Taal in stad en land

peeneuken wulder baomesse stuitje ingstekacheltje reepje-rapje avveceere waste

ZEEUWS

Lo van Driel

Sdu UITGEVERS

Taal
in stad en land

ZEEUWS

Taal
in stad en land

ZEEUWS

DE DIALECTEN VAN ZEEUWS-VLAANDEREN TOT GOEREE-OVERFLAKKEE

Lo van Driel

Sdu Uitgevers, Den Haag

De complete reeks 'Taal in stad en land',
hoofdredactie Nicoline van der Sijs:

1 *Amsterdams* door Jan Berns m.m.v. Jolanda van den Braak
2 *Fries en Stadsfries* door Pieter Duijff
3 *Gronings* door Siemon Reker
4 *Haags* door Michael Elias i.s.m. Ton Goeman
5 *Leids* door Dick Wortel
6 *Maastrichts* door Ben Salemans en Flor Aarts
7 *Oost-Brabants* door Jos Swanenberg en Cor Swanenberg
8 *Rotterdams* door Marc van Oostendorp
9 *Stellingwerfs* door Henk Bloemhoff
10 *Utrechts, Veluws en Flevolands* door Harrie Scholtmeijer
11 *Venloos, Roermonds en Sittards* door Pierre Bakkes
12 *West-Brabants* door Hans Heestermans en Jan Stroop
13 *Zuid-Gelderse dialecten* door Jan Berns
14 *Sallands, Twents en Achterhoeks* door Jan Nijen Twilhaar
15 *Heerlens Nederlands* door Leonie Cornips
16 *Taal van de Wadden* door Mathilde Jansen en Marc van Oostendorp
17 *Drents* door Henk Bloemhoff en Henk Nijkeuter
18 *Zeeuws* door Lo van Driel
19 *Noord-Hollands* door Jan Berns
20 *Zuid-Hollands* door Cor van Bree

Vormgeving omslag en binnenwerk: Villa Y, Den Haag
Zetwerk: PROgrafici, Goes
Druk en afwerking: A-D druk BV, Zeist

ISBN 90 12 09017 2

Voorwoord bij de reeks 'Taal in stad en land'

Op 1 mei 2002 zijn de eerste dertien delen van de reeks 'Taal in stad en land' verschenen bij Sdu Uitgevers; zie de pagina hiernaast voor een overzicht en zie het kaartje op pagina 7. Ieder deel van de reeks beschrijft de taal van een bepaalde streek of stad. Tussen 2003 en 2005 zullen de volgende delen verschijnen, met beschrijvingen van streektalen in zowel Nederland als België. Uiteindelijk zullen alle regionale variëteiten van het Nederlands (inclusief de minderheidstaal Fries), zijn beschreven, sommige globaal en andere gedetailleerder. De boeken zijn bedoeld voor ieder die in Nederlandse dialecten is geïnteresseerd – of men deze nu zelf spreekt of niet.

Taal en dialect

Benamingen als taal, standaardtaal, dialect, accent, streektaal, sociolect, groepstaal bestaan naast elkaar; ze zijn nauw verbonden met de taalontwikkeling en de visie hierop. In deze reeks willen wij benadrukken dat alle taalvariëteiten taalkundig gelijkwaardig zijn, vandaar de reekstitel (bedacht door Jacomine Nortier) *Taal* in stad en land.

Hoe verliep de taalontwikkeling in Nederland? De taal die in de Middeleeuwen werd gesproken, verschilde per regio, stad en zelfs dorp. Er bestonden dus alleen streektalen. Tijdens de Renaissance werd naast de geleerdentaal Latijn steeds vaker de volkstaal, dus het Nederlands, gebruikt, zowel in

literaire en wetenschappelijke werken als in bijbelvertalingen. Door de opkomst van de drukpers vonden de teksten bovendien een ruimere verspreiding dan voorheen. Omdat daarbij de taalverschillen tussen de verschillende regio's hinderlijk voor de communicatie bleken, schiep men een overkoepelende standaardtaal, waarin althans in de geschreven taal de regionale verschillen beperkt werden. Vanaf die tijd bestond er een verschil tussen enerzijds de dialecten, die in een bepaalde streek gesproken werden, en anderzijds de gestandaardiseerde schrijftaal, die in het hele Nederlandstalige gebied min of meer uniform was.

Hierbij dient opgemerkt dat er formeel geen verschil bestaat tussen een taal en een dialect. Traditioneel wordt Fries een taal en Gronings een dialect genoemd, maar in taalkundig opzicht verschillen zij niet: het Fries en het Gronings zijn beide volwaardige taalsystemen. Hoogstens kan men volhouden dat het verschil tussen het Fries en het Standaardnederlands groter is dan dat tussen het Gronings en het Standaardnederlands. Het verschil tussen het Standaardnederlands en een Nederlands dialect ligt in buitentalige zaken: in het feit dat spelling, grammatica en woordkeus van het Standaardnederlands zijn geüniformeerd, vastgelegd en op school worden onderwezen, en dat het Standaardnederlands tot staatstaal is verheven. Vandaar dat taalkundigen op de vraag wat het verschil is tussen een taal en een dialect, hun toevlucht nemen tot one-liners zoals 'taal is een dialect met een leger en een vloot' en 'taal is een dialect met een nationale vlag'. Standaardtaal en dialect hebben een verschillende maatschappelijke positie gekregen, en daardoor ook een verschillende maatschappelijke waardering.

Zoals gezegd bestond er vanaf ongeveer de zeventiende eeuw een gestandaardiseerde schrijftaal. De gesproken taal bleef tot eind negentiende eeuw van streek tot streek verschillen. Halverwege de negentiende eeuw ontstond er een soort beschaafde spreektaal, een gesproken eenheidstaal, waaraan aanvankelijk alleen de gegoede burgers zich hielden. Deze beschaafde spreektaal breidde zich vanuit de Randstad steeds meer uit, ten koste van de dialecten, dankzij onderwijs, grotere mobiliteit, dienstplicht, radio en later televisie. Men ging de standaardtaal nu wel Algemeen Beschaafd Nederlands of ABN noemen. Anderzijds groeiden vanaf ongeveer 1900 de plattelandsdialecten steeds meer toe naar de standaardtaal, of ze pasten zich aan elkaar aan in grotere dialectgebieden, zodat regiolecten ontstonden zoals binnen delen van het Nedersaksisch en het Zuid-Limburgs.

Plaats- en Gebiedsaanduiding
Nummers verwijzen naar het overzicht op p. 4

●	Plaats	(11)
○	Ruimer Gebied	(17)
▮	Stadsfries	(7)

16 Taal van de Wadden
2 Dokkum
2 Harlingen
2 Leeuwarden
3 Gronings
16 Taal van de Wadden
2 Franeker
3 Gronings
2 Bolsward
2 Fries
2 Sneek
2 Staveren
9 Stellingwerfs
10 Wieringermeers
17 Drents
10 Urks
19 Noord-Hollands
10 Flevolands
14 Sallands
1 Amsterdams
14 Twents
10 Veluws
5 Leids
4 Haags
10 Utrechts
14 Achterhoeks
20 Zuid-Hollands
8 Rotterdams
13 Zuid-Gelders
7 Oost-Brabants
18 Zeeuws
12 West-Brabants
11 Venloos
11 Roermonds
11 Sittards
15 Heerlens Nederlands
6 Maastrichts

Eind negentiende eeuw veranderde ook de positie van de stadsdialecten radicaal. Naast een tegenstelling tussen stad en platteland – die overigens niet voor alle steden bestond – ontstonden er nu sociale tegenstellingen binnen de steden zelf. Onder andere als gevolg van de industrialisatie trokken allerlei mensen van het platteland naar de stad, en hier vond een vermenging plaats van de dialecten die ze voorheen spraken, met als resultaat een groepstaal of sociolect, namelijk van de arbeiders. Hier ligt de kiem van de huidige stadstalen zoals het Amsterdams, Haags, Rotterdams en Utrechts. Een geheel eigen variëteit van het Standaardnederlands is het Nederlands van Heerlen, dat is ontstaan door grootschalige industrialisatie en de grote toevloed van migranten uit allerlei streken en landen naar de mijnen. Na een betrekkelijk korte wordingsperiode kregen de stadsdialecten hun definitieve vorm. In de twintigste eeuw zijn ze over het algemeen minder veranderlijk geweest dan de plattelandsdialecten, onder andere omdat het leven op het platteland ingrijpend is gewijzigd. Met name de stadsdialecten van de Randstad groeiden geleidelijk steeds meer naar de standaardtaal toe. Momenteel wijken ze hiervan vóoral in klank nog af. Daarom worden ze ook wel accenten genoemd. De stadstalen in het zuiden van het land, zoals het Maastrichts, Roermonds, Venloos en Sittards, vertonen daarentegen nog steeds grote verschillen met de standaardtaal, hoewel ook zij hier steeds meer naartoe groeien. Deze zuidelijke stadstalen zijn nooit het sociolect van een bepaalde klasse geweest, maar werden altijd door alle lagen van de bevolking gesproken.

In de twintigste eeuw keek men tot ongeveer de jaren zestig neer op alle van de standaardtaal afwijkende taalvariëteiten, die men denigrerend 'plat' noemde. Onderwijzers en ouders ontmoedigden het gebruik van dit plat. Dit verschilde overigens wel per regio: in het noorden werd veel meer op het dialect neergekeken dan in het zuiden – waar dialect van oudsher door alle lagen van de bevolking wordt gebruikt –, terwijl in Friesland al sinds de zeventiende eeuw een groep heeft bestaan die zich sterk beijverde voor het Fries.

In de jaren zestig van de twintigste eeuw traden grote maatschappelijke veranderingen in. Er ontstond verzet tegen het gevestigde gezag, en dat uitte zich ook in het taalgebruik, dat vrijer, minder officieel werd. De jonge generatie keerde zich tegen het verzorgde en gekunstelde taalgebruik van de oudere generatie. Er kwam een grote tolerantie voor verschillen in uitspraak

en woordkeus, voor informeel taalgebruik en voor het gebruik van dialect. Het verschil tussen spreektaal en schrijftaal werd kleiner. In de jaren negentig werd geschreven spreektaal in internet- en sms-verkeer zelfs normaal.

De emancipatie van de jaren zestig leidde ook tot het ontstaan van allerlei nieuwe groepstalen, zoals jongerentaal, studententaal, yuppietaal, homotaal. Van belang voor het ontstaan van deze groepstalen is het feit dat jongeren en jong-volwassenen gedurende langere tijd bijeen blijven dankzij de leerplicht (en tot voor kort de dienstplicht), en dat er een sterk groepsgevoel bestaat onder jongeren dat zich onder andere uit in een eigen woordenschat. Een oudere groepstaal is het Bargoens, waaronder vroeger de geheimtaal van dieven, zwervers en venters werd verstaan, een taal die gekleurd was door de streektaal van de sprekers en door het Jiddisch; nu de venters en de zwervers van het platteland verdwenen zijn, verstaan we er veelal de volkstaal van de grote steden onder.

Een speciale en recente vorm van jongerentaal is straattaal. Hierover is voor het eerst in 1997 gerapporteerd. Straattaal is een groepstaal van jongeren in de steden, een mengtaal met Nederlands als basis, aangevuld met woorden uit het Engels en minderheidstalen zoals Surinaams, Arabisch, Turks en Papiaments. Het onderzoek naar straattaal is nog volop bezig. In het boek over het Amsterdams wordt aandacht besteed aan het verschijnsel.

Vanaf de jaren zeventig van de twintigste eeuw zien we zowel voor de plattelandsdialecten als voor de stadsdialecten een duidelijke revival, die wel 'dialectrenaissance' wordt genoemd: popgroepen die in dialect zingen, verheugen zich in een grote belangstelling, er verschijnen veel publicaties in en over het dialect, cabaretiers gebruiken stadstalen en bereiken daarmee een groot publiek.

De aandacht voor streektalen en dialecten is overgenomen door de politiek. Regionale en landelijke overheden bieden financiële steun aan inspanningen ten behoeve van het dialect. In 1984 is de eerste streektaalfunctionaris benoemd, voor het Gronings, in 1987 zijn streektaalfunctionarissen voor het Drents benoemd, in 1998 voor het Overijssels, in 1999 voor het Stellingwerfs, in 2001 voor het Zeeuws en Limburgs, en in 2002 voor het Gelders. Bovendien zijn in 1996 het Fries en Nedersaksisch in Nederland met verschillende status erkend als regionale taal binnen het Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen. In 1997 is ook het Limburgs als regionale taal erkend.

De reeks 'Taal in stad en land'

Hoe staat het in het nieuwe millennium met de dialecten? De reeks 'Taal in stad en land' biedt het antwoord op die vraag. Terwijl momenteel de belangstelling voor dialecten zowel bij de bevolking als bij de politiek nog steeds toeneemt, blijkt paradoxaal genoeg uit de boeken van de reeks dat het daadwerkelijke gebruik van dialect vrijwel overal gestaag afneemt, en dat alle dialecten steeds meer veranderen in de richting van de standaardtaal. Dat maakt het des te belangrijker dat de stand van zaken wordt vastgelegd. Van de meeste regio's en steden bestaan wel historische beschrijvingen van het dialect, maar in deze reeks wordt de *huidige* situatie beschreven. Uniek aan de reeks is bovendien dat hij uiteindelijk het gehele Nederlandstalige gebied zal bestrijken.

In principe volgen de delen van de reeks hetzelfde stramien. Eerst wordt een algemene inleiding gegeven met een plaatsbepaling van het dialect. Hierna volgt een beschrijving van de klanken en spelling, de woorden, woorddelen en zinnen van het huidige dialect – deze beschrijving is contrastief, dat wil zeggen dat de nadruk ligt op datgene wat afwijkt van het Standaardnederlands. De volgende hoofdstukken handelen over het ontstaan van het dialect en de houding ertegenover. Hierna wordt een woordenlijst gegeven met de belangrijkste of opvallendste woorden in het dialect. Ieder boek besluit ten slotte met gegevens over in het dialect geschreven literatuur en een voorbeeld daarvan, waarna als finale de belangrijkste literatuur óver het dialect wordt vermeld.

Het hoofdstuk over de klanken staat helemaal aan het begin, omdat klanken nu eenmaal het grootste, opvallendste en meest onderzochte verschil tussen Standaardnederlands en dialect vormen. Van de grote steden weet men vaak dankzij cabaretiers en zangers hoe de taal ongeveer klinkt, maar van de plattelandsdialecten is dat veel minder bekend, hoogstens in enkele stereotiepen, die, zoals uit de boeken blijkt, lang niet altijd kloppen. De auteurs hebben geprobeerd de klankverschillen zo duidelijk en eenvoudig mogelijk uit te leggen, maar de materie is ingewikkeld. In ieder boek is een overzicht gegeven van de gebruikte fonetische weergave. Er bestaat in het Nederlandse taalgebied een tendens om tot uniforme afspraken te komen voor het spellen van dialecten, maar uitgekristalliseerd is deze tendens nog niet. Voor de reeks 'Taal in stad en land' is in principe gekozen voor de Bra-

bantse referentiespelling (in 1999 gepubliceerd onder de titel *Hoe schrijf ik mijn dialect?* en in de bundel *Honderd jaar stadstaal* – waarin de geschiedenis van de stadstalen wordt beschreven).

Bij het hoofdstuk over de zinnen kwamen twee problemen naar voren: ten eerste bleek dat er over de zinsbouw van sommige dialecten nog veel niet bekend of onderzocht is, ondanks de verschijning in 1991 van de *Atlas van de Nederlandse dialektsyntaxis.* (Om dit gat te dichten is in 2000 het project Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten, SAND, van start gegaan.) Ten tweede bleek dat er voor diverse dialecten bijna niets te zeggen viel over de zinsbouw om de simpele reden dat deze nauwelijks van de Standaardnederlandse spreektaal verschilt of dat men zich niet bewust is van mogelijke verschillen; dat geldt met name voor de dialecten in het Randstadgebied.

Uit het hoofdstuk over de houding tegenover het dialect blijkt dat er een verschil in beleving en waardering van de verschillende taalvariëteiten bestaat. Dankzij de dialectrenaissance is de status van de dialecten in het algemeen weliswaar verhoogd, maar tussen de waardering van de dialecten onderling bestaan aanzienlijke verschillen. Opvallend is dat vooral de vroeger verguisde stadsdialecten in het westen van het land in bepaalde situaties en in gecultiveerde vorm een hogere status hebben gekregen, zowel binnen als buiten de stad zelf, en dat daarbij de (geringe) verschillen met de standaardtaal – vooral bestaand uit uitspraakverschillen – worden benadrukt. De statusverhoging van de plattelandsdialecten blijft daarbij over het algemeen achter. Daarbij is het dan interessant om te zien dat er ook in zuidelijk Nederland – waar de waardering en het gebruik van het dialect van oudsher door de hele bevolking werd gedragen – een tegenstelling tussen het platteland en de stad bestaat: in Maastricht bijvoorbeeld kijkt men vaak neer op dialecten van het omringende gebied, die men 'boers' noemt.

Alle delen van de reeks staan op zichzelf. Wie meerdere of zelfs alle delen van de reeks leest – en dat raad ik ieder van harte aan! – zal bemerken dat sommige verschijnselen of woorden in meerdere dialecten voorkomen. Verwijzingen daarnaar ontbreken meestal; de dialecten zijn in principe beschreven in hun verhouding tot de standaardtaal, niet in verhouding tot elkaar. Wel beslaan sommige boeken grotere gebieden, zoals het (Noord- en Zuid-) Hollands, Oost- en West-Brabants, Zuid-Gelders, Midden-Nederland (Utrechts, Veluws, Flevolands en Urks) of centraal Oost-Nederland (Sallands, Twents en Achterhoeks). In deze boeken worden uiteraard de verschillen bin-

nen het gebied beschreven. De Waddendialecten worden voor het eerst samen beschreven, hoewel er traditioneel een verschil wordt gemaakt tussen West-Friese en Friese eilanddialecten. Het blijkt echter dat de Waddendialecten een scala vormen van Friese en Hollandse elementen, waarbij sommige eilanden meer elementen van het Fries en andere van het Hollands bezitten. Ook een beschrijving van de dialecten van het Zeeuwse taalgebied bestond nog niet.

Uit de boeken komt naar voren dat hoe verder weg van de Randstad een dialect gesproken wordt, des te meer het over het algemeen verschilt van de standaardtaal. En verder dat de stadsdialecten over het algemeen minder verschillen van de standaardtaal dan de omringende plattelandsdialecten. De stadsdialecten van de Randstad verschillen dus het minst van de standaardtaal, en sommige stadsdialecten zijn zelfs vrijwel verdwenen: zo verschillen het huidige Leids en Nijmeegs van het Standaardnederlands vrijwel alleen in enkele speciale klanken of een bijzondere intonatie.

Wie na het lezen van de boeken nog meer wil weten, kan terecht op de website www.taalinstadenland.nl. Deze site bevat onder andere een hoofdstuk uit ieder boek, aanvullingen op de boeken, illustraties, links naar websites met meer informatie over de streek en het dialect, en een geluidsopname van het dialect.

De boeken in de reeks bieden een boeiend overzicht van de taalvariëteiten die binnen het Nederlandse taalgebied worden gesproken. De auteurs zijn er op voorbeeldige wijze in geslaagd het stoffige of carnavaleske imago dat de dialecten lange tijd heeft aangekleefd, af te schudden en een informatieve en aantrekkelijke beschrijving te geven waaruit vooral blijkt dat de dialecten in het bewustzijn van de mensen nog springlevend zijn – waarmee niet gezegd is dat dat ook geldt voor alle dialecten zelf. Daarbij is ieder boek van de reeks geschreven vanuit de kennis, interesse en specialisatie van de afzonderlijke auteur. Iedere auteur plaatst dus zijn eigen accenten, wat het algehele beeld extra levendig maakt. Tezamen hebben de auteurs een indrukwekkend monument voor de Nederlandse dialecten opgericht.

Nicoline van der Sijs, hoofdredacteur

Inhoud

Lijst van illustraties

1. Inleiding

Dit boek gaat over *Zeeuws*, niet over *het* Zeeuws. Het draagt dan ook niet als titel *het Zeeuwse dialect.* Dat bestaat niet. Het *Woordenboek der Zeeuwse dialecten* heeft daarom de enige juiste naam.

Zeeuws bestaat uit allerlei lokale en gewestelijke streektalen. Natuurlijk hebben die verschillende dialecten gemeenschappelijke kenmerken, maar er zijn veel verschillen. Zo wijkt het dialect van het Walcherse dorp Nieuw- en Sint Joosland af van de rest van Walcheren. Het *Zeeuws* en *Zeeuwse dialecten* – het lijkt allemaal een zaak van definitie. Toch heeft de kwestie een rol gespeeld bij de poging tot erkenning van het Zeeuws als regionale taal.

Dit boek wil een indruk geven van de in Zeeland gesproken dialecten. Een volledige beschrijving van één enkel dialect vergt een lijvig boek. Het spreekt daarom vanzelf dat deze bescheiden publicatie onvolledig moet zijn. De enige pretentie is de lezer een aantal voor de (tot voor enige tientallen jaren) in Zeeland gesproken dialecten min of meer typerende verschijnselen, woorden en uitdrukkingen te presenteren. Hoe voorzichtig dit ook geformuleerd is, het is voor het Zeeuwse dialectgebied desondanks de eerste keer dat er zoiets verschijnt.

In de taalkundige literatuur is het gebruikelijk de Zeeuwse dialecten niet te beperken tot de provincie Zeeland. Op de Zuid-Hollandse eilanden, in ieder geval op Goeree en Overflakkee, wordt traditioneel een variant van het Nederlands gesproken die tot de Zeeuwse dialecten gerekend moet worden.

Voor Voorne-Putten en de Hoekse Waard is overigens eveneens invloed van het Zeeuws aangetoond. Aan de zuidgrens van de provincie Zeeland is er evenmin een scheiding te maken met het West- en Oost-Vlaams. Dat maakt een overzicht van de dialecten in Zeeland lastig en tegelijkertijd omvangrijk. En hoewel een van de bedoelingen van dit boek is om de diversiteit van de Zeeuwse dialecten te benadrukken, is zelfs een volledig overzicht van alle varianten onmogelijk.

Er was ook geen mogelijkheid om de klankverschijnselen in fonetisch schrift weer te geven, zodat de klanken slechts bij benadering 'onder woorden' gebracht konden worden. Daarom worden net als in andere deeltjes in deze serie de dialectwoorden en klanken zoveel mogelijk volgens het normale alfabet gespeld, zodat via de klankwaarde van de letters van het Nederlands de uitspraak van het Zeeuws enigszins benaderd wordt.

Ten slotte nog een opmerking over de waardering van een dialect. Ooit merkte een Zuid-Bevelandse troubadour voor de regionale omroep op dat zijn dialect zijn echte moedertaal is, 'zijn ziel, maar niet zijn zaligheid'. Zo'n standpunt valt te begrijpen en te billijken. De schrijver van dit boek ziet een taal niet uitsluitend maar toch primair als een instrument, als een middel om gedachten onder woorden te brengen. Dat instrument is voor hem de Nederlandse standaardtaal. Elke sentimentele verhouding met het dialect is hem vreemd, zoals hij zich ook niets kan voorstellen bij uitspraken als 'de Zeeuwse taele is de mooiste van allemaele'. Hij zou niet weten hoe de schoonheid van een taal omschreven, laat staan gemeten kan worden. Een dialect is in de eerste plaats taalkundig belangwekkend, in de tweede plaats sociolinguïstisch en in beide gevallen vooral in historisch perspectief: wat in dit boek beschreven wordt is immers een dialect dat nauwelijks meer bestaat.

Een stik(s)je geschiedenis

Pas sinds halverwege de negentiende eeuw schrijven de eerste Zeeuwen iets op over hun taal. Wat er voor die tijd uit de mond van een bewoner van de Zeeuwse eilanden kwam, daarover is het gissen. Door gegevens uit andere dialecten te combineren en vooral door na te gaan wat de historische taalkunde, die de ontwikkeling van de talen en in het bijzonder het Nederlands onderzoekt, ons weet te vertellen, kunnen we wel iets te weten komen over de voorgeschiedenis van de dialecten die we samenvatten met de term *Zeeuws*.

Streektalen of dialecten – de woorden zijn synoniem en worden hier afwisselend gebruikt – zijn in de loop van de tijd behoorlijk veranderd. Daarom zijn de dialecten die tegenwoordig in Zeeland worden gesproken, niet meer dezelfde als in de tijd toen het Zeeuwse woordenboek werd samengesteld. De streektalen waarop dat woordenboek is gebaseerd, werden gesproken tussen 1870 en 1940.

Dialecten zijn vooral lokale talen. Een dorp of een klein gebied had zijn eigen variant. Als het een vissersdorp was dat min of meer geïsoleerd was, hadden de bewoners niet alleen eigen woorden voor wat ze deden of meemaakten, hun uitspraak ontwikkelde zich ook op een eigen manier. Dat gaf geen enkel probleem. Die keer dat ze vooral economische contacten hadden met mensen uit een andere streek of een ander dorp, konden ze zich redden door zich een beetje aan te passen.

In Zeeland heb je nog steeds dorpen waar je aan het dialect kunt horen dat ze lang geïsoleerd waren en dat ze een typische beroepsbevolking hadden. Het vissersdorp Arnemuiden op Walcheren is er een voorbeeld van. En Westkapelle niet te vergeten: een dorp van dijkwerkers. Als een vissersvrouw uit Arnemuiden in Middelburg met haar juk met manden met vis ging *leuren* en ze riep af en toe *gorrenaet*, wist iedereen in dat burgerlijke Middelburg voldoende: ze had garnalen te koop. *Gorrenaet, lank van draed, ier komd-Erremuë* – zo luidde de kreet. Afrekenen ging desnoods zwijgend. De taal van het geld verstaat eenieder.

Dat een betrekkelijk klein dorp een eigen taaltje heeft, komt in Zeeland vaker voor. Behalve Westkapelle is Bruinisse op Schouwen-Duiveland er ook een voorbeeld van. Maar onder normale omstandigheden heb je in Zeeland toch dialecten die ondanks verschillen tussen de dorpen onderling, gesproken en verstaan worden in een gewest, in een groter gebied, een regio, op een eiland.

Het gebied bestond met uitzondering van Zeeuws-Vlaanderen uit eilanden: Walcheren, Zuid-Beveland, Noord-Beveland, Schouwen en Duiveland, Tholen. Zeeuws-Vlaanderen viel tot na de Tachtigjarige Oorlog in enkele stukken uiteen. Eigenlijk zijn Oost- en West-Zeeuws-Vlaanderen pas na de Tweede Wereldoorlog een betrekkelijke eenheid geworden, want tussen Biervliet en Terneuzen golfde het water tot de Belgische grens. Van dat eilandenrijk aan de Noordzee is niet zoveel meer over. Tussen de eilanden zijn vaste verbindingen gekomen. Een dam hier, een dijk daar, een brug of tunnel

desnoods. Het begon met een treinverbinding in de jaren zeventig van de negentiende eeuw. Tussen Brabant en Zuid-Beveland moest er een dam voor komen. Walcheren en Zuid-Beveland kregen een verbinding over de schorren van het Sloe. Dialecten veranderden omdat de wereld veranderde.

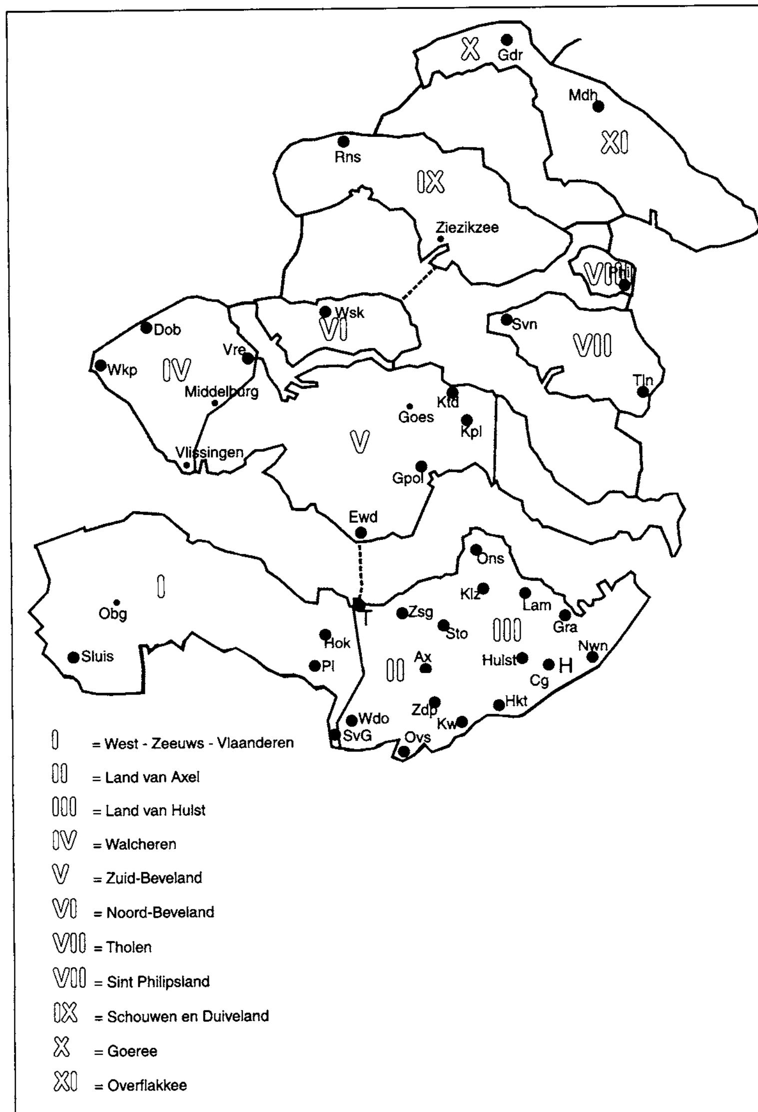
Een gedaantewisseling vond plaats na de watersnoodramp van 1953. Als je de oudere generatie moet geloven - en waarom ook niet -, dan is dat oude vertrouwde Zeeland na die ramp echt veranderd. Het volle leven kwam over de eilanden heen. Beurzen open, dijken dicht. Noord-Beveland raakte zo aan Walcheren en Zuid-Beveland vast. Er kwam een brug over de Oosterschelde die Schouwen en Duiveland dag en nacht bereikbaar maakte. Tholen hechtte zich aan West-Brabant. De stormvloedkering in de Oosterschelde maakte ook de kop van Schouwen bereikbaar voor een snel bezoek uit Walcheren. En als je zo nodig moet, kun je de kust volgen tot Brielle toe. Daar merk je, als je luistert naar wat de oudere bewoners in hun streektaal zeggen, dat die minder Hollands klinkt dan je zou verwachten.

Wie naar Zeeuws-Vlaanderen moet, kan alleen als fietser of voetganger nog met een veerpont. De tunnel zorgt voor een autoverbinding met het zo lang geïsoleerde Zeeuws-Vlaanderen, het meest Vlaamse deel van Nederland. Met een eigen taal en eigen gewoontes. De rest van Zeeland is *d' overkant.* Zoals voor de Zeeuwse eilandbewoners Zeeuws-Vlaanderen dat was.

Toeristen arriveerden. Het traditionele landbouwgebied dat Zeeland was, ging op de schop. Industrie kwam samen met nieuwe bewoners. Je hoeft niet lang in het *Woordenboek der Zeeuwse dialecten* te kijken om te zien hoeveel woorden uit het boerenleven er waren, wat een woorden voor dieren, landbouwwerktuigen, paarden en hun tuig erin staan.

Het onderwijs deed de rest. Wie in *Yerseke* woont, zeg maar *Iese*, en daar met zijn plaatselijke geliefde gelukkig is, kan rustig in het *Ieses vrieën*, maar wie meer wil, gaat af en toe de provincie *uut* en dan moet je toch vanaf Bergen op Zoom een *bitje buten de deure gaen praeten.*

Van het betrekkelijk geïsoleerde Zeeland met een agrarische bevolking en een paar stadjes met een eigen taal is weinig meer over. De plaatselijke dialecten verdwenen vrijwel, de Zeeuwse streektalen zijn naar elkaar toe gegroeid en de standaardtaal legde er een laagje ABN overheen. Wie tegenwoordig dialect spreekt, gebruikt in hoofdzaak Nederlands op zijn Zeeuws uitgesproken. Met af en toe een typische uitdrukking.

Overzichtskaart van Zeeland

2. Zeeuwse dialecten

Er zijn wel allerlei lokale talen en taaltjes en soms lijkt het wel alsof een bepaald *durp* anders praat dan de buren, maar er zijn ook overeenkomsten.

De dialecten in Nederland worden meestal verdeeld in drie groepen: een noordelijk-centrale groep van dialecten, een noordwestelijke en een zuidelijke. De Zeeuwse dialecten vallen onder de zuidwestelijke groep. Die zuidwestelijke streektalen bestrijken West-Vlaanderen, Zeeland en Goeree en Overflakkee en om volledig te zijn ook het Vlaams dat in een klein deel van Noord-Frankrijk gesproken wordt. Of werd.

Als we het Zeeuwse taalgebied willen afgrenzen, vinden we in de historische gebeurtenissen enkele aanknopingspunten. Vooral ook in de geografie en de religie. Zo was Brabant een ander gebied, over het water. Niet hetzelfde geloof, niet dezelfde taal. Brabant viel sinds de Middeleeuwen niet onder de Graaf van Holland of die van Vlaanderen, zoals Zeeland.

De Zeeuwse dialecten zijn in meer of mindere mate verwant aan het West-Vlaams. In de Zeeuwse dialecten en het West-Vlaams komen veel dezelfde woorden voor, zodat je lang moet zoeken naar een Zeeuws dialectwoord dat niet in het Vlaams voorkomt. Dat is niet zo verwonderlijk. Tot de scheiding tussen Noord en Zuid – politiek pas echt in 1830 – zijn er nauwe betrekkingen tussen Zeeland en Vlaanderen.

Tot het midden van de veertiende eeuw heeft Zeeland staatkundig zelfs deel uitgemaakt van Vlaanderen. Monniken van de Vlaamse abdijen aan de

kust kwamen in de Scheldedelta dijkjes aanleggen. Ze maakten van schorren een polder, vestigden hier en daar een uithof. Ze verbouwden graan, lieten schapen weiden en dienden God. Talrijke zuidelijke emigranten kwamen toen en later. In de Tachtigjarige Oorlog vluchtten vele Vlamingen naar Middelburg, Veere, Zierikzee, vooral na de val van Antwerpen in 1585.

Zeeland had in de Middeleeuwen Vlaams recht en Vlaams waren de privileges. Vlaamse heiligen werden geïmporteerd. Zo heet de kerk van Zierikzee naar de Vlaamse Sint-Levinus en Levien werd een echte Zeeuwse voornaam. En Beveland zou afgeleid moeten zijn van Bavoland, naar Sint-Bavo, de heilige man van de Gentse abdij.

En toch is het Zeeuws niet echt Vlaams. Er is nog iets gebeurd. Waren de eilanden niet een prachtig wingewest voor de Hollanders? Er was bovendien handel naar het zuiden én naar het noorden. Zo schoof er over die Zeeuwse zandbanken en die kleiige eilanden een Hollandse stroom en dat liet ook sporen na in de taal.

Het Oost-Vlaams behoort als overgangszone tussen het Vlaams en het Brabants niet tot de zuidwestelijke groep van Nederlandse dialecten. Weliswaar is het op een aantal punten verwant. Voor de dialecten in Zeeland is dat in zoverre van belang dat de taal die in het Land van Hulst en de grensstreek gesproken wordt niet tot dezelfde groep als het Zeeuws gerekend wordt, maar tot het Oost-Vlaams.

Dat het Zeeuws en het West-Vlaams zoveel overeenkomsten hebben dat ze tot één dialectgebied gerekend moeten worden, blijkt duidelijk uit een paar voorbeelden. Zo komt in het hele gebied het woord *vers* voor in de uitdrukking *vers water* met de betekenis 'zoet water'. Buiten de groep van de zuidwestelijke dialecten bestaat die uitdrukking niet als tegenstelling met *zout water*. In het hele dialectgebied komen bovendien veel woorden voor die in oorsprong ontleend zijn aan het Frans. Ook dat komt buiten Zeeland en West-Vlaanderen in die mate nergens voor.

Dit alles betekent echter niet dat er tussen de Zeeuwse dialecten en de Hollandse geen overeenkomsten zijn. Zo wordt in de dialecten van de Zeeuwse eilanden de *n* bij de uitgang van een werkwoord weggelaten, net als in de Hollandse streeektalen. En hoe noordelijker je in Zeeland je oor te luisteren legt, hoe vaker er verwarring is tussen *liggen* en *leggen*. Ook de 'klankkleur' van de *ae* wijst op Hollandse invloed.

Tot nog toe is er gesproken over de dialecten in Zeeland. Ook is af en toe het dialect van Goeree en Overflakkee genoemd. Behoort dat ook tot wat we Zeeuwse dialecten noemen? En kunnen we binnen de Zeeuwse dialecten nog groepsvorming onderscheiden?

Vaak worden de dialecten in Zeeland verdeeld in een groepje boven en onder de Westerschelde. Zeeuws-Vlaanderen spreekt op het Land van Hulst na een variant van het West-Vlaams. De rest van de provincie heeft wat minder West-Vlaams in de grammatica en de woorden. Die dialecten van boven de Westerschelde worden op hun beurt ingedeeld in Noord-Zeeuws en Zuid-Zeeuws.

Deze verdeling berust op een historische situatie. De strijd om de macht tussen Holland en Zeeland gedurende de Middeleeuwen wordt gesymboliseerd in de administratieve indeling: Zeeland Beooster- en Zeeland Bewester-Schelde. Onder Schelde moet hier de Oosterschelde verstaan worden, de in die tijd belangrijkste Scheldearm. Die indeling in rechtsgebieden was de uitkomst van een lange traditie waarbij het noordelijkste gebied, het latere Zeeland Beooster-Schelde, onder sterke Hollandse invloed stond, en het zuidelijke gebied onder overwegend Vlaamse.

Wanneer we de dialectverhoudingen tussen de eilanden Schouwen-Duiveland, Sint-Philipsland en Tholen (het voormalige Zeeland Beooster-Schelde) vergelijken met die op Noord- en Zuid-Beveland en Walcheren, herkennen we die oude administratieve indeling. Daarom kunnen we spreken van een Noord-Zeeuws en een Zuid-Zeeuws. Zowel de zuidgrens als de noordgrens zijn echter vaag.

Wat het dialect van Noord-Beveland betreft is het de vraag of dat wel tot het Zuid-Zeeuws gerekend moet worden. Het historisch argument daarvoor is gelegen in de betrekkelijk jonge leeftijd van het eiland Noord-Beveland, dat eerst aan het einde van de zestiende eeuw opnieuw bedijkt werd en daarna voornamelijk door mensen uit Schouwen en Duiveland bevolkt werd. Er zijn veel kenmerken van het dialect van Noord-Beveland die meer aansluiten bij het Noord-Zeeuws dan bij de taal van Zuid-Beveland en Walcheren.

Een overzicht

'De Zeeuwen behooren tot het krachtigste en ondernemendste deel der bevolking van ons land'. Zo beginnen in 1917 de dialectologen J. van Ginne-

ken en J. Endepols het deel over *het Zeeuwsch* in *De regenboogkleuren van Nederlands taal.* Wie zal hen tegenspreken?

Ze geven daar ook een *verklaring* voor de eigenaardigheden die voor de dialecten in Zeeland typerend zijn. De Zeeuwen sluiten namelijk met de tong de keel min of meer af 'om deze te beschermen tegen den guren wind'. Daarom kunnen ze met de tong niet goed articuleren, met als gevolg dat een *d* tussen twee klinkers en een *r* voor een *s* vaak spoorloos verdwijnt. Ook de articulatie der lippen is bij de Zeeuwen zwak: ze staan bijna altijd een klein beetje vooruitgestulpt. Daarom zijn de lange klinkers anders dan in het Hollands. Het Zeeuws als dialect van de wind – een aantrekkelijke gedachte. Zo blijkt dat de *h* aan het begin van een woord in Zeeland niet toevallig verdwijnt: het is de immer uit het westen waaiende wind. In de jaren dertig zocht Van Ginneken de verklaring van dialectverschijnselen niet meer in de klimatologische omstandigheden, maar vooral in raskenmerken.

Dat soort verklaringen laten we voor wat ze zijn. Meestal liggen de achtergronden van dialectverschillen in Zeeland trouwens in de geschiedenis. In de steden en vestingstadjes was de bevolking gemengd met immigranten en bijvoorbeeld leden van een garnizoen. Interessant is op dat punt een opmerking van de schoolmeester van Sluis, J.H. van Dale. In oktober 1871 tijdens het werk aan zijn woordenboek heeft Van Dale 'de gelijkenis van de verloren zoon in de tongval van de stad Sluis' geschreven voor een boek waarin die geschiedenis wordt verteld in veel dialecten in Nederland en Vlaanderen. In Van Dales versie in het *Sluis* begint het zo:

> 'N zeker mens a' twee zeuns. In de joengste van ulder zei tegen z'n voader: voader! gee' me m'n erfporsi da' me toekomt. En i dèèlde 't goed onder ulder. In nie lange daernoa as i alles bi mekoar gepakt ad, is i weg gereisd noar 'n ver land en daer eit i z'n goed deurgebrocht mee schossebrossen.

En zo verder met verklarende aantekeningen; onder andere dat *schossebrossen* een synoniem is voor 'verkwisten' en samengesteld is uit Vlaamse woorden die beide 'zwelgen, brassen, verteren' betekenen. Boeiend zijn enkele opmerkingen ter introductie van de teksten. Zo wordt Van Dales *verloren zoon* ingeleid door de mededeling dat 'de tongval van de stad Sluis (...), in tegenoverstelling van den landelijken tongval van Kadzand, meer de kenmerken van een stedelijk dialect' vertoont; 'het sluisch is meer met het hol-

landsch vermengd, meer nieuwerwetsch, minder vloeiend, minder oorspronkelijk.' Hier moet het garnizoen, de relatief grote stedelijke elite die veelal in Holland gestudeerd had en de import van middenstanders en vissers een rol gespeeld hebben. Het Aardenburgs daarentegen wordt als 'minder met zeeuwsch en hollandsch vermengd, meer oorspronkelijk vlaamsch' getypeerd.

Het is verhelderend om aan de hand van het verhaal van de verloren zoon een korte typering te geven van de verschillende regio's en enkele lokale varianten.

West-Zeeuws-Vlaanderen

In het westen van Zeeuws-Vlaanderen wordt een dialect gesproken dat veel overeenkomsten vertoont met het West-Vlaams. Het wordt aardig getypeerd door de volgende uitspraak: *'k Komm'n uut 't Lànd van 'kik en ghie', van 'jao, dà wè' en 'néé, dà nie'*. Behalve het West-Vlaamse karakter van het dialect van deze streek, het Land van Cadzand, valt in bepaalde gevallen overeenkomst op met dat van Walcheren. Wat gesproken wordt in Ede en dorpen als Heille, Sint-Kruis is echter anders. Het Zeeuws van boven de Westerschelde en zeker de taal van Holland hebben daar geen invloed op gehad.

Ter vergelijking met de versie van Sluis volgen enkele fragmenten uit het begin van het verhaal van de verloren zoon in twee versies. Eerst in het gewone Cadzands, dat niet wezenlijk afwijkt van de versie van Sluis:

Dao was ees 'n mens die twèè zeuns ao'. In den joengsten van ulder beien zei tegen z'n voader: voader! gee' me m'n posje van 't goed da' me toekomt. In i dèèlden 't goed onder ulder. (...)
'k goane-k-ik opstoan in na m'n voader toegoan in 'k za'k-ik tegen 'm zeggen: voader, ik èn zonde gedoan tegen den emel en tegen joe.

Vervolgens in de taal van Ede en omgeving een iets uitgebreider voorbeeld, want Ede komt, zoals andere lokale dialecten, verder in dit boek nauwelijks meer voor:

'Nen zekeren meinse oa twèè zeuns. En den jonksten van uldere zei tegens z'nen voadere: voadere! geef m'n m'n kompetenten porsie die mai toebeeòòrt. En z'nen voadere partazeerden ulder de suuksessie. En bachten lettel doagene, as den jonksten zeune ollis bi menkare gezameld oade, gink ai d'r van deure naar 'n vremde

peeji en ai brocht da z'n goed an de kant en ai verbèëstege 't oallemoale. En as ai 't oal vertèrd oade kwam d'r 'n groate miserie in da peeji en ai kreeg kortresse.
En ai gink ai bai'nen borger van da peeji en die stierdege'm na de stikken om de zwuns te wachtene.

In het Nederlands luiden de laatste zinnen: 'en als hij al verteerd had, kwam er een grote miserie in dat land en hij kreeg gebrek. En hij ging naar een burger van dat land en die stuurde hem naar zijn land om de zwijnen te hoeden'. Zo'n woord als *wachten* is niet uitsluitend voor het dialect van Ede typerend: *koewachten* komt in heel Zeeland (en ook zuidelijker) voor, net als *tuuswachten* (op een huis passen, op de kinderen letten). Maar verder zijn hier in de taal van Ede de klanken, vormen en woorden anders. Wat te denken van *mai* voor 'mij', van *ai* voor 'hij', van *bachten lettel doagene* (na weinig dagen), van een werkwoordsvorm als *verbèëstege* ('verkwistte') met dat *ge*. Van *peeji* voor 'land', ontleend aan het Frans, zoals *partazeerden* (verdelen)?

Land van Axel

Op basis van de klankverschijnselen zijn de dialecten van Oost-Zeeuws-Vlaanderen in te delen in enkele gebieden. In de eerste plaats het Land van Axel, met Terneuzen, Sluiskil, Zaamslag, Hoek. Het dialect sluit wel sterk aan bij dat van West-Zeeuws-Vlaanderen, maar neemt toch een aparte plaats in. Als je het westelijk deel van Zeeuws-Vlaanderen 'het land van *kik* en *ghie*' noemt, dan is de streek van Hoek, Terneuzen, Sluiskil, Zaamslag en Axel 'het land van *wudder* en *zudder*'. Toch is er nog een klankverschijnsel dat elders in Zeeland niet of nauwelijks voorkomt: het verschil tussen twee soorten lange *ij's*. Overal in Zeeland klinkt die als een lange *ie*, maar in het Land van Axel zijn er kennelijk twee verschillende. Zo is de *ie* van *kiek'n* (kijken) en de *ie* van *kiêk'n* (kuiken) niet gelijk. De laatste is langer en er zit een *golfje* in, een lichte tendens tot een tweeklank. Weinig lange klinkers worden trouwens in het Zeeuws uitgesproken zonder dat fameuze golfje. In woorden als *kok'n* en *schole* lijkt de *oo* nog het minst op een tweeklank. Het verschijnsel maakt het uiterst lastig de klanknuances weer te geven.

Oost-Zeeuws-Vlaanderen

De rest van Oost-Zeeuws-Vlaanderen is ingewikkeld en zeer divers van taal. Het dialect van het Land van Hulst en de bijbehorende grensstreek wordt

veelal niet als Zeeuws betiteld. Een voorbeeld is de verkleiningsuitgang *-ken* die daar voorkomt en niet in de overige Zeeuwse dialecten.

Dan is er de grensstreek van Zelzate, Wachtebeke, Overslag, Zuiddorpe, Westdorpe. Deze dialecten behoren tot het Oost-Vlaams. Een van de typische klankkenmerken van dit dialect is het wegvallen van de *g* tussen twee klinkers, waardoor de eerste klinker sterk gerekt wordt: *têên* voor 'tegen', *ûûë* voor 'hoge'.

Het noordoosten van Oost-Zeeuws-Vlaanderen is weer een ander gebied. Een karakteristiek kenmerk van de klanken van dit dialect is dat de *ij* en de *ui* ongeveer uitgesproken worden als in de Nederlandse standaardtaal. De zuidoostelijke grensstrook (Koewacht, Sint-Jansteen, Clinge, Nieuw-Namen) behoort tot het dialect van het Waasland. De Nederlandse tweeklanken *ij* en *ui* worden uitgesproken als lange klinkers: 'ijs' klinkt hier als *èès*, *oeùs* is 'huis' en 'kous' wordt uitgesproken als *kaas*.

Hoe ingewikkeld ook, deze indeling doet nog geen recht aan alle verschillen. In het gebied van Oost-Zeeuws-Vlaanderen zijn er zelfs nog drie dialecteilanden: de plaatsen Philippine, Sas van Gent en Hulst. Philippine was een vissersdorp dat vooral contacten onderhield met andere vissersdorpen aan de Braakman, ook met die op Vlaams gebied zoals Boekhoute. Opvallend is dat Philippine de uitspraak heeft van *ij* en *ui* als tweeklanken, in tegenstelling tot het omringende gebied. Diftongisch, noemen taalkundigen dat: je begint zo'n *ij* anders dan je eindigt, van *è* tot *i*.

De andere dialecteilanden van Oost-Zeeuws-Vlaanderen, Sas van Gent en Hulst, waren eertijds vestingsteden met betrekkelijk veel bewoners die niet uit de streek afkomstig waren. Tot een opvallend kenmerk van het dialect van Sas van Gent is de gerekte uitspraak van de korte *èè*. Bijvoorbeeld het Nederlandse woord 'bed' klinkt er als *bèèt*, 'fles' als *flèès*. Een ander klankkenmerk van het dialect van Sas is de *aei* voor de Nederlands *ij*: *aeis* voor 'ijs', *paeip* voor 'pijp'.

Behalve vestingstad was Hulst ook een plaats met handel op Antwerpen en Gent. De uitspraak van de *ij* lijkt op die in Sas van Gent. Daarentegen wordt de Nederlandse lange 'oo' tot een *ou*, zodat 'goot' en 'koken' klinken ongeveer als *gout* en *kouken*. De lange *ee* in 'spelen' en 'veel' wordt uitgesproken als *speule* en *veul*.

Voor deze verschillen zijn er verschillende verklaringen. Gedeeltelijk zijn het natuurlijke verklaringen op basis van grenzen, in de vorm van waterlo-

pen en eilanden. Zo bleef het Land van Axel tot in de achttiende eeuw een eiland. Andere verklaringen voor dit ingewikkelde dialectlandschap zijn te vinden in de geschiedenis van de streek. Tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) was Zeeuws-Vlaanderen het strijdtoneel tussen Maurits en de Spaanse troepen. Afwisselend waren de Staatse en de Spaanse troepen heer en meester over een bepaald stuk grond, een vesting of een stad. Om militaire redenen werden herhaaldelijk dijken doorgestoken. Omstreeks 1600-1610 was de bevolking van Zeeuws-Vlaanderen sterk teruggelopen. Het platteland was nagenoeg ontvolkt, maar hier en daar werden ook al pogingen tot herbedijking ondernomen. Geleidelijk kwam ook de immigratie naar deze streek weer op gang. Gebieden die stevig in handen waren van de Staatse troepen vormden de basis voor protestantse gemeenschappen. Om de herdijkte gronden weer in cultuur te brengen werden protestanten van de Zeeuwse eilanden, vooral uit Walcheren aangetrokken. Dit is de achtergrond van het merkwaardige feit dat de dialecten van Walcheren lijken op sommige dialecten in het voormalige Staatse gebied van Zeeuws-Vlaanderen. Gedeeltelijk – want in Zeeuws-Vlaanderen kwamen ook andere bewoners. Zo kwamen er protestanten die om des geloofs wille uit katholieke streken, vooral in de voormalige Zuidelijke Nederlanden, wegtrokken: Vlamingen, Walen, maar ook Noord-Fransen. Inderdaad waren onder die Fransen veel Hugenoten, maar uit Noord-Frankrijk en van elders kwamen ook immigranten om economische redenen.

Het katholiek gebleven Land van Hulst kreeg een stroom immigranten uit het katholieke Vlaanderen, maar pas na de Vrede van Münster in 1648. Ook de hoger gelegen grensstreek (die niet overstroomd was) werd toen pas opnieuw bevolkt. Sterke invloed van Oost-Vlaamse en Brabantse dialecten op de taal van deze streek is daarvan het gevolg geweest.

In het protestantse gebied van Zeeuws-Vlaanderen treffen we verschijnselen aan die ook elders in Zeeland voorkomen. Een mooi voorbeeld is het Nederlandse woord *gras* dat *hos* wordt: de *r* valt weg op die plaats en de klinker wordt gewijzigd. De klinkerverandering in dit woord is een van de meest typische eigenaardigheden van de Zeeuwse dialecten. Vergelijk ook *vos* (voor *vers), Kosmis* (voor *Kerstmis*). Er is nog een merkwaardig verschijnsel te noemen: *korst, dorst, borstel* verliezen ook die *r*: *kost, dost, bostel,* maar houden wel de klinker. Net als *dossen* (voor *dorsen*). Maar in *dorp, zorgen* en *worm* blijft de *r* staan, daar verandert de klinker: *durp, zurgen, wurm.*

Zuid-Beveland

Het Zeeuws van Zuid-Beveland kent ook nogal wat nuances. Het dialect van het oostelijk deel verschilt van wat in het westen gesproken wordt. Yerseke, Wemeldinge, Krabbendijke en nog wat dorpen – dat is het oosten. Het dialect van Goes wijkt af van de omgeving. De taal van Wolphaartsdijk, een voormalig eiland, heeft een eigen kleur.

De zak van Zuid-Beveland vormt de kern van westelijk Zuid-Beveland. Hieronder volgt een *stiksje* van het verhaal van *de zeune* in dat dialect, waarbij in het oog gehouden moet worden dat woorden als *ni* en *di* betekenen 'naar' en 'daar' en *mi* is 'meer'; *maek me mè gelike mi* is daarom 'maak me maar gelijk met':

> En as'n tot inzicht ekomme was, zeit'n: oe vee errebeiers van m'n vader è'd'r bròòd en ik vergae ik van den oenger. Ik za' ik ni me vader toe gae en 'k za'tegen z'n zegge: vader! 'k è zonde edae tegen den emel en tegen joe. En ik bin ni mi waerd om je zeune t'èèten; maek me me gelike mi èèn van j'n errebeiers. En i stong op en i giing ni z'n vader, En as'n d'r nog varre van daen was, zag z'n vader'm en i kreeg innerlikken medeliën mi z'n en i liep ni z'n toe, i viel'm om z'n ales en i kost'm.

'Hij viel hem om zijn hals en hij kuste hem'. Interessant is dat we hier in het westelijk Zuid-Bevelands nog in een verhaal uit 1870 de herhaling van het voornaamwoord *ik* hebben (*ik za' ik*) wat wijst op Vlaamse invloed. Je ziet hier ook het wegvallen van de *g* voor *gekomen* en vooral het verlies van de slot-*n*. Je ziet nog veel meer als je het hele verhaal zou lezen. Dan lees je dat de oudste zoon, de jaloerse, klaagt dat zijn vader hem nooit iets gegeven heeft, zelfs geen *boksje* voor hem geslacht. Hier is een voorbeeld van het dialect van oostelijk Zuid-Beveland; de oudste zoon is aan het woord:

> Mir i zei tegen z'n voader: ik è a zooveu jaeren voe j'ewerkt en'k è nog altiid edaen da'k bi je doen most, en j'ei me nog nooit 'is'n boksje egeven om mi me kammeroas is plezier't èn. Mir ton a je zeune ekommen is, die z'n goed mi d'oeren deur ebrocht eit, ton ei-je'n vet koalf voe z'n eslacht. En de voader zei tegen z'n: jongen, je bint oltiid bi me en ol't mine is't joeë. Dus noe motten me plezierig en blië ziin; want je broer was dòòd en noe is-t-en wee levendig eworren en i was verloren en noe is-t-'n weer evongen.

Hier geen *vader*, maar *voader*. En wat te zeggen van het laatste woord: *evongen* voor 'gevonden'. Even opvallend is *eworren*.

Walcheren

De verloren zoon van Walcheren begint zo: *D'r was is'n man en dien ao twèë zeuns*. In deze tekst is het meervoud *verken* voor 'varkens' het vermelden waard.

En 't duurde ni lange of de joenkste zeune pakte eel de boel bi mekaore, en kort naederand is'n nae'n var land getrokke en daer eit 'n aol z'n goed in overdaed deu gebracht en i leefde as 'n bèëste. En as 'n aolles op emaekt ao, kwam 'r 'n gròòten oengersnòòd in 't land, daer 'n was, en i begoeng gebrek te liën. En i giing na 'n boer in dat land, en dien boer stierden 'm uut op de verken te passen. En i wou z'n buuk vulle mi 't voer dat de verken vraete, me di was g 'n mens die 't 'm gaf.

Het kustdorp Westkapelle heeft, evenals het vissersdorp Arnemuiden, behoorlijk wat afwijkingen van de overige Walcherse dialecten. Een voorbeeld van een verhaal in het Westkapels volgt hier (ontleend aan Van Ginnekens *De Regenboogkleuren van Nederlands taal*):

't Is in 't leste van de maend october, 's nachtemiddugs om een ure of drieë, dat 'Lein van Uib van Annes' en 'Sakke van d'ouwe Janna' over den diek laope te kuiren. Van och'end binne ze een tieë [getij] ni den diek wizze kante [letterlijk: stenen op zijn kant in de glooiing zetten], mè omda ze zò naebie de stéurij [palenrij] moeste werreke, moeste ze deu 't waeter à gauw uutscheeë en èn ze van den diekbaos dan ok lavei [vrijaf] ekrege. Om'n ure of twaoleve kwaeme ze dan ok à mee d'r kantgereedschap op d'r schouwer slaege [afrit] of en waere de vuuf en twintig stuvers vo vandaege wi verdiend.

Van Arnemuiden hebben we ook een 'verloren zoon'. Dit fragment sluit aan bij dat van het platteland van Walcheren, zowel wat de taal betreft als de inhoud:

En i zat zòò'n stuitje in z'n zelven te diinken en ten langen leste zeit'n:'t is toch wat te zeien! Wat è miin voader's errebeiers toch goed de kost en ik zit ier amper te sterreven van den oenger! Ik za 'k oprize en ik gae 'k nir voader en as ik bi z'n

komme, dan za 'k tegen 'm zeie: voader! 'k è 'k gròòte zond edae tegen 't opperwezen en tegen joe. En ik bin 'k nie nie mir waerd je zeune enoemd 't ooren; maek me toch asjeblief as èën van j'n errebeiers.

Ook hier valt de herhaling op van het voornaamwoord, o.a. in *ik za'k*. De vorm *zeien* voor 'zeggen' komt in andere Zeeuwse dialecten zelden voor. *Amper*, via het Nederlands ontleend aan het Maleis, betekent hier 'bijna'; het is natuurlijk niet typerend voor een Zeeuws dialect.

Noord-Beveland

De dialecten van Zuid-Beveland en Noord-Beveland zijn sterk verwant, maar toch lijkt het Noord-Bevelands in zekere zin meer op het Schouws en vooral op het dialect van Tholen. Vooral de klank van de lange *oo* gaat in de richting van de lange, maar niet heldere *a*: een *ao*. Hier gaat het verhaal van de verloren zoon verder, als *ie beguste gebrek te liën*:

En i stiing op en i giing ni z'n vaoder. En as i d'r nog varre van daene was, zag z'n vaoder 'm en i kreeg mi 'm te doen en i liep nae z'n toe, i vloog 'm om z'n ales en i koste 'm. En de zeune zei tegen z'n vaoder: vaoder, ik è kwaed edae tegen den emel en tegen joe en ik bin nie mi waerd om je zeune te wezen. Maer de vaoder zei tegen z'n jongers: aelt ier 't beste pak goed, en laet 'n dat an doe, en geeft, 'n 'n riink an z'n viinger en schoenen an z'n voeten. En briing 't vette kaolf en doe 't dòòd, dan zu-me ete en plezier è.

Tholen en Sint-Philipsland

De dialecten van Tholen en Sint-Philipsland hebben enige Hollandse elementen. Zo gaat het verhaal in het Thools verder:

Want m'n zeune was zò goed as doad en noe is 'n wee' levendig geóare, en i was verlore en is vrom [weerom] gevonde. En ze begonne blië te wezen. En z'n ouste zeune was op 't land en toen 'n van 't land vrom kwam en a dichte bi uus was, oarden i da'ze zongen en da'ze dansten. En doen riep'n èën van de knechs bi z'n en vroeg 'm wat o'da' beteikende.

Schouwen-Duiveland

Ten noorden van de Oosterschelde ligt Schouwen en Duiveland, eertijds bestaande uit twee afzonderlijke eilanden. Tussen de twee streken zijn nog steeds verschillen vast te stellen. Zierikzee heeft als stedelijk centrum een eigen taal en het vissersdorp Bruinisse eveneens. Zo 'klinkt' de verloren zoon in het Schouws. Ook hier staat het teken *i* (als in *pit*) voor ongeveer dezelfde klank als in de standaardtaal; *in* betekent 'en':

In die knecht zei tegen 'm: wel, je broer is gekomme in je voader eit 't gemaste kolf geslacht, omdat i 'm gezond vromme gekregen eit. Mar i wier boos in i wou nie binne komme. Daerop giing ze voader nae bute in bidde 'm.

Goeree en Overflakkee

Hoewel Goeree en Overflakkee bij de provincie Zuid-Holland gerekend wordt, maken de daar gesproken dialecten deel uit van de Zeeuwse dialectgroep. Er zijn niettemin enkele verschillen met het Zeeuws. In Zeeland spreekt men de *h* niet uit aan het begin van een woord, op Goeree en Overflakkee doet men dat wel (behalve in Achthuizen en onder het katholieke deel van de bevolking van Oude Tonge). Ook het verschijnsel dat de *r* wegvalt voor de *s* (*worst* wordt in Zeeland *woste*) komt op Goeree en Overflakkee niet voor. Omdat tot het einde van de achttiende eeuw Goeree en Overflakkee twee afzonderlijke eilanden waren, zijn er tussen het Goerees (de dialecten van Ouddorp en Goedereede) en het Overflakkees duidelijke verschillen. De dialecten van Goeree hebben een Zeeuwser karakter dan het Overflakkees. Het dialect van Goeree vertoont dan ook een grotere overeenkomst met het dialect van Schouwen dan met dat van Overflakkee.

De dialecten van Overflakkee kunnen verdeeld worden in drieën: het Oostflakkees, te weten de dialecten van Ooltgensplaat, Den Bommel en Oude Tonge, het Westflakkees voor de overige dorpen, terwijl de dialecten van Achthuizen en het katholieke deel van Oude Tonge, gelet op het sterk Brabantse karakter ervan, een aparte plaats innemen. De verschillen tussen het Goerees en het Overflakkees zijn aanzienlijk. Ook de dialectsprekers zelf zijn zich die verschillen bewust. Zo bespot men op Flakkee de Ouddorpers en Goereeërs met het volgende zinnetje: *Gôô je weig, of 'k slôô je weig!* (Ga je weg, of 'k sla je weg). Omgekeerd bespotten die van Goeree de Flakkeeënaars met: *Gae je weg, of bluuf je stae* – Ga je weg, of blijf je staan. In het

Goerees vervalt de *g* van het voorvoegsel *ge* van de deelwoorden: *emaekt, ebleeve, ezeid.* Achter de onbepaalde wijs van het werkwoord na het voorzetsel *te* komt er een *e*: *Hie stieng te praetene, ze stieng te wachtene.* Dit is ook het geval bij zelfstandig gebruik van het werkwoord: *'t Praetene kostende heur nogal wat moeite, Hie was z'n auto an 't wassene.*

3. Klankverschijnselen

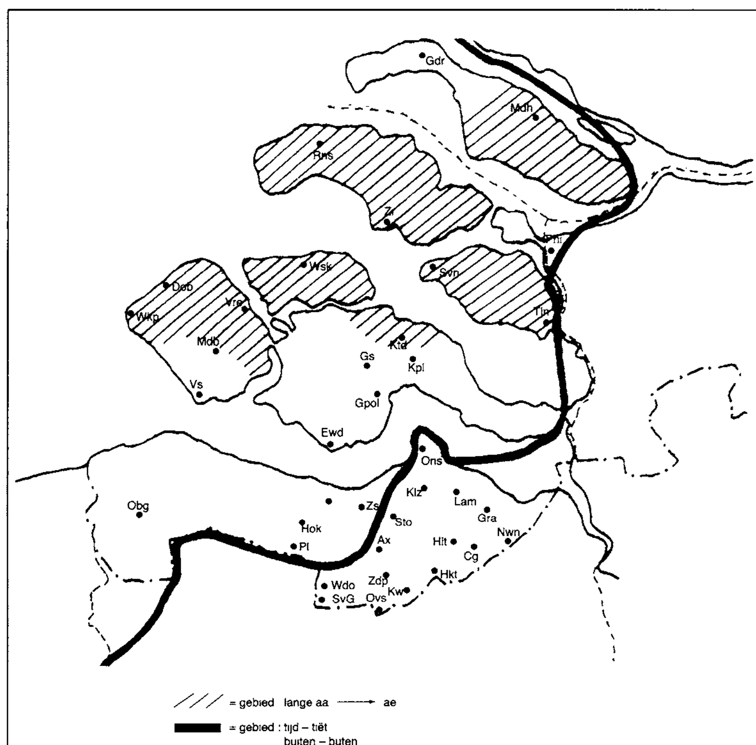
Dit hoofdstuk gaat over de uitspraak, de klinkers en de medeklinkers, van de Zeeuwse dialecten. Eerst wordt aan de hand van enkele woorden iets over de lange en korte klinkers gezegd, vervolgens over de tweeklanken en daarna komen de medeklinkers aan bod.

Lange klinkers

Arjaantje

Wie in de Zeeuwse dialecten op zoek gaat naar woorden met een zuivere heldere, lange *aa* kan lang zoeken. Die *aa* komt namelijk in geen enkel Zeeuws dialect voor. Ja, soms spreken Zeeuwen een modern Hollands woord als *Koninginnelaan* uit met een zo goed als heldere *aa*. Zo'n straatnaam wordt nooit echt deel van het dialect. Maar een *plaat* is nooit een *plaat*, maar klinkt anders. Hoe?

In de dialecten die ten zuiden van de Westerschelde worden gesproken, wordt die lange *aa* naar de *oo* getrokken. In de meeste dialecten die boven de Westerschelde worden gesproken gaat de lange *aa* een enkele keer naar de *oo*, maar normaal naar de *ee* toe. Als we een mooie, heldere lange standaard-*aa* uitspreken is de tong, althans dat deel waar we tussen tong en verhemelte een klank produceren, ongeveer in het midden bovenin. De Zeeuwse *aa* is minder open en wordt óf meer voor (*jae*) óf juist achter in de mond (*jao*)

Klankkaart 1: de lange aa - ae, tijd - tiet, buiten - buten

gerealiseerd. Volgens het *Woordenboek der Zeeuwse dialecten* is de voor in de mond gevormde *aa* op zijn retour ten voordele van de *jao*-klank. Van bijna alle woorden met zo'n lange *aa* staat er in het *Woordenboek* een dubbele vorm. Het is *jaegen* en *jaogen, kaekslag* en *kaokslag, kaenebraeien* en *kaonebraoien, gaen* en *gaon.* Iemand noemde eens een vrouw uit Yerseke, die Arjaantje heette, *Aerjaentje.* Dat leverde een correctie op door een kenner van het Oost-Zuid-Bevelands: het zal ongetwijfeld *Aorjaontje* moeten zijn, zei hij.

Een zin als *Het paard staat voor de wagen* klinkt in Goes en omgeving als *'t Paerd stae voo de waehen.* Maar elders op Zuid-Beveland klinkt de zin als: *'t Pèrd stî voe de wîhen.* En dan liggen er tussen die twee uitersten nog allerlei lokale varianten. Wanneer en waar zegt men nu *jaentje* en waar *jaontje*? Er

zijn nog meer raadselachtigheden: zo heeft het woord *vader* in geen enkele streek in Zeeland ooit de uitspraak *vaeder* gehad.

Een 'paard' is een *paerd,* in het meervoud *paeren*, een klein paard is een *paeretje.* In de Oost-Zeeuws-Vlaamse grensstreek tussen Nieuw-Namen en Sas van Gent doorgaans een *pjèrd* of een *pèrd* genoemd. *Maart* daar klinkt als *mjèrt* of *mèrt*, met allerlei nuances ertussen. Een raam is een *roam* en *mager* is *moager*.

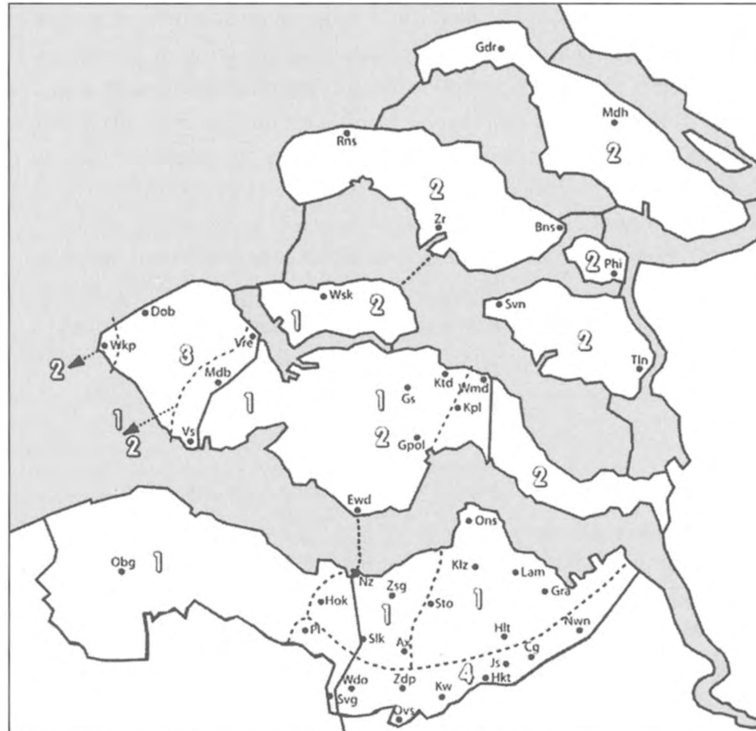
Uit al die varianten van de lange *aa* blijkt dat Zeeuwen óf naar voren óf naar achter articuleren, maar deze altijd minder helder en ietwat geknepen uitspreken. Zeeuwen doen hun mond niet ver genoeg open. Tenminste als ze de *aa* willen zeggen. Zou het toch door de wind komen? Toch moeten we oppassen: op verschillende plaatsen, op Schouwen bijvoorbeeld, wordt van een *è* in sommige woorden een zeer open *aa* gemaakt.

Boom

Ook de lange *oo* zal een spreker van een Zeeuws dialect niet helder en strak ten gehore brengen. Normaal wordt de *oo* lager en meer achter in de mond gevormd dan de *aa* in de standaardtaal. De Zeeuwse *oo* klinkt bijna altijd een slagje anders dan in de standaardtaal. Eigenlijk geldt het voor alle lange klinkers. Zelfs wanneer een lange klinker erg lijkt op de verwante klank in de standaardtaal, wordt de uitspraak vrijwel zonder uitzondering een soort tweeklank. Dat gebeurt meestal door wat taalkundigen een naslag noemen, een *u*-achtige klank aan het eind van de klinker. Neem nu *boom*. In Zeeuwse dialecten is dat doorgaans een *bôôm*, waarbij die *o* een beetje gerekt wordt en aan het eind een korte *u*-klank krijgt.

Of luister naar de lange *ee*. In Zeeuwse dialecten verloopt de *ee*: ze begint als een soort *è*, gaat dan een beetje naar een *ei* toe, om vervolgens met een *u'tje* te besluiten. En dan zit er nog veel verschil in tussen het ene eiland en het andere. Zo'n *u'tje* aan het eind van een (lange) klinker maakt er bijna een tweeklank van. In het *Woordenboek der Zeeuwse Dialecten* is vrijwel elk woord met een lange *ee* voorzien van twee dakjes (*êê*) om aan te geven dat je er een Zeeuws golfje in moet leggen. Zo is een 'teken' een *têêkene* of zelfs een *teikene.* Want soms verandert de *ee* werkelijk in een *ei*-klank. Dat *teiken* was al tientallen jaren geleden verouderd. Maar wat te zeggen van *vleis* voor 'vlees' en niet te vergeten de *bleik*, die nog wel gehoord worden?

Toch kunnen we niet zoals bij de lange *aa* zeggen dat de *ee* in het Zeeuws

Klankkaart 2: de Nederlandse lange oo in woorden als boom, kopen en oog in de Zeeuwse dialecten (ontleend aan het Woordenboek der Zeeuwse Dialecten)

1. *bôôm (half open achterklinker met naslag)*
2. *boam (meer of minder open achterklinker met geronde lippen uitgesproken*
3. *boom (meer of minder gesloten achterklinker)*
4. *búùm (geronde voorklinker)*

niet voorkomt: het woord *leven* is nagenoeg gelijk aan de klank in de standaardtaal. Weliswaar zegt men *leve* zonder de slot-*n* in het Midden- en Noord-Zeeuws, en in het Zeeuws-Vlaams is er met de slotlettergreep nog meer aan de hand, maar de eerste *e* klinkt als een lange *ee*. Zo ook in *lepel*. In oorsprong is dat dan ook een andere *ee*.

Terug naar de lange *oo*. Woorden als *brood* en *groot* klinken in de hele provincie Zeeland en eveneens op Goeree en Overflakke ongeveer hetzelfde, met

een *naslag*. Zo'n *u*-achtige klank die in de lange *oo* weer zo'n swingend golfje legt. Een uitzondering op die lange *oo* met naslag van *brood* en *groot* vormt de grensstreek van Oost-Zeeuws-Vlaanderen. Daar wordt de *oo* niet zoals elders (en ook in de standaardtaal) achter in de mond gevormd, maar juist voorin. Daarom klinkt de *oo* van *brood* daar als een *uuë*. Zoals zo vaak zien we hier weer dat die grensstreeks afwijkt van de rest van Zeeland.

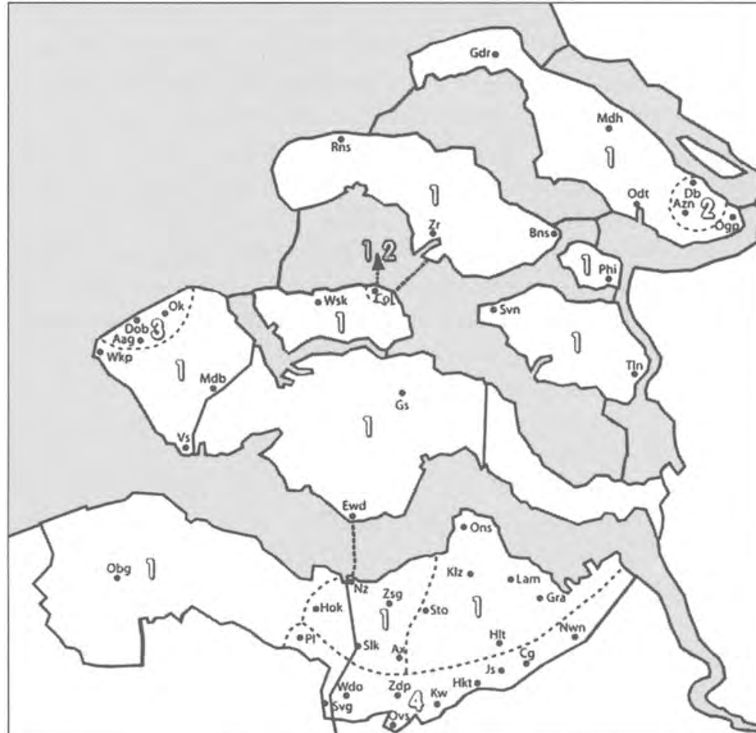
Ook de *oo*'s van *boom*, *kopen* en *oog* klinken in die grensstreek anders, bijna als een *eu*. In de rest van de provincie zijn er twee gebieden. In het zuiden klinkt de *oo* in *groot* en *brood* als een *ôô* met een golfje erin en een naslag erachter. Zo klinkt de *oo* in Zeeuws-Vlaanderen, op Walcheren en Zuid-Beveland. Maar daar hoor je ook al een andere *oo* die verder naar het noorden de normale wordt: *boom* klinkt daar als *boam*.

Beuter en meulen

Daarmee is niet alles over de *oo* gezegd. Luister eens naar de verschillende *oo*'s in *boter*. Dat klinkt als *beuter* op Walcheren, Zuid-Beveland en in West-Zeeuws-Vlaanderen. Het is als *beuter* zo bekend dat ondanks de afwijkende vormen elders in de provincie het woordenboek het woord opneemt onder *beuter* en bij *boter* daarnaar verwijst. Voor *beuter* is de aanduiding Walcheren te algemeen, want in Arnemuiden en Nieuw- en Sint-Joosland hebben ze *butter*. Op Noord-Beveland komt *butter* ook voor. Het Land van Axel heeft een soort *boter* die het dichtst bij de standaardtaal komt. In het Land van Hulst, is het eveneens *boter*. De grensdorpen Clinge en Nieuw-Namen zeggen *botter*, Westdorpe heeft *bottere*.

Mooie zinnen heeft het woordenboek met *beuter* en de verschillende varianten. Deze bijvoorbeeld, compleet met naslag na de lange *oe*: *ie kan d'r gêên kwaed doe^{u}n, a scheet 'n in de beuter. Ie is mé s'n gatje in de beuter evaole. 't Is aol gêên beuter* (of: *butter*) *wà-dat de koeie geeft.*

In vrijwel alle dialecten in Zeeland wordt een *molen* een *meulen* genoemd. Een molenaar heet een *meulenaer* en je woont al dan niet aan de *Meulendiek*. Een enorm aantal woorden kent dit klankverschijnsel waarbij de lange *oo* uit de standaardtaal *eu* wordt. Wat er in de mond gebeurt, is duidelijk: wat een *oo* had kunnen zijn, wordt voor in de mond, bij het harde verhemelte gevormd. Als het onder invloed van andere klanken gebeurt, noemen we het verschijnsel zoals in het Duits *umlaut*. Het kon ook spontaan gebeuren en kwam al voor in het middeleeuwse Nederlands en zo zijn som-

Klankkaart 3: de Nederlandse lange oo voor dentale medeklinkers in woorden als brood en goot in de Zeeuwse dialecten (ontleend aan het Woordenboek der Zeeuwse Dialecten)

1. grôôt, brôôd (half open achterklinker met naslag)

2. grwôôt (als in 1, maar aan de oo gaat een w-achtige klank vooraf)

3. zie – maar hier komt de klank (ook) in andere woorden voor

4. brúùt, grúùt (half open, half gesloten voorklinker met lipronding)

mige woorden met *eu* ook in de standaardtaal terechtgekomen. Zo is ook de variant *leugen* bij 'liegen', eigenlijk bij *logen*, te verklaren.

Andere woorden, zoals *meugen* en *zeune*, die we tegenkomen in Middelnederlandse teksten uit de kuststreken, kwamen niet in de standaardtaal maar bleven dialectisch. Zo leefden veel woorden met *eu* voor *oo* in de Zeeuwse streektalen voort. Op Schouwen en Duiveland o.a. heet 'honing' *euningk*. Het woord 'gewoon' kende men als *eweun* en naar men zegt komt dit nog

steeds voor in Bruinisse. Een noot is een *neute. Blozen* is *bleuzen* en *blooskaken* is in de hele provincie *bleuskoaken* of *bleuskaeken.* Zo ook kennen we *weunen* en *veugel* voor 'wonen' en 'vogel'. Aardig is ook *scheutel* en *scheuteldoek* voor 'schotel' en 'schoteldoek', hoewel op Schouwen en Noord-Beveland dit *scheutel* met een korte klinker wordt uitgesproken als *schuttel*, wat mooi overeenkomt met de uitspraak daar voor *butter* in plaats van het *beuter* van elders.

Zomer is in Zeeland doorgaans *zeumer.* In Zuid-Beveland wordt, vooral in de Zak, ten zuiden van Goes, *zummer* gezegd, terwijl het in het Land van Axel en Hulst *zomer* is. Wel heet in het Land van Axel de woensdag traditioneel *weunsdach.* Maar dat is niet zo verwonderlijk, want in dat woord werd de *oo* tot *eu* in bijna de hele kuststreek tot de Waddeneilanden toe. Wat iedereen met een lapje grond weet, is dat een *voor,* de ondiepe groef die een ploeg maakt, in de Zeeuwse dialecten een *veure* heet.

Korte klinkers

Schulpje

Al in het Middelnederlands dat in de kustgewesten werd gesproken, deed zich het verschijnsel voor waarbij sommige klinkers die in oorsprong niet met ronding van de lippen uitgesproken werden, *gerond* werden. Zo wordt in veel Zeeuwse dialecten *lucht* of *locht* gebruikt als men *licht,* 'niet zwaar' bedoelt.

In verschillende Zeeuwse dialecten kennen we het verschijnsel op grote schaal. In Middelburg is een straat met de naam *Lange Delft.* Dat is afgeleid van de Hollandse vorm van het werkwoord *delven.* Een sloot is immers in die taal een *delf,* in de middeleeuwse vorm een *delve.* Maar in Zeeuwse dialecten hoort men een andere, een *geronde* vorm: een sloot heet een *dulve.* In het gewest van de zeeklei gaat men niet spitten, maar *sputten.* Een schelpje aan het strand is een *schulpje.* En Willem heet overal *Wullem.* Daarom noemen ze iemand met de achternaam Willemsen dan ook gewoon *Wullemse.* Zo krijgt de zegswijze 'Goed Zeeuws, goed rond' nog een speciale betekenis.

Pit

In hetzelfde kustgebied kwam ook *ontronding* voor: klinkers die 'normaal' uitgesproken worden met geronde lippen werden 'ongeronde' klinkers. Er

zijn in de Zeeuwse dialecten een groot aantal woorden met ontronde klinkers en het verschijnsel is typerend voor de taal van de verschillende regio's.

Op Schouwen en Duiveland kent men *klippel* voor 'knuppel' in de betekenis van koestok en *krikke* voor een kruk. Overal, maar vooral op Walcheren en in Zuid-Beveland, behalve in de Oost-Zeeuws-Vlaamse grensstreek dat hier zoals gewoonlijk weer een uitzondering vormt, hoor je deze ontronding in woorden als *pit* (voor put), *stik* (voor stuk), *din* (voor dun) en vooral *rik* (voor rug). *Wà bin d'r toch 'n pitten* [kuilen] *in de wegt.* Zo'n *pit* is vooral een drinkput voor het vee, vandaar woorden als *drienkpit, koeiepit, paerepit.* Elke put is in principe een *pit*: een stookput, een langwerpige kuil voor bieten of aardappels. Ook in de figuurlijke betekenis: een kuiltje in de wangen van een mooi of aardig meisje. Zo zijn wangen met kuiltjes *pittekaeken.* Zelfs voor hartje winter kan het woord gebruikt worden: *'t pitje van de winter.* Er zijn vele samenstellingen: een puthaak is een *pitaek*, een putemmer is een *pit(t)immer.* De distelvink, het *puttertje* wordt ook ontrond tot *pitter*, maar de familienaam *De Putter* die in Zeeland veel voorkomt, wordt nooit *De Pitter*, ook al is dat woord etymologisch 'iemand die water put' of 'iemand die een put' heeft. De dialecten in Zeeuws-Vlaanderen kennen doorgaans trouwens *put.*

Een ander voorbeeld van een woord met een ontronde *u* is *rug.* Dat komt als *rugge* wel hier en daar voor. Vooral in Zeeuws-Vlaanderen. Elders in Zeeland is het echter veelal *rik.* Het schijnt dat vooral aan *rik* de voorkeur wordt gegeven als er een beetje zelfspot en *piene* in het spel is: *mien rik doe sêêr. Ajje noe toch aolmè piene in je rik eit, zou'k is nè de dokter gae* – aldus het Midden-Zeeuwse voorbeeld. *Gao mao op vaoders rik zitten, dan kumm'n gauwer opschieten.* De ruggengraat komt voor onder de naam *rikkebêên* en *rikgraote.* Het woordenboek heeft nog een aardige zegswijze met *rik*: *beter de zin eboge as de rik.* Het wordt gezegd van een huwelijk dat niet uit liefde maar uit eigenbelang wordt gesloten: beter een rijk meisje getrouwd, dan een hard leven met een arme vrouw op wie men z'n zinnen heeft gezet. Wie zal het ontkennen?

Andere voorbeelden van dialectwoorden met ontronde klinker zijn *brigge* (voor brug), uitgesproken als *brihhe.* De Walcherse plaatsnaam *Brigdamme* is er nog een oud voorbeeld van.

Locht, durp en aollemille

Er is nog een andere wisseling van verwante klinkers die in Zeeuwse dialecten plaatsvindt. Woorden die in de standaardtaal een *o* hebben, komen vrij gemakkelijk voor met een *u*. Een voorbeeld hiervan is het woord *vork*, dat in het Zeeuws als *vurke* verschijnt. Een dorp is nooit een dorp, maar een *durp(e)*. Minder bekend in het Zeeuwse taalgebied, maar wel in het Vlaamse, is *dul* voor dol, dat door Brueghels schilderij *Dulle Griet* overbekend is. Daarnaast is in het Vlaams en het Zeeuws een korf een *kurf*, beter gezegd een *kurve*.

De wisseling van *o* in *u* komt in de dialecten van Zeeland ook omgekeerd voor: een *u* in de standaardtaal correspondeert dan in de Zeeuwse dialecten met een *o*. Zo kennen we *locht* (voor lucht), *jok* (voor juk) en *sokkel* (voor sukkel).

Er moet nog iets gezegd worden over een andere klinker. De korte *a* gaat in de Zeeuwse dialecten van boven de Westerschelde in sommige posities nagenoeg over in een korte *o*, van *op*. Zo wordt *altijd* uitgesproken als *oltied* of zoals sommige het noteren: *oltiid* of *aoltiid*. Voor de *l* wordt die korte *a* in principe altijd een *o*: *ollemael, aollemille*. Overgang van *a* naar *o* vindt ook plaats in enkele werkwoordsvormen. Het Zeeuwse 'bracht' is *brocht* en 'dacht' is *docht*. Maar hiermee zijn we eigenlijk al het gebied van de klankverschijnselen aan het verlaten voor de woordverschijnselen.

E-i-variatie

Een variatie van korte klinkers die allebei voor in de mond en ongerond worden gevormd vindt plaats bij de korte klinkers *e* en *i*. Het enige verschil tussen die vocalen is dat bij het uitspreken van de *i* de mond veel geslotener is dan bij de *e*. Een Zeeuwse dialectspreker zou zeggen: *ze schille mè een bitje*. Want *beetje* is *bitje*, hoewel je de *t* nauwelijks hoort. *O(e)k dà noch.*

Vrijwel altijd klinkt de Zeeuwse *è*, (de korte *e*, niet de *ee*) als een *i*. Een mooi voorbeeld is het bekende zinnetje *ons bin zunig* waarin *ben* verschijnt als *bin*. Een *hengst* is bijna overal een *ingst* of *iengst*, zonder *h*. Spel is *spil*, vooral in samenstellingen als *paerespil*.

Zo bestaat *mis* voor mest. Op een enkele plaats hoor je ook *mist*, maar dat is een uitzondering. Doorgaans komt het zonder lidwoord voor, maar als er een gebruikt wordt is het zelden een *de*-woord zoals in de standaardtaal, maar een onzijdig woord met *het*. Voorbeelden: *ie eid-aol 't mis uut de*

paerestal verkocht. Mi(e) dà natte wêêr zumme nog mè's wachte mé mis sprêêë.

Er is ook een verandering in omgekeerde richting: een *i* die in de dialecten *e* wordt. Een kermis wordt in Zeeuws-Vlaanderen *kerremesse.* Soms is de *i* gerond tot *u*, bijvoorbeeld in *gunt, gunter* of zelfs *hunter* voor *ginder, ginter* en *ginds. Gunter komt de nieuwe schôôle. Ginter zôo kàje d'ostie zien ligge, achter de bôômen. D'ostie* is hier niet de hostie, maar de hofstee. Als je vroeger in Zeeuws-Vlaanderen verkeerd was gereden en je de weg vroeg, kreeg je als antwoord: *wao moe je nao-toe? Nao de bôôt? Dan bin je bekaoid, gunt-op moe je rieën.* Bekaaid (slecht wegkomen) kennen we in de standaardtaal ook.

Een nest is een *nis(t)* en het woord komt in veel betekenissen voor: het is de aanduiding voor de familie (*àjje uut een hoet nisje kom*) tot 'een hoop rommel'. De plaatsnaam *Nisse* (in oorsprong een stuk grond in een bepaalde vorm) komt van *neus.* Het is hetzelfde woord als in *Terneuzen* en in *Middelharnis*, maar elders is dat woord ook *Nes(se).* Ook hier zien we dezelfde wisseling van *e* en *i*, klanken die maar *een bitje* verschillen.

Baade

Het woord *bed* klinkt in het Zeeuws van de eilanden ongeveer als *bedde*, maar meestal is er met de *e* ook nog iets aan de hand. Die wordt gerekt tot zoiets als *bèède.* In sommige streken, bijvoorbeeld op Schouwen en in het westelijk deel van Zuid-Beveland en op Walcheren klinkt deze gerekte *èè* vrijwel als een *aa*, die niet open en helder is en daarom wel eens genoteerd wordt als *ää.* Vergelijkbare rekking en verkleuring doet zich voor bijvoorbeeld bij 'helpen' en 'herberg': *aalpe* en *aarebaarche.*

Tweeklanken

Zonder ij *en* ui

Een gewest zonder echte tweeklanken, zo zou je Zeeland kunnen noemen. Wat is er aan de hand met de tweeklanken in het Zeeuwse taalgebied? Eerst iets over de diftongen (zoals taalkundigen ze noemen) in het Nederlands.

In de zestiende en zeventiende eeuw gebeurt er iets ingrijpend met de ontwikkeling van enkele klinkers in het Nederlands. Misschien was de ontwikkeling al eerder begonnen. Eigenlijk is het resultaat nogal eenvoudig: de lange *ie*-klank wordt een *ei*-klank, die we als *ij* schrijven, en de *uu* wordt een *ui.*
Deze klankontwikkeling vond niet altijd plaats. Als de *ie* of de *uu* voor een *r*

staat, veranderde er niets. Zo blijft het Middelnederlandse *lyre* in het Nederlands *lier*, en *turen* blijft *turen*. We hebben nog wel meer woorden waarin de klanken niet zijn gewijzigd. Zo is het in het Nederlands wel *slijpen*, maar *scharesliep*, *kijken* maar *kiekeboe*. Soms is er een gediftongeerde oude vorm blijven bestaan naast de nieuwe: *duvel* naast *duivel*. Dat de *ie* en de *uu* tweeklanken werden in een groot gebied dat loopt van het Vlaamse Brabant tot in Noord-Holland is een verschijnsel dat de taalkunde intensief heeft beziggehouden.

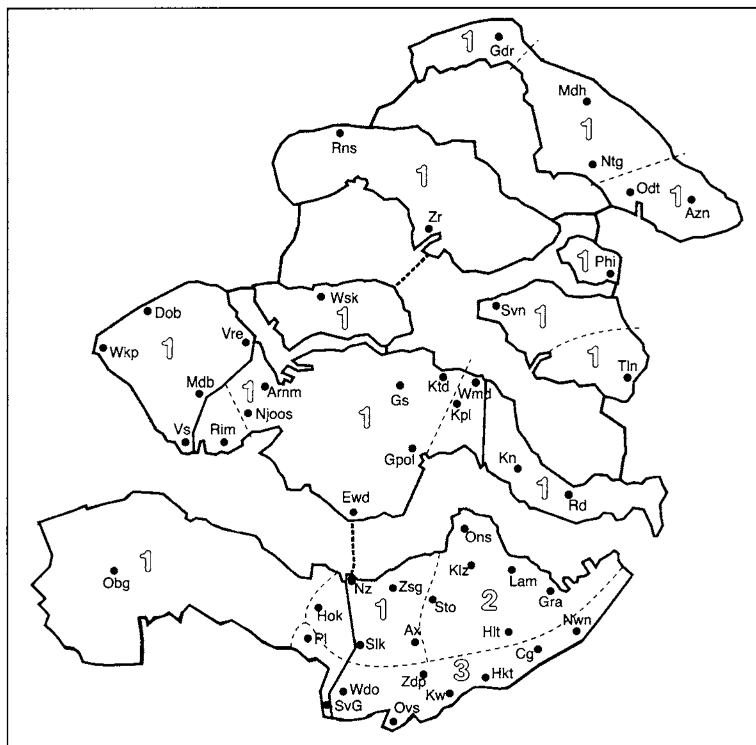
Wat hebben de Zeeuwse dialecten hier nu mee van doen? Dat is vrij simpel: de zuidwestelijke dialecten zijn niet meegegaan met de diftongering van de zestiende en zeventiende eeuw. Zeeland heeft niet gediftongeeerd. Wie een kaartje bekijkt van de woorden *muis* en *huis* ziet dat West-Vlaanderen en Zeeland, inclusief de Zuid-Hollandse eilanden *muus* voor 'muis' en *uus* voor 'huis' zeggen. Met voor Zeeland één belangrijke uitzondering: de grensstreek, het Land van Hulst en het meest oostelijke deel van Oost-Zeeuws-Vlaanderen, volgt ook hier Oost-Vlaanderen, Brabant en Antwerpen.

De ongewijzigde, ongediftongeerde klanken zoals in *muus* en *uus*, *kieke(n)* en *sliepe(n)* vormen een essentieel kenmerk van de dialecten in Zeeland. Men zegt *diek* en *hriepe*, *drieve* en *hlieke*, *snieë*, *piene*, *blieke* en *versliete* (voor dijk, grijpen, drijven, gelijken, snijden, pijn, blijken en verslijten). En iemand die van verre in Zeeland komt, heeft snel door dat de volgende woorden typisch voor Zeeuwse dialecten zijn: *prume*, *bruun*, *duum*, *druve*, *buten*, *dunen*, *gebruken*, *kruken*, *muten*, *kruun*.

Oost-Zeeuws-Vlaamse tweeklanken

Wat is er nu in Oost-Zeeuws-Vlaanderen precies aan de hand? Daar is onder invloed van het Noord- en Zuid-Nederlandse Brabant wel gediftongeerd en als er geen echte tweeklank in een dorp wordt gevormd, lijkt de klank er toch wel op. In de grensstreek klinkt *blij* ongeveer als *blaai* of *blê*. *Zijn* moet daar uitgesproken worden als *zèn* en een geit klinkt daar als *gête*, *gieëte* of *gaait*.

Daarmee is over de tweeklanken in de Zeeuwse dialecten nog lang niet alles gezegd. Een van de merkwaardige verschijnselen is het feit dat in een aantal woorden, de lange *ie*-klank, die dus in het Nederlands als *ij* geschreven wordt, een *uu* wordt. Zo wordt *blijven* nooit, wat je zou verwachten, *blieven* of zo iets, maar *bluuve*. Een 'wijf' wordt een *wuuf* of een *wuve*, 'vijf'

Klankkaart 4: de ij-klank in Zeeuwse dialecten (ontleend aan het Woordenboek der Zeeuwse Dialecten)

1. ie.

2. tweeklank ij en ai

3. è

klinkt als *vuve*. Hier volgen de dialecten in Zeeland het West-Vlaams. Een 'pijp' is geen *piepe*, maar een *pupe*. In Zeeland komt de familienaam *Puijpe* voor die ook nog wel eens anders geschreven wordt. Dit is waarschijnlijk een hypercorrectie. Eerst was er wellicht de familienaam *Pupe* als Zeeuwse variant van de Nederlandse *pijp*, daarna werd de *uu* verhollandst tot *ui*. Zo wordt elders, bijvoorbeeld in Middelburg, vergelijkbaar 'verbeterd': *wuif*, *vuif*.

Er is met die paar woorden waarin de 'ij' *uu* wordt, weer een opvallende afwijking in Oost-Zeeuws-Vlaanderen. In de grensstreek van Philippine tot Nieuw-Namen en de streek ten oosten van het Land van Axel komt dit verschijnsel niet voor. Daar wordt in deze woorden de lange *ij* uitgesproken als *è* of *ai*. Eigenlijk hadden we dat al kunnen bedenken, toen we vaststelden dat in dit gebied het Oost-Vlaams, vooral het dialect van het Land van Waas en de streek van Antwerpen, een stempel heeft gedrukt op de taal die er gesproken wordt.

Tegenover de wisseling van *ij* tot *uu* staat een verandering van *uu* tot *ie*, een verschijnsel dat we al uit het middeleeuwse Nederlands kennen: 'duur' wordt *diere*, 'vuur' wordt *vier*. In verschillende dialecten bestaat nog *stiere* voor 'sturen' en het Nederlands kent *bestieren*.

Medeklinkers

Èbbe *en* ouwe

De belangrijkste medeklinker waarin de Zeeuwse dialecten zich onderscheiden van het algemeen Nederlands is zonder twijfel de *h*. Het *Woordenboek der Zeeuwse Dialecten* zegt het onomwonden: '*H* wordt niet uitgesproken, uitgezonderd op Goeree en Overflakkee'. Voor de samenstelster van dat woordenboek was er toen een probleem: hoe moest zij woorden die met een *h* beginnen alfabetiseren, zoals *ond* voor hond, *aerd* voor haard? In het woordenboek staan die woorden toch maar bij de (niet uitgesproken) *h*.

Weglaten van de *h* aan het begin van een woord is een vast en algemeen kenmerk van de Zeeuwse dialecten: 'heel' is *êêle*, 'hebben' is *ebbe*, 'houden' wordt *ouwe*, 'een hek' is *in ek(ken)* en zo verder. Van iemand die aan een hartkwaal leidt, zegt men met mededogen *ie ei't an z'n arte*. Van iemand die streng is voor zichzelf hoort men: *ie is ard op s'n eihe*. Een 'hand' is een *and*: *ie mag dan klein van stuk zien, mao z'n annen zien de kost waerd*.

Ook als de *h* niet aan het begin van een woord staat, zal de dialectsprekende Zeeuw deze niet uitspreken. Hoogstens bij nieuwe, min of meer uit de standaardtaal geïmporteerde woorden, zal hij een poging wagen de *h* uit te spreken. Het woord *geheel* bijvoorbeeld is voor een Zeeuw in dialect niet uit te spreken. Dat is echter geen probleem, want het komt niet voor. Er zal iets gebruikt worden als *elemaole* of *eel* of *ollemaele*.

Inhoud staat in het woordenboek als *inout: ie is sterk van inout,* dat wil zeggen 'sterk van gestel'. Als de oogst binnengehaald moet worden, wordt het werkwoord 'inhalen' gebruikt, dat wil zeggen *inaele(n)* of *inaole(n). D'n oest inaelen, de netten inaolen.*

Het wegvallen van de *h* in de Zeeuwse dialecten is een verschijnsel dat ook in het West-Vlaams voorkomt en ook elders wel gesignaleerd is. In de Zeeuwse dialecten is er nog een bijkomend verschijnsel: in bepaalde gevallen wordt de *h* een *g* en in andere gevallen wordt de *g* als *h* uitgesproken. Strikt genomen is dit niet een kenmerk van de Zeeuwse dialecten maar een eigenschap van dialectsprekers die zich enigszins op de standaardtaal richten en correcties en hypercorrecties gaan toepassen. Die verwisseling van *g* en *h* is eigenlijk wel begrijpelijk. De *h* staat bekend als een klinkerachtige medeklinker. De *h* wordt altijd met een beetje *ruis* uitgesproken. Meer ruis zorgt ervoor dat de *h*-articulatie in de richting van die van de *g* en *ch* gaat. Minder ruis maakt van de *g* bijna een *h.*

Dat laatste doen de Zeeuwen als ze in plaats van *sloeg niet* zeggen *sloehnië* en voor 'zag mij' *zaoh miên.* Zodoende spreken zij ook de *g* tussen klinkers uit als een *h.* De ruimte op de plaats waar de *g* wordt gevormd, namelijk achter in de keel, maken de Zeeuwen een beetje wijder. Zo klinkt 'wagen' als *waehen,* 'orgel' als *urhel.*

Deze uitspraakeigenaardigheid gaat samen met een hypercorrectie, een onbedoelde 'verbetering', wanneer een dialectspreker tracht 'Hollands' te spreken: waar in de standaardtaal een *h* voorkomt, heeft een Zeeuwse dialectspreker de neiging een *g* uit te spreken. Bijvoorbeeld *gond* voor 'hond', *guwelijk* voor 'huwelijk'. Reeds in 1877 schreef J. Kousemaker toen hij hoofd der school te Nisse was: 'De onderwijzer, die zijnen leerlingen op 't hart drukt, de aanblazing der *h* niet te verwaarlozen, zal gedurig ondervinden, dat juist de inspanning daartoe aanleiding geeft tot verkeerd gebruik. Men zal dan gedurig *gek* voor *hek, git* voor *hit, gij* voor *hij, gans* voor *hans, vergeven* voor *verheven* enz. hooren. Een regel voor 't verkeerd gebruik heb ik niet kunnen opsporen. Dit is zeker: hoe meer de aandacht er op gevestigd wordt, dus hoe sterker inspanning om 't goed te doen, hoe meer fouten'.

Zelfs voor goed opgeleide Zeeuwen die jaren elders wonen, blijft de *g* en de *h* vaak een probleem. *Geeft hij* en *heeft hij* worden verwisseld. P.J. Meertens, van afkomst Middelburger, weet te vertellen dat predikanten uit een andere streek om van de uitspraakproblemen te genieten in Zeeland graag

lieten zingen Psalm 2 vers 7: *Welzalig zij, die, naar zijn reine leer, in Hem hun heil, hun hoogst geluk beschouwen.* Dit is door een Zeeuw niet te zingen.

In oude teksten kan men het verschijnsel ook al zien. Zo laat Cornelis Everaert, een Brugse rederijker uit de zestiende eeuw, in zijn toneelstuk van *Ghewillich Labuer en de Volc van Neerynghe* iemand praten als een Zeeuwse schipper. Die zegt: *Ic comme in neghen deeghe heveerren.* Misschien wijst de spelling met de *gh* van *neghen* en *deeghe* op een Zeeuwse klank, maar *heveerren* kan op niets anders wijzen dan op de Zeeuwse uitspraak die we nu zouden weergeven als *hevaere.*

Zo kan 'hout' *gout* worden en zo zal een spreker van een Zeeuws dialect de plaatsnaam Goes uitspreken als *hoes.*

R-eigenaardigheden

In vrijwel alle Zeeuwse dialecten doen zich eigenaardigheden voor omtrent de r-klank.

In de eerste plaats moet hier in herinnering gebracht worden het uitvallen van de *r* voor een *s* of voor *st.* Een kaars is ten noorden van de Westerschelde en ten zuiden daarvan in West-Zeeuws-Vlaanderen en het Land van Axel een *kaes(s)e.* Bij de Oost-Zeeuws-Vlaamse grensdorpen is het een beetje anders. In Westdorpe en Philippine zegt men *kisse,* het Land van Hulst heeft *kjaes.* Een voorbeeldzin met het elimineren van de *r* is: *je bin wè 'n grôôte kaesse, mè je geef gêên licht.*

Het verschijnsel van het wegvallen van de *r* in deze positie komt minder voor in de dialecten van Middelburg, Vlissingen, Goes en Zierikzee. Kennelijk werd dit weglaten van de *r* in de burgerlijke milieus van die plaatsen als typerend voor het platteland beschouwd. Opvallend is dat het verschijnsel zich vrijwil niet voordoet op Goeree en Overflakkee, dat zich hier minder bij het Vlaams en het Zeeuws aansluit en zich meer richt op het Hollands. Op Goeree en westelijk Flakkee zegt men *kaerse,* in het oosten laat men de *e* weg.

Hetzelfde verschijnsel van het weglaten van de *r* voor *s* doet zich voor bij *woste.* Toen enkele jaren geleden een boek verscheen onder de titel *Eet meer woste* wist iedere dialectspreker wat het menu was. Het Land van Hulst met de grensstreek heeft ook hier enkele afwijkingen. Hulst en omgeving zegt *wost,* Westdorpe *wuste.* Goeree en Flakkee handhaven ook hier de *r*: daar is het *worst(e).* Voor de Zeeuwse dialecten is typerend de uitdrukking *vosse*

woste in dértesoep(pe), dà steunt: 'verse worst in de erwtensoep is stevige kost'. Van een Zeeuwse *blomme*, een volslanke vrouw met mollige armen, wordt gezegd: *z'ei èrmen as wosten*. Haar borsten zijn waarschijnlijk *d'r bosten*, maar dat hoorde je niet iemand openlijk zeggen. Wel het enkelvoud: de *bost* voor 'boezem' en *'t op de bost è(n)* als je kortademig bent.

Bosten is het gewone woord voor 'barsten'. *D'n ouwen Siemen geef niet toe, 't mot bugen of boste. Toen à 'k 'n dà verteld'n boss'n van de lach.* Aldus sprak iemand ooit in Yerseke op Zuid-Beveland en hij bedoelde: 'toen ik hem dat vertelde, barste hij van het lachen'. Een boer sprak niet van 'dorsen', maar van *dossen*. Wie tegen alles ingaat, is een *dwassak*. Voor een 'dwarskop' kennen de Zeeuwse dialecten ook andere woorden: een stijfkop is een *dwa(e)sbalk*. De korte *a* in *dwas* kan variëren, zodat het *dwès* wordt, maar de *r* valt hoe dan ook altijd uit. Het Land van Hulst wijzigt de klinker: daar is het wel *dwjes*, maar ook hier geen *r*. Wel schijnt die *r* in sommige grensdorpen van Oost-Zeeuws-Vlaanderen te horen te zijn. De volgende zin werd opgetekend in Sint-Annaland: *ie mag dan êêl wat onder z'n pette ê, maer ie is sô dwas as'n ezel.*

Het eerder genoemde *vos* voor 'vers' houdt in Goeree en Overflakkee de *r*: *vors*. Het woord wordt ook gebruikt voor een pasgekalfde koe: *'n vosse koe(ie)* en ook voor zoet water: *vos waeter* en *vos waoter*. *In Zierikséê ei je de vosse gracht* (gracht met zoet water), *dè worre d'andere* (of *aore) grachten deu vervost*. De familienaam *Verseput* betekent dan ook 'zoetwaterput', maar behield de *r* en de klinker.

Bij *vers* wijkt het Land van Axel misschien wat af, daar schijnt men toch de *r* erin te houden, maar wel met een zeer gerekte è en een nauwelijks hoorbare *r*: *vè(r)s brôôd, vè(r)se woste*. Een gedichtje is trouwens overal in Zeeland een *vèsje*. Het rekken van de klinker voor de *s* en *z* is normaal. Gras is *hos*, gerst wordt *hèste* of *heeste*, een laars is een *laeze*, koorts is *koose* of *kosse*. De onderrok van de klederdracht heet in het Nederlands 'keurs', dialectisch *keuze*. De nok of vorst van het dak is een *voste*, *vuste* of *veeste*. Dat laatste is begrijpelijk als je bedenkt dat het Middeleeuwse woord *verste* was.

Omdat in 'markt' na de *r* geen *s* of *z* volgt, is het geen *makt*: het wordt *mart*. In de dialectische uitspraak van de plaatsnaam Yerseke doet zich echter wel de uitval van de *r* voor: *Iese*. Het weglaten van de *r* komt ook nog wel voor andere medeklinkers dan de *s* en de *z* voor. Zo wordt Gerard *Heerat* of *Cheerat*.

Zonder r *het einde*

Niet alleen vóór de s, ook aan het eind van een woord wordt in de dialecten in Zeeland vaak de *r* weggelaten. Men spreekt niet over *daer* en *waer, naer* en *maer*, het wordt *dae* en *wae, nae* en *mae*, ook weer te geven als *dè* of *di*, enz. Zo zegt men: *dae staet-en* voor 'daar staat hij' en *wae blûuv-je?* Voor 'waar blijf je?' Deze woorden klinken zo op de Zeeuwse eilanden, want die *ae* komt niet in Zeeuws-Vlaanderen voor. Daar is het *dao* en *wao, nao* en *mao*.

Als er een klinker volgt, wordt de *r* wel uitgesproken: *daer ei j' en* 'daar heb je hem' en *waer is't?* voor 'waar is het?' Een enkele keer is de variant met *r* wel acceptabel. Zo is het *'k cha dur van deu*, maar het komt ook wel voor dat *ie dur van deur gaet*.

Bij *raar* wordt de *r* niet weggelaten. Dat woord komt in oorsprong niet in het Zeeuws voor. Tegenwoordig hoor je wel *raor* in de betekenis van 'eigenaardig' maar het *echte* dialectwoord is *aorig* of *aerig*: *ie is mèr aorig*. Door die voorafgaande *r* van *mèr* lijkt het wel alsof het *raorig* is, wat tot gevolg heeft dat je toch hoort *da stae zô raorig* naast *aorig*.

R-tussen

Behalve weggelaten worden er ook *erren* ingevoegd. Dat blijft niet beperkt tot een *r*, want zo hier en daar wordt er ook wel eens een *l* gezet. In ieder geval is het *fermielje* voor 'familie', maar in Zeeuws-Vlaanderen wordt in dit woord de *r* zelden of nooit ingevoegd: daar is 'familie' gewoon *je 'n eigen femilie*. Ook andere woorden komen voor met een ingevoegde *r*: *ampersant* (en passant), *arzien* (azijn), *versiete* (visite), *serlotte* (sjalotten).

De *r* en de *l* kunnen gemakkelijk verwisseld worden. Zo werd in de Zeeuwse dialecten 'fluweel' tot *ferweal*. Voorbeelden van de vervanging van *r* door *l* zijn *verdisseleweere* en *verdisteleweere*. Etymologisch hangen deze woorden samen met 'destrueren' (vernielen) waar wel een *r*, maar geen *l* in voorkomt. In het Vlaams zijn zowel *verdestrueren* en *verdesterweren* als *verdesteleweren* bekend. Zeeuwse voorbeelden zijn de volgende zinnen: *As die joengers van Sakke op 't of bin, kajje d'r op rekene dà se 't êên of 't ander verdisteleweêre*. (Als de jongens van Izak op het hof zijn, kan je erop rekenen dat ze het een of ander kapot maken.) *Wà sie die guus van Wannes d'r verdisteleweerd uut, sint à s'n vrouwe dôôd is*. (Wat zien de kinderen van Johannes er verwaarloosd uit, sinds zijn vrouw dood is).

Behalve dit *verdisteleweere* is er nog een ander werkwoord met ongeveer

dezelfde betekenis met een interessante aanpassing. Dat is het, ook bij een jongere generatie bekende *verinneweren* of *verruweneren* (ruïneren, vooral in financiële zin, maar niet uitsluitend). *Ie ei s'n ouwers glad gerinneweerd. Ze zouen je rinnewêere(n) toe in de plôôien van je slaopmutse. Geef Jaopje mè 'n blokkedôôze, die kan 'n nie rinnewêêre.* Hier zijn in het dialectwoord voor 'geruïneerd' de *w*-klank en de *n* omgewisseld.

Nog meer over r, s *en* z

De *r* heeft een speciale relatie met de *s* en de *z*. Wat is het geval? Bij enkele sterke werkwoorden is er een variatie bij de medeklinker aan het eind van het woord, een variatie tussen *r* en *s*. Zo waren de hoofdvormen van het werkwoord *kiezen* in het Middelnederlands *kiesen – koos – gekoren*. Dat laatste is nu *gekozen*, maar in *uitverkoren* zien we de oude vorm nog terug. In het het Middelnederlands was het werkwoord *verliezen – verloos – verloren*. Daar heeft de standaardtaal *verloor* als verledentijdsvorm van gemaakt. Bij *vriezen* hebben de Zeeuwse dialecten de oude vorm bewaard. Oorspronkelijk waren de hoofdvormen *vroos* en *gevroren*. Het Nederlands koos voor *vroor* en *gevroren*, de Zeeuwse dialecten daarentegen voor *vroos* en *gevrozen* en *bevrozen*.

Omtrent de n

In Zeeuwse dialecten klinkt de *n* als deze gevolgd wordt door een medeklinker die we voor in de mond tegen de tanden maken, veel nasaler en minder gesloten dan in de standaardtaal. Bovendien rekken de Zeeuwen de voorafgaande klinker. Het lijkt dan bijna Frans, zodat *dans* klinkt als *daa(n)s*, en het Zeeuwse *land* lijkt op het Franse *lente*.

De sterke nasalering horen we ook in *vieng* voor 'ving', in *diengk* voor 'ding', *jo(e)ngk* voor 'jong', *kittingk* voor 'ketting', *stieng* voor 'stond'. Vergelijk *diengen, diengers* voor 'dingen', *riengen* voor 'ringen'. Woorden met een -*nd(e)*-uitgang kunnen hier en daar in lokale dialecten een overgang tot de nasaalklank *-ng(e)* of zelfs *nn* krijgen, vooral in het oosten van Zuid-Beveland en West-Zeeuws-Vlaanderen. De nasale klank blijft bij het weglaten van de *n* bij woorden op Schouwen: *mao* voor 'mand', *strao* voor 'strand'. Op Goeree komt het ook voor bij de meervoudsvorming: zo wordt 'hangen' *hoan*. In Zuid-Beveland klinkt 'honger' als *oe*^{u}*r* met de bekende naslag.

Het weglaten van de *n* in de dialecten in sommige woorden en in sommige posities is zo volledig dat er een nieuw woord ontstaat. Neem de leen-

woorden *franje* of *oranje*. Daarin wordt in het Noord-Zeeuws de *n* volledig weggelaten en de *a* gerekt, zodat de woorden klinken als respectievelijk *fraaje* en *oraaje*. Kastanje wordt *kestaaje*. Zelfs de familienaam *Korstanje* wordt zo (ongeveer) uitgesproken.

Taalkundig wellicht nog belangrijker is wat er met de *n* gebeurt aan het eind van hele werkwoorden en werkwoorden die vervoegd worden. Daarbij wordt de *n* weggelaten. Zo zullen de meeste dialectsprekers uit Midden- en Noord- Zeeland zeggen *komme* en *lope*. In oostelijk Zuid-Beveland en Zeeuws-Vlaanderen is de *n* echter altijd te horen. Meer hierover en over de uitzonderingen in het volgende hoofdstuk over woordverschijnselen.

Ten slotte nog een opmerking over de meervouds-*n*, zoals in *paerden* en *koe(t)sen*. Die *n* is in het Zeeuws altijd te horen, behalve in Middelburg en Vlissingen en op Flakkee, maar dat zal wel de invloed zijn van het 'Hollands'.

Dà zà wè

Behalve de *r* en de *n* worden ook andere medeklinkers aan het eind van een woord weggelaten, waarvan de *l* de opvallendste is. Zo horen we *al* als *à* en *zal* is *zà*, zodat 'dat zal wel' ongeveer gehoord wordt als *dàzàwè* – overigens een karakteristieke Zeeuwse uitlating, een veelzeggende uitspraak vol wantrouwen, achterdocht of ongeloof, zeker als de opmerking wordt afgesloten met *ja*: *dàzàwè jà*. Als *al* een onbepaald telwoord is, dus 'alle' of 'allemaal' betekent, wordt de *l* niet weggelaten,. Daarom is er een verschil tussen *bin ze d'r aol* (allemaal) en *bin ze d'r à* (reeds).

Het woord 'wel' is *wè*: *'k sat wè doe ôor. Me zù wè 's kieke. Wi'j wè ier komme. Bin je d'r à? Ie weet nie fee.* Dit laatste voorbeeld laat zien dat ook in *veel* de *l* weggelaten wordt aan het slot van een woord: *dà schil nie fee*. In Zeeuws-Vlaanderen komt behalve dit *vee* wel eens *vele* voor: *'t schol niet fele of me kwaom'n te laote.* Interessant is het voorkomen van dit telwoord *veel* als versterkend woord met de betekenis 'erg, zeer': *'t is fee koud vandaege* of *'t is fees te kouwe* en *'t is fee erreg mit de nattig'eid. Z' is fee zieke.*

Ook midden in een woord verdwijnt de *l* wel: 'als' wordt *as*, 'zulke' klinkt als *zukke* en 'zullen we' als *zummen*.

Wel, wel

Een merkwaardige klankwisseling doet zich voor op de Zeeuwse eilanden bij de *w* in sommige woorden. In de uitroep van verbazing waar sprekers van

het Nederlands *wel, wel* zullen aanheffen, past de Zeeuw een opvallende klankwisseling toe: *bel, bel* met een lichte rekking van de *è*. Zo klinkt dat: *bèl, bèl, daer eije Jan, gefilisteêrd ôôr, méte joenhe zeune, en oe gaet méte vrou:we? Dà gaed-àwel, ôôr, bedankje. Bèl, bèl,! Dad-à'k nôôit gedocht van Merien! Gestolen? Zou 't w`waor zien? Bèl, bèl tis toch wà!*

Met iets minder nadrukkelijke verbazing klinkt *bè, bè* met een kortere *è* en zonder de slot-*l*. *Bè, dè komt 'n noe toch, en 'k docht dat 'n zie:k was.* Als de bevestiging duidelijk moet overkomen wordt het *bè(l)jae* of *beljaet* of *beljaot*. Als er een duidelijke ontkenning nodig is zal het *bè(l)nee(n)t* zijn. Ook in verbinding met andere woorden is *bèl* als aanhef algemeen gebruikelijk. Ook hier is er wel een verschil tussen het dialect van de Oost-Zeeuws-Vlaamse grensstreek en de rest van Zeeland. Het Land van Hulst kent *bèl, bel* niet, maar wel iets wat erop lijkt: *bàjao*. Hier een zin waarin *bè* verbonden wordt met een andere uitdrukking van verbazing, een typerende zin voor Oost- en Midden-Zeeuws-Vlaanderen: *Bèzoo, eit'n z'n uusje noe toch verkocht!* Op de eilanden is er trouwens nog meer variatie: zo bestaat de uitroep ook zonder de *b*: *ellellel*.

Ten slotte nog twee verschijnselen met de *w* aan het begin van een woord. De *w* van het werkwoord *worden* vervalt: in een deel van de Zeeuwse dialecten verschijnt het als *ôore*.

In alle Zeeuwse dialecten wordt bovendien de combinatie *wr* aan het begin van een woord stelselmatig tot *vr* of zelfs *fr*: zo wordt 'wreed' steevast *vrêêd* of *frêêd*: *'t is frêêd ee*, en doorgaans zelden in de betekenis van *wreed*.. Ook in de standaardtaal zijn er veel woorden waar de *wr*-combinatie traditioneel als *vr* uitgesproken wordt, maar dat hoor je steeds minder. In Zeeuwse dialecten geldt het voor alle woorden: *vrak, vreef, vrienge(n)* (wringen), *vrieve(n)* (wrijven), *vromme* (weerom). De *v* wordt gemakkelijk tot een *f* in deze woorden.

Samenvatting

1. De *ij* is in Zeeland geen diftong, maar een *ie*-klank. Die is in sommige dialecten en woorden van normale lengte *(diek)*, in andere wat langer: *piene*. Vaak wordt deze klank als *ii* genoteerd, ook wel als *ie:*. Tegenwoordig hoor je bij dialectsprekers bijna geen verschil meer tussen de gewone

ie en de *ii-klank*. Toch blijft het oppassen, want het verschil tussen de *ie*'s van de naam *Riet* en het *riet* langs de sloot, een *dulve*, blijf je horen.

2. De *uu* is in de hele provincie als regel niet in de tweeklank *ui* veranderd. De Zeeuwse dialecten hebben de Middelnederlandse *uu* bewaard, op een paar uitzonderingen na.
3. Ook Goeree en Overflakkee hebben deze *ii* en *uu*. Dat is onder andere de reden dat het dialect van dit voormalige eiland tot het Zeeuwse dialectgebied wordt gerekend en niet tot het Hollandse.
4. De lange *aa* komt niet voor, maar wordt *ae* of *ao*. De lange *oo* wordt in veel woorden *eu* en in andere *oa*. De lange *ee* lijkt op een tweeklank, soms op een *i*.
5. De *u* wordt dikwijls ontrond tot een *i*. In veel woorden met een *i* vindt ronding tot *u* of *o* plaats. Ook vindt er klankwisseling plaats tussen de *o* en de *u* en de *e* en de *i*.
6. Het weglaten van de *h* (in ieder geval aan het begin van een woord) is een algemene eigenschap van Zeeuwse dialecten. Het verschijnsel sluit aan bij het westelijk Vlaams.
7. Typerend voor dialectsprekende Zeeuwen is een hypercorrecte vorm in de standaardtaal: een *g* zeggen op plaatsen waar in de standaardtaal een *h* hoort. Daarentegen kan een *g* gemakkelijk een *h* worden.
8. In veel woorden, in het bijzonder voor de de *s*, wordt de *r* weggelaten. Aan het eind van een woord vervalt in veel woorden de *r* en ook de *l* wordt in eindpositie vaak weggelaten. Wisseling van *l* en *r* komt frequent voor.
9. De slot-*n* van werkwoorden wordt op enkele uitzonderingen na weggelaten. Bij een zelfstandig gebruikt werkwoord wordt de *n* niet weggelaten, evenmin in een werkwoordelijke vorm na *te*.

4. Woordverschijnselen

In dit hoofdstuk komen allerlei aspecten aan de orde die betrekking hebben op de vorm van de woorden, zoals de werkwoorden en hun vervoeging. Eerst worden de voornaamwoorden besproken en daarna de onregelmatigste werkwoorden, de werkwoorden *hebben* en *zijn*. Dan wordt de vervoeging van *worden* besproken. *Emparsant* zullen nog enkele andere vormverschijnselen aan de orde komen. Een *eelen ambras* – dit hoofdstuk.

Voornaamwoorden

Ik *en* jie *en zo*

De vorm van het onderwerp is in het Nederlands: *ik, jij* en *je, hij* en *zij* in het enkelvoud, en *wij, jullie* en *zij* in het meervoud. Zelden wordt *gij* gebruikt, maar in Zeeuws-Vlaanderen leeft dat woord nog volop.

In het uiterste zuidwesten van de provincie, tegen de grens met West-Vlaanderen is de eerste persoon: *'k*, net als in de standaardtaal, de rest is echter *chlad* anders. *Je* hebben ze in West-Zeeuws-Vlaanderen niet: ze zeggen *gie. Hij* zal je daar evenmin horen, dat wordt *ie.* Soms lijkt het wel alsof iemand dat woord laat beginnen met een zachte *j*, maar meestal zal het *die* lijken. Dan de meervoudsvormen: *wulder, julder* of *gulder* en *zulder* en ook die woorden zijn niet vormvast. Daar achter de duinen van Cadzand kan de eerste persoon meervoudsvorm *wulder* tot *me* worden: *me gaen wulder.*

De voornaamwoorden in het Land van Axel lijken op die in het westelijk deel, maar toch zijn er verschillen: *'k*, in de eerste persoon, en in geaccentueerde positie *ikke*. De vorm voor 'je' en 'jij' is *jie, je* . De derde persoon, dus 'hij' en 'zij' zijn: *die* en *zie*. In het meervoud hebben we weer dat merkwaardige *me* voor 'wij', met als veelgebruikte variant, vooral in beklemtoonde positie *wudder*. Vervolgens: *judder* of *j'* en *zudder* of *z'*. Die volle vormen zijn de geaccentueerde varianten.

In de dialecten van Oost-Zeeuws-Vlaanderen is de eerste persoon enkelvoud *'k*, in beklemtoonde positie *ikke*, maar over het algemeen met een herhalingsvorm die in West-Zeeuws-Vlaanderen ook voorkomt: *Dad èn 'k-ik nie gezeêd*. Die herhalingsvorm doet zich ook bij andere persoonlijke voornaamwoorden voor. De gebruikelijke aanduidingen zijn verder: *ge* en *gij*, met de variant *je* en *jij* in de grensstreek, de laatste zijn veel minder frequent. *Hij* wordt *è*, *ij* en *aai*, terwijl ter onderscheiding 'zij' *zij* en *zaai* wordt.

De woorden voor de eerste persoon meervoud 'we' en 'wij' komen in de Oost-Zeeuws-Vlaamse grensstreek voor in een op de standaardtaal lijkende klank, maar er is plaatselijk ook een vorm *waai* en ook de vorm die in andere dialecten van Zeeland voorkomt, wordt hier gebruikt: *me*, bijvoorbeeld *goa me?* De gebruikelijke vorm van de tweede persoon meervoud is *gij* met de varianten *ge, gulder* en *julder*. De derde persoon meervoud wordt aangeduid met *zij, ze, zulder* en in de plaats Hulst bij nadruk met *zaai*.

Nu naar *'den overkant'*. Op Walcheren lijken op het eerste gezicht de vormen erg op die in West- en Midden-Zeeuws-Vlaanderen: *ikke* en *'k*, *jie* en *j'*, *zie, z'* en *ie*. Opvallende verschillen doen zich voor bij de meervoudsvormen. Daar komt niet alleen *me* en *m'* voor, maar vooral *ongz'* of *onz'*. De tweede persoon meervoud is *julder* en in de derde persoon meervoud hebben we *ulder* naast *z'*. Hoe kunnen we vormen als *gulder, julder, zudder, wudder, ulder* en dergelijke verklaren? Zo goed als zeker zijn deze vormen samenkoppelingen van woorden als *gie, jie, zie, we* en *(h)un* met de toevoeging *lieden*. De slot-*r* zou dan overgenomen zijn uit verwante vormen met een tweede naamval, zoals *mijner*, *wier* of *d'r*.

De alternatieve vormen *me* en *onz'* zijn respectievelijk de gewone en de nadrukkelijke vorm. De moderne, enigszins aan de standaardtaal aangepaste vorm is in geaccentueerde positie *ons*, maar de echte vorm klinkt als *ongs* of *oengs*, met een zeer gerekte klinker en een nasaal slot, bijna een Franse klank als in *onze* (elf): *On(g)s gîn wig, wat-an julder doe:en, moeten julder weten.*

On(g)s è 't so brêêd nie as ulder, mè me kun 't uusje bie de schuure ouwe.

De persoonlijke voornaamwoorden op Zuid-Beveland zijn nagenoeg gelijk aan die op Walcheren. Er zijn niet al te grote uitspraakverschillen. *Gij* komt in informele taal niet voor en *ulder* heeft de variant *zulder*. Achtereenvolgens: *ikke* of *'k, jie* of *j'*, *ie* en *zie, w', me'(n), ôôns, julder* en *(z)ulder*. Het dialect op Noord-Beveland heeft vormen die vrijwel identiek zijn: *ik, jie, ie, zie, m'n* en *ongs, julder* en *zulder*, terwijl ook wel *z'* voorkomt. Een paar voorbeeldzinnen: *ei jie dì ok hewist?* (Ben je daar ook geweest?) *À m'n klaer è mee 't eeten* (Als we klaar zijn met eten.). *È ze wiste kieke?* (Zijn ze wezen kijken?) *Ei jie wiste wearke?* (Ben jij wezen werken?)

Op Schouwen en Duiveland zien we dezelfde voornaamwoorden als op Walcheren, Zuid-Beveland, Noord-Beveland en Tholen. Normaal is in het enkelvoud *ikke* en *'k, j'* of in beklemtoonde vorm *jie*, maar dan ook nog met een lange klinker: *jiê, iê*. De vormen in het meervoud zijn geen verrassing: *me(n), julder, ulder.*

Het westelijke deel van het zuidelijkste Zuid-Hollandse eiland Goeree-Overflakkee kent *ikke* en *ik*, waarbij de klinker van dat *ik* meer lijkt op de *u* van *de*. Vervolgens komt *joe* en *je* voor. De derde persoon enkelvoud is *hie* mèt een *h*, die in Zeeland nooit voorkomt aan het begin van een woord. Ook heeft dit dialect een vorm naast dit *hie* en die is in Zeeland wel bekend: *en*, dat ongeveer klinkt als *un*. Dit onderwerp wordt uitsluitend na het vervoegde werkwoord gebruikt en in bijzinnen zonder accent: *Wa^{u}t zeijt en? Mèrege kòmt en hier? Wiê zeij, da^{u}t en merege hier kòmt.* De meervoudsvormen zijn: *wiêle* en *men* in de eerste persoon, *joele* in de tweede en ten slotte in de derde persoon: *heurliê* of *ze.*

Mien *en* joe

In het moderne Nederlands, vooral in het voormalige gewest Holland, hoor je vrij vaak *mijn* waar het volgens de schoolspraakkunst *mij* zou moeten zijn: *dat is van mijn*. In de dialecten in Zeeland is er met *mij* ook een en ander aan de hand.

In Zeeuws-Vlaanderen zal een dialectspreker zeggen *dat is nie van mien*. In klank wijkt hier het Land van Hulst weer af: daar is het *mijn*, zo ongeveer: *ij waster êêrder as mijn*. Op Schouwen komt *mien* alleen maar voor bij grote nadruk, in normale situaties is het *men* ongeveer zoals vroeger 'men' in de standaardtaal werd uitgesproken met een *u*-klank: *hee men es en kommetje*

tee (geef me eens een kopje thee), *blu fammen* (blijf van me af, raak me niet aan). Op Walcheren is het niet veel anders: *dat moe je mien nie fraehe.* Dat *mien* en *men* hoor je ook na een voorzetsel: *heef et es an mien.* Het woord *me* komt sporadisch voor en dan nog slechts in bepaalde uitdrukkingen. Bijvoorbeeld zo: *da's me toch 'n zootje*, maar meestal zal dat klinken als *dà's m'n ier 'n zootje.*

De Zeeuwse dialecten kennen *men* als onderwerp niet. Stel je voor. Dan zou er een probleem zijn met het gewone woord voor *we*, dat immers *me(n)* is: *m' è 't nie gekreehe* of *me'n èn 't nie gekreehe.* Voor het onbepaalde *men* wordt *ze* gebruikt: *ze zeije* of *ze zehhe* of *d'r ôôr gezeid* of *je*, zoals *je doe t'r 'n bitje zout bie*, om in de stijl van een Zeeuwse televisiekok te spreken.

Ook *U* komt in een Zeeuws dialect niet voor. *U*? – dat kent geen dialectspreker. In alle Zeeuwse dialecten is het *jie*, of *je*, of, vooral in Zeeuws-Vlaanderen, *gie* en soms zelfs *gij*. Maar overal is dat *jie* de gewone vorm en in oorsprong hebben die woorden niets van gebrek aan respect en er is geen sprake van een familiaire implicatie: *opoe, ei jie nie 's wa vò mien?*

Als lijdend of meewerkend voorwerp en na een voorzetsel is het *joe*: *'k kan 't an joe wè zehhe, jie zwieht er wè over, ee? 't Is van mien en van joe.* In de Oost-Zeeuws-Vlaamse grensstreek is de diversiteit erg groot: van *me* via *mijn* tot *maain.*

Hij *en* zich

Als onderwerp vóór het werkwoord is het Zeeuwse 'hij', *ie* dus, al aan de orde geweest. Als het na het vervoegde werkwoord staat, ziet dat *ie* er soms heel anders uit. In de standaardtaal is dat trouwens niet anders: we zeggen *hij komt*, maar *komt ie?* Ook als voorwerpsnaam, waar het Nederlands *hem* gebruikt, vraagt 'hij' de aandacht.

Dat begint al op de Zuid-Hollandse eilanden. Als *hij* daar achter het vervoegde werkwoord komt, is het *en*, uitgesproken als *un.* *Wa*^{u}*t zeijt en? Merege kòmt en hier.* Ook in een bijzin kan *hij* die vorm krijgen als het vóór de persoonsvorm staat zonder dat *hij* de nadruk krijgt. *Wie zeij, dat en merege hier komt?* Zo ook op Flakkee: *toen zeijen, datten nie kon komen.* Hier zit *hij* in de vorm van *en* aan *zeij* en *dat* vast. Soms krijgt *en* de vorm *-ten*: *leiten, houten* d.w.z. 'ligt hij, houdt hij' en er is nog veel meer variatie die hier niet besproken kan worden. Ten slotte nog een opmerking over de vorm van *hij* na een voorzetsel, 'van hem, voor hem' in het Nederlands. Op Goeree gaat

dat zo: *ik schrieve een briejf an z'n*. En ook: *'t is van hoe* of *'t is van z'n*.

Als voorwerpsnaam heeft het dialect van Schouwen het vergelijkbare *en* voor 'hij' en bij grote nadruk zelfs *z(i)en*: *laeten ma binnekomme* ('laat hem maar binnenkomen') en *'k è* (of *ä*) *zien opesreeve in eur nie*: ik heb hem opgeschreven en haar niet. *Dien blok is fan zien* (dat stuk land is van hem). *Tis choet vô zen*: het is goed voor hem. Ook *ie* komt voor (na persoonsvormen van het werkwoord) en na voorzetsels verschijnt *en*. Een enkel voorbeeld: *ik zähhe datten komt* (ik zeg dat hij komt); *assen komt ziement wä* (als hij komt, zien we het wel); *wee-jie offen noch komt* (weet jij of hij nog komt); *'k wee nie watten doet.*

Tholen, Walcheren en Zuid-Beveland wijken niet principieel af. Zo zegt men op Tholen: *Eit'n dat (h)edae?* Op Noord-Beveland klinkt 'schreef hij?' als *schrief t'n?* En zo is het ook op Walcheren: *wa was 'n bange! Eit 'n 't hôôre?* Zuid-Beveland heeft weinig origineels, op dit gebied althans: *eit'n dat edae(n). Dat eitum edae.* Met meer nadruk kan dat *'n* immers overal *'um* worden. Zeeuws-Vlaanderen heeft echter weinig van wat hierboven staat. Het is in Axel en omgeving *lôôp-tie.*

Het woord *zich* komt in de Zeeuwse dialecten niet voor. In Zeeland wordt *z'n eihe* gebruikt: *ie ei s'n eihe op s'n vingers gesloohe.* Andere voorbeelden: *wa diengk jie wè van j'n eihe. M'èn ongs eihe in laete schrieve bie 'n aore kaarke. Julder è(n) j'n eihe laete beduuvele.* Ook op Goeree en Overflakkee is *zich* onbekend. In deze gewesten bepalen overal combinaties met *eige* de vorm van het wederkerende voornaamwoord.

Sommige voornaamwoorden krijgen een vorm die ze in het Nederlands niet hebben. Het aanwijzende woord 'deze' bijvoorbeeld krijgt als het als zelfstandig woord wordt gebruikt in de Zeeuwse dialecten een lidwoord bij zich: *den deezen, den diejen, den hinten.* Deze vormen komen alleen in het enkelvoud voor; in het meervoud is het: *'k ä deeze ma meejebrocht* (ik heb deze maar meegebracht).

Het vragende *wie* krijgt in een sommige dialecten een uitgang. Op Walcheren en Zeeuws-Vlaanderen: *wien is di?* In Zeeuws-Vlaanderen klinkt dit weliswaar niet precies zo, maar de uitgang is er wel: *wien is dao? Wien z'n uus is dao?* In de volgende gevallen is de vorm op Walcheren bijna dezelfde als op Zuid-Beveland: *voe wà doe je da? An wa ka'j da sien?* (Waarvoor doe je dat? Waaraan kan je dat zien.) Het vragende woord 'welke' wordt in de Zeeuwse dialecten zelden gehoord en dan lijkt het nog overgenomen uit de

standaardtaal. In plaats daarvan wordt meestal *wàfoor* gebruikt: *wàfoo weer kriehe me?* Dat is in alle Zeeuwse dialecten zo, al kan de klankvorm nogal variëren. In het Schouws komt er in het meervoud zelfs een *-e* achter: *waf-oore moj'ä?* En nog wat in dit verband: 'wanneer' is Hollands, de dialecten hebben *oeneer.*

In de dialecten in Zeeland komen 'niets' en 'niemand' niet voor. Er wordt *niks* gezegd, voor 'iets' hoor je *wà* of *wat* en niemand is *hin mèns* of *hêênêên.* Zo is er *fan ôles* dat anders is bij de voornaamwoorden.

Werkwoorden

Hebben

Nu we een idee hebben hoe de personen aangeduid worden, willen we de vervoeging van de twee belangrijkste werkwoorden, te weten *hebben* en *zijn* in de Zeeuwse dialecten in kaart brengen.

In West-Zeeuws-Vlaanderen, *'t Overjordaense,* zoals het *Woordenboek* de regio ten zuiden van de Westerschelde noemt, is de vorm van het hele werkwoord 'hebben' *èn,* een lange, gerekte *è* zoals in het Franse *serre* met een zeer nasale slotklank. Die vorm wordt ook gebruikt bij de vervoegde vormen in het meervoud. De vorm die bij *ikke* hoort lijkt doorgaans eveneens op *èn,* wat merkwaardig is want je zou *è* verwachten, maar hier doet het nasale einde zijn werk. De vervoeging van de tweede en derde persoon is *ei* en *eit.* Een paar voorbeeldzinnen: *Ei je nao de mart gewist?* (ben je naar de markt geweest?). *Jao, 'k èn d'r nog'n vesje gekocht g'at.* (Ja, ik heb er nog een vestje gekocht). *Amme klaor èn meej eet'n* (als we klaar zijn met eten). *Ei je wist'n kiek'n?* (ben je wezen kijken?). *Waor ei jegie wist'n werken?* (waar ben je wezen werken?).

In deze zin zien we de herhalingsvorm in de voornaamwoorden: *je gie.* Ook is opvallend de constructie 'ik heb er nog een vestje gekocht gehad' met twee voltooide deelwoorden. Evenzeer blijkt uit de voorbeelden in de voltooide tijd ('zijn geweest') en ook in de andere werkwoordgroepen het hulpwerkwoord *èn* (hebben) op te treden daar waar de standaardtaal *zijn* heeft. Ten slotte blijkt het dialect van het Land van Cadzand de vorm *wisten* te gebruiken waar het Nederlands *wezen* heeft.

De tegenwoordigetijdsvorm van *hebben* in het Land van Axel wijkt niet fundamenteel af. Een vergelijkbare conclusie geldt *hebben* in de andere dia-

lecten in Oost-Zeeuws-Vlaanderen. Met één verschil: plaatselijk komt een vorm *èb* en in het meervoud *èbben* voor. Een paar voorbeelden: *Edde (è je) noar de mart gewist;* ook: *è je-gij, è je gaai noar de mart gewijst?*

Ten noorden van de Westerschelde, in de eerste plaats op Walcheren, vallen de frequentere vormen met *ebbe* op naast die als *è* en *èn*. Bij het gebruik van *hebben* in de Walcherse dialecten zien we enkele eigenaardigheden. Vergelijk de volgende zinnen: *Da sou je wè 's kunnen ebbe* of *è* (dat zou wel eens zo kunnen zijn); *dae(r) è 'k 't nie op* in de betekenis 'daar heb ik het niet op (begrepen)'. Typisch is ook het gebruik van *hebben* als hulpwerkwoord met een hoofdwerkwoord (te+ infinitief) ter omschrijving daarvan: *'k è je te bedangken* (ik bedank ervoor). Ook op Walcheren wordt het hulpwerkwoord *hebben* gebruikt in plaats van *zijn*: *'k è d'r à langk à nie hewist* (ik ben er sinds lang niet geweest); *ie ei burhemêêster van Sêêroos hewist* (hij is burgemeester van Serooskerke geweest).

Ook bij andere werkwoorden wordt *hebben* gebruikt waar de standaardtaal *zijn* heeft, vooral in de verleden tijd: *'k oa d'r hroag gebluuve, mè 't wier te laete* (ik was er graag gebleven, maar het werd te laat). Bij 'komen': *trekt toch ee, à j'r zò vee hekommen eit* ('het trekt toch nietwaar, als je er zo vaak gekomen bent).

In vergelijking met Walcheren zijn er op Zuid-Beveland nauwelijks verschillen in de vorm: *ikke è* of *'k è, jie ei(t)* of *j'ei(t), ie ei, z'(zie)ei, 't ei*: *'t ei 'n êêlen dag ereehent*: 'het heeft de hele dag geregend'. In het meervoud komen zowel de vormen met als zonder *n* voor: *w'è(n), m'è(n), ôôns è(n), julder è(n), z)ulder è(n).*

Dit laatste is niet zo op Noord-Beveland: *m'n è, ongs è, julder è, zulder è (z' è).* Enkele voorbeelden geven een indruk van de vormen in het dialect van Noord-Beveland en vooral ook van het feit dat ook hier de voltooide vormen van *zijn* vervoegd worden met *hebben*: *ei jie dì ok hewist?* (ben je daar ook geweest?); *à m'n klaer è mee 't eeten; è ze wiste kieke?* (zijn ze wezen kijken?); *ei jie wiste wearke?* (ben jij wezen werken?). Op Schouwen en Tholen is het vrijwel identiek. Normaal is *ik è, j'è* of in beklemtoonde vorm *jie è, iê ei, me(n) è, julder è, ulder è.*

Daarentegen sluiten de vormen van *hebben* op Goeree en Flakkee enerzijds aan bij die van de Zeeuwse eilanden, anderzijds zorgt het niet weglaten van de *h* aan het begin van een woord voor een duidelijke andere vorm: *ik hè(wwe), joe heit, hie heit, wiele* of *m'n hè(wwe), joele (juule)* en *heulie*

(ze) hè(wwe). Hier een beknopt schematisch overzicht van de vervoeging van *hebben* in Zeeuws-Vlaanderen en de rest van Zeeland, met enkele voorbeelden. Zeeuws-Vlaanderen immers wijkt op hoofdpunten af in de voornaamwoorden en de werkwoordsvormen van de rest van Zeeland en Goeree.

W-Z-Vl		
o.t.t.	**o.v.t.**	**voorbeeldzinnen**
ik èn ('kènnekik)	aon	dad ènnekik g'lôôfd
gie ei(t)	ao(d)	dad eijegie geweet'n
ie ei(t)	ao(d)	dad eisezie gegeev'n
wulder èn (menèn)	aon (menaon)	èmme nog suuker in 'uus?
		menèn nog suuker in 'uus
julder èn (jèn)	aon (j'aon)	gulder èn (gèn) 't geweet'n
zulder èn (z'en)	aon (z'aon)	z'en daor gewist
Midden-Z-Vl		
o.t.t.	**o.v.t**	
'k èn	ao	dad'èn' k geweet'n
jii ei, j'ei	ao	dad ei jii geweet'n
die ei, z'ei	ao	dad ei sii geweet'n
me-n-èn, wudder èn	aon, aod'n	me'n èn nie gedaon
judder èn, j'èn	aon, aod'n	j'è't op tied hor(e)n
zudder èn, z'èn	aon, aod'n	z' èn niks gezeit
O-Z-Vl		
o.t.t.	**o.v.t.**	
ik è(n), ên, 'èb	oa('n), waa('n), oai	Oa 'k-ik dà beloofd?
ge, gij, je, jij è, 'èb	oa, waa, oai	Edde noar de mart gewist?
è, 'ij, aai è, ee(t)	oa, waa, oai	
we, wij, waai è, me(n), ê, èn, èbbe(n)	oa me(n), oa'n, waa'n, woa me(n), oaie(n)	

O-Z-Vl		(vervolg)
o.t.t.	o.v.t.	
gulder, julder èn, è	oaie(n), was	
ze, zij, zulder ên, èn, èbbe(n)	oa'n, waa'n, oaie(n)	Waa'n (oa'n), oaie(n) zulder dà gedoan?

Zeeuwse eilanden		
o.t.t.	o.v.t.	
'k è	ò, oa(d)	'k aod'n nie ezie(n)
jie ei(t)	ò, oa (oa-je?)	
ie ei(t),'t ei	ò, oa	t ei 'n êêlen dag ereehent
m'n, o(e)ngs è	ò, oa	
julder è	ò, oa	è(n) julder't dì hoed ehad?
(z)ulder, z' è	ò, oa	

Hebben heeft op Schouwen als verleden tijd: *o(a)* of *ô*. Dus *men ô niks* betekent 'we hadden niks' en *ie ô paelingk* wil zeggen: 'hij had paling'. Beroemd is het zinnetje: *ao j't ouwe toe je't aot ao?* (had je het gehouden als je het gehad (gekregen) had?).

Wat betreft de taal van Noord-Beveland moet nog een opvallende vorm van het deelwoord genoemd worden: *hehó*, *'ehò* en ook wel: *'ehoa*. In het dialect van Zuid-Beveland is het voltooide deelwoord van *hebben*: *ehad* zoals de volgende zin laat zien: *'k è 't dì hoed ehad* (ik heb het daar goed gehad). Daarentegen heeft Walcheren als voltooid deelwoord: *hoad* en Westkapelle (dat op Walcheren met zijn lokale dialect verder ook een uitzonderingspositie inneemt): *egoa*. De ambtenarenstad Middelburg heeft in het 'burgerzeeuws' als deelwoord *had*. Arnemuiden, ook een lokatie met een eigen taal, doet het met *hoa*.

Zijn *in Zeeland*

W-Z-Vl	o.t.t.	o.v.t.
Ik	bin	was
gie, ge	bi, zie	was
Ie	is	was
Me	zien, bin	waor'n
Gulder, julder	zien, bin	waor'n
Ze	zien, bin	waor'n

Midden-Z-Vl	o.t.t.	o.v.t.
Ik	bin	was
Jie	bi	was
die, zie	is	was
me, wudder	bin	waor'n
Judder	bin	waor'n
zudder, ze	bin	waor'n

O-Z-Vl	o.t.t.	o.v.t.
Ik	zi(n), zij(n), zè(n)	was, woas, woare
ge, gij, je, jij	zij, zi, zè	was, woas, woar
'è, 'ij, 'aai	is, ès	was, woas
we, wij, waai	zijn, zin, zèn, zaain	ware(n), woare(n), ware men
	zij me(n), zi-, zè me(n)	woare me(n)
Gulder, julder	zij, zi, zè(n), zaain	was, woar, woare, woas, waort
ze, zij, zulder	zijn, zin, zèn	ware(n), woare(n)

Walcheren	o.t.t.	o.v.t.
ik, 'k	bin	was
jie, je	bin(t)	was

Walcheren	o.t.t.	o.v.t. (vervolg)
ie, zie, ze	is	was
me, ongs	bin	waere
Julder, je	bin	waere
ulder, ze	bin	waere

Zuid-Beveland	o.t.t.	o.v.t.
ik, 'k	bin	was
jie, je	bin	was
ie, zie, z'	is	was
me, ôôns	bin	me wazze(n), me waere
Julder, je	bin	julder wazze(n), je waere(n)
ze, (z)ulder	bin	ulder wazze(n), ulder waere(n)

Noord-Beveland	o.t.t.	o.v.t.
Ik	bin	was
Jie	bin	was
Jie	bin	was
m'n, ongs	bin, binne	waere
Julder	bin, binne	waere
Zulder	bin, binne	waere

Tholen, St.Philipsland, Schouwen	o.t.t.	o.v.t.
Ik	bin	was
je, jie	bin	was
ie, zie, z'	is	was
m'n, ons	bin(ne)	waere
Julder	bin(ne)	waere
ulder, ze	bin(ne)	waere

Goeree en Overflakkee	o.t.t.	o.v.t
Ik	bin(ne)	was
joe, je	bint	was
Hie	is	was
wiele, m'n		binne wazze, waere
joele, juule	binne	wazze. waere
Heulie, ze	binne	wazze, waere

In de voltooide tijd van *zijn* wordt in alle Zeeuwse dialecten als hulpwerkwoord *hebben* gebruikt, in tegenstelling tot het Nederlands. Ook op Goeree en Overflakkee is het: *hebben ewist*, maar met een *h* bij *hebben.*

De volgende zin uit het dialect van Noord-Beveland laat zien hoe *hebben* gebruikt wordt in de voltooide tijd met *zijn*: *ei jie dì ok hewist?* (ben je daar ook geweest?). In de volgende zin is *hebben* gecombineerd in een andere constructie: *à m'n klaer è mee 't eeten* (Als we klaar zijn met de maaltijd). *È ze wiste kieke?*(Zijn ze wezen kijken?) *Ei jie wiste wearke*? (Ben jij wezen werken?). Een andere Noord-Bevelandse zin met een karakteristieke vorm van *zijn* is: *Die binne binne, binne binne en die buuten binne, binne buuten* (wie binnen zijn, zijn binnen en wie buiten zijn, zijn buiten.) Uit een ander voorbeeld blijkt een opvallende constructie met *zijn* waar de standaardtaal *hebben* gebruikt: *Die is de nikke of!* (die heeft zijn nek gebroken.).

Wezen

In alle dialecten wordt opvallend de voorkeur gegeven aan *wezen* boven *zijn.* Hier beperken we ons tot enkele voorbeeldzinnen uit het dialect van Walcheren, waarbij *weeze* als onvervoegd werkwoord wordt gebruikt: *Zou 't buuten koud weeze? Laet tat noe m' weeze. Je moe nie sò kwaed weeze. Van mien wult 'n niks gezeid weeze.* In deze laatste zin waarin ook het gebruik van *van* typisch is, heeft *weze* in samenhang met de hele constructie de betekenis van 'door mij laat hij zich niets zeggen', letterlijk 'door mij wil hij niets gezegd worden'.

Ook elders komt dit gebruik van *weeze* voor. Vergelijk op Schouwen-Duiveland de onbepaalde wijs van 'zijn', dialectisch *weeze*: *da za wè weeze* met die typische afstandelijke ironie. Vergelijk: *De mènse gave mà wat om van z'n af te wezen.*

Ons bin zuunig

De zin *ons bin zunig* is een ook buiten Zeeland bekende uitspraak, omdat daarmee een karaktertrek van de Zeeuwen zou worden gegeven. Maar hoe typerend is deze zin? In de verschillende dialecten luidt het zinnetje:

West-Zeeuws-Vlaanderen:	*me zien, bin*
Land van Axel:	*me, wudder bin*
Oost-Zeeuws-Vlaanderen:	*we, wij, waai zijn, zin, zèn, zaain*
	zij, me(n), zi-, zè me(n)
Walcheren:	*me, ongs bin*
Zuid-Beveland:	*me, ôôns bin*
Noord-Beveland:	*m'n, ongs bin, binne*
Tholen, Schouwen, Sint Philipsland:	*m'n, ons bin(ne)*
Goeree en Overflakkee:	*wiele* of *m'n binne*

Alleen bij sterk accent in contrast met anderen, bijvoorbeeld de rest van de provincie of zelfs van Nederland, is slechts voor een deel van de dialecten de uitspraak *'ons bin zunig'* typerend. Gangbaar zou zijn: *me bin zunig* of *me ziên zunig.* Er is nog wel een opmerkelijk aspect: bij gebruik van *me* wordt de groep aangeduid waartoe de spreker behoort; bij *on(g)s* is het een algemene eigenschap van een gemeenschap in contrast met 'buitenstaanders'.

Worden

In de Zeeuwse dialecten zijn er voor het werkwoord *worden* twee hoofdvarianten. Als eerste variant bestaat *worre(n)* in de tegenwoordige tijd en *wier* in de verleden tijd, met het voltooide deelwoord *(g)ewore.* De tweede variant heeft als hoofdvormen: *ôore, wie:r* en *g'ôôren.*

De eerste variant komt voor op Zuid- en Noord-Beveland, in West- en Oost-Zeeuws-Vlaanderen en op Goeree en Overflakkee. De tweede op Walcheren, Tholen, Sint-Philipsland, Schouwen en Duiveland en het Land van Axel. Hier komt de informatie van het *Woordenboek der Zeeuwse dialecten* op neer. De regionale dialectgegevens tonen echter een grote verscheidenheid.

Zo heeft Noord-Beveland in het meervoud van de tegenwoordige tijd inderdaad ook *ôôre,* maar Tholen en Sint-Philipsland hebben in het enkelvoud vormen die afgeleid zijn van *'k wôôre* en in het meervoud komt ook

wôôre voor: *'k wôôre d'r rieke van.* De varianten in Oost-Zeeuws-Vlaanderen zijn echter wat de klank betreft niet zo simpel tot een van de twee hoofdvormen terug te brengen. In de dorpen van de grensstreek klinkt, *wuëre* en *wurren,* naast de eerder genoemde hoofvarianten.

Gaan

Wat andere werkwoorden betreft mag *gaan* in sommige delen van Zeeuws-Vlaanderen niet ongenoemd blijven. Het gaat hier om het gebruik van *gaan* waar de standaardtaal en de andere dialecten in Zeeland vaak *zullen* gebruiken: *awel, 'k gaon't 'm zehh'n* – goed, ik zal het hem zeggen. *Gaen* als hulpwerkwoord heeft niet tot gevolg dat *zullen* niet voorkomt: *je zà t'r mao mee opgescheuteld zitt'n* (je zal er maar mee opgescheept zitten); *ge zutt'r van verschiet'n* (van versteld staan); *zumme dat doen?* Dit *gaan* voor 'zullen' is beslist niet beperkt tot Zeeuws-Vlaanderen, vooral in mededelingen waarin de spreker zegt dat hij een handeling zal verrichten, komt het op grote schaal voor. Zo heeft Zuid-Beveland: *'k gae 't maeken* voor 'ik zal het zeker maken'. En Walcheren zegt: *Dat gae(ng) 'k doe.*

Een bijzondere vorm van *gaan* als hulpwerkwoord, dat zelfs twee keer gebruikt wordt in een zin, komt voor in heel Zeeuws-Vlaanderen, maar is heel opvallend in het westelijk deel. Vooral als de spreker op het punt staat onmiddellijk een handeling te verrichten. Zo zal de zin *'k gaon 't 'm zehhen* met één keer 'gaan' ook gebruikt kunnen worden met een dubbel *gaan* : *'k gaon 't 'm gaon zehh'n* – ik ga het hem direct zeggen. *Alli, me gaon gaon zieng'n*: 'kom, we gaan nu zingen'. Soms is het niet duidelijk dat de handeling direct zal beginnen: *Vaoder gao gaon werken bie d'n notaoris, as tuunman (oevenier).*

Dit *gaan* komt ook voor in vraagzinnen en zelfs in de verleden tijd: *Gao je 't noe gaon maoken, dan gaon 'k 'r op wacht'n. 't Gieng nie gaon, dà sag'k wè*: het zou niet gaan, dat zag ik wel. Mooi is ook: *'t Gieng wi 'k zà 'k*, wat letterlijk is: 'het ging wil ik zal ik' met de betekenis 'het ging aarzelend'.

Behalve *gaan* als hulpwerkwoord ter vervanging van *zullen,* vooral in Zeeuws-Vlaanderen, komt *gaan* ook voor als versterking van het hoofdwerkwoord en ook dat levert een dubbel *gaan* op. Dat schijnt (volgens het Woordenboek) vooral op Walcheren voor te komen: *gae jie noe mè 's gaen-eten. 't Is aol z`o diere, ajj 'in stad wà gae gae gebruke.* Het gebruik van dit laatste *gaan* op de Zeeuwse eilanden komt voort uit verwarring met het voorvoeg-

sel *ge*. Vergelijk de volgende zinnen met *getrouwe*, *gewèrrek* en *geligge*: *ze zoue mé Meie getrouwe, mè ze kenne gêên uus kriehe. Mò je noe gewèrreke in je Sondagse hoed? Marie (de merrie) is zôô makkelik, je wè op d'r geligge slaepe.* In deze voorbeelden zien we het voorvoegsel *ge* van *getrouwe, gewerreke, geligge* in een betekenis die we uit het Middelnederlands wel kennen als versterking, intensivering van het werkwoord, in dit geval 'trouwen, werken, liggen'. In de voorbeelden wordt dit voorvoegsel *ge* vaak vervangen door *gaan* en door vele dialectsprekers wordt het zo begrepen.

Overigens komen als verleden tijd van *gaan* behalve dialectische varianten van de standaardtaal (o.a. *gieng)*, ook nog enkele andere vormen voor: *géèng* (Axel en West-Zeeuws-Vlaanderen en *goeng* (Walcheren, Zuid-Beveland) en *gong* (Schouwen). Deze vormen staan niet op zichzelf. Vergelijk de variatie bij *staan*. Dat heeft *stoeng* (Westelijk Zeeuws-Vlaanderen, en hier en daar op Walcheren), *sting* (Oost-Zeeuws-Vlaamse grensstreek, ook op Goeree -Overflakkee), *stieng* (Axel en omgeving), *stong* (Noord-Beveland en Schouwen o.a.).

Dit wat betreft het gebruik en de vormaspecten van *gaan*. Ook de bijzondere betekenis van dit werkwoord in de in Zeeland gesproken dialecten verdient de aandacht. *Gaan* wordt namelijk vooral in de betekenis van 'lopen' gebruikt: *ze kan nie gae(n). Ze weet van grôôzigeid* (trots, ijdelheid) *nie oe ze gae moet. Me zien komme gaen.* (we zijn komen lopen). Ook in de betekenis van 'loeren, rondkijken' wordt *gaan* gebruikt: *d'r oagen gaen altied en dienk mè nie dà 's ôôit wà goeds van je zie:t.* Een jongen en een meisje *gaan* met elkaar. *'t Gae zoas 't gaet, mè nie zoas 't ôôrt.*

Nog iets over de vorm van werkwoorden

Wie onder Zeeuwse dialectsprekers zijn oor te luisteren legt, kan nog wel eens een verrassende verledentijdsvorm horen. Bij veel sterke werkwoorden is er een Zeeuwse vorm die afwijkt van de standaardtaal. Bekend is op de Zeeuwse eilanden het werkwoord *maken* met *miek* als verledentijdsvorm, waarschijnlijk naar analogie van *bakken* met *biek* en *gebakken*, waarbij *biek* de vorm is die ouder is dan *bakte* in de standaardtaal. Zo klinkt het althans op Walcheren, op Noord- en Zuid-Beveland is er wat klankverschil. Elders komen deze vormen niet voor. Er zijn nog veel meer werkwoorden waarbij iets over de vervoeging te zeggen valt: 'slaan' heeft als deelwoord *heslooge(n)*, jagen heeft *hejoge(n)*. Op Zuid-Beveland is het voltooide deelwoord van

'mogen' *emahhe* en op Walcheren *hemoohe*, en zo ook ten naaste bij in Axel.

Van een aantal werkwoorden is bij oudere dialectsprekers behalve de gewone nog een bijzondere vorm van de verleden tijd bekend. Tot halverwege de twintigste eeuw waren op Walcheren de volgende vormen in gebruik: *bidde, broadde, deugde, êètte, ôôrdde, leide, raekte, smaekte, stôôtte* ('bad, braadde, deugde, heette, hoorde, leidde, raakte, smaakte, stootte'). Die vormen waren gebaseerd op nog een oudere vorm, die ook lang te horen viel: *biddede, broaddede, deugdede, êèttede, ôôrddede, leidede, raektede, smaektede, stôôttede*. De verledentijdsvormen met een tussenvocaal waren een regelrechte voortzetting van wat in ouder, vooral middeleeuws Nederlands gebruikelijk was. Een ander voorbeeld is het werkwoord *fluiten*, waarvan de normale vorm zou zijn *floot*. In de dialecten kwam echter *fluiteden* voor met een oude zwakke uitgang. De vervoegingsvormen waren ook in andere Zeeuwse dialecten bekend, althans op de Zeeuwse en Zuid-Hollandse eilanden.

Bekend is dat in het Nederlands op grote schaal de werkwoorden 'liggen' en 'leggen' worden verward. Dat komt in de Zeeuwse dialecten slechts sporadisch voor. In Zeeuws-Vlaanderen is de onduidelijkheid afwezig. Liggen is daar *lihh'n* en leggen is *lehh'n* of *lei'en*. In Middelburg en andere plaatsen komt incidenteel de verwarring wel voor. Op Schouwen bestaat de verwisseling echt. Het zal invloed uit het noorden, van het Hollands zijn. Op Goeree en Overflakkee is het eenvoudig: daar wordt in plaats van 'liggen' altijd 'leggen' gebruikt, uiteraard in de dialectische vormen *lägge* of *lääge*, of nog beter *läähe*.

In het hoofdstuk over de klankverschijnselen is iets gezegd over de *-n* bij werkwoordsvormen. In de dialecten in Zeeland, met uitzondering van die in Zeeuws-Vlaanderen en oostelijk Zuid-Beveland, wordt de *n* nooit uitgesproken. Dus is het hele werkwoord *komme* en zo, zonder *n*, worden ook de meervoudsvormen van de vervoegde werkwoorden uitgesproken. In Zeeuws-Vlaanderen echter wordt de *n* altijd nadrukkelijk uitgesproken, soms vormt die *n* de hele laatste lettergreep. Maar er is ook in de rest van Zeeland een opvallende uitzondering op het weglaten van de slot-*n* bij werkwoordsvormen: als *te* voorafgaat, zoals in *te kommen*, *te lôpen*, komt er vrijwel altijd een *n* en in sommige streken nog meer.

Achter het voorzetsel *te* kwam in oorsprong een buigingsuitgang (die van de derde naamval). Bij zelfstandige naamwoorden is dat bekend: *te jaere* (in de loop van het jaar), *ten vroegste* en zelfs *te meie*: *Sanne gao te meie trou-*

we(n). Ook bij werkwoorden kwam zo'n uitgang voor en daarom was het in de dialecten: *te doe*^{u}*ne, te gaone, te staone, te gevene*. Alleen bij oudere dialectsprekers werd dit nog in de jaren vijftig gehoord. In ieder geval viel de *-e* af en soms zelfs de *n*. In deze voorbeelden uit het *Woordenboek der Zeeuwse dialecten* is het verschijnsel nog goed te zien: *dà's toch wat te zènne* (zeggen), *gister nog gezond en wel en noe anêêns dôôd. Ze stiengen zò smêrig te spie*^{u}*en* (spuwen, Kruinings), *'k wier d'r kwillik* (misselijk) *van. Wà's dao te doe*^{u}*ne, te zie*^{u}*ne?* Uit het Land van Axel: *Dêêr ei je nie-om te lachene*. Of neem dit van Tholen met 'horen' in de verleden tijd: *'k ôord e(n) 'n veuhel fluite*, maar *ie zàt te fluiten*. Hier met een *ui*, want *fluiten* wordt nooit *uu*.

Op Goeree en Overflakkee is er trouwens een opmerkelijk verschil tussen de *n* bij werkwoorden. In het Westflakkees wordt de *n* altijd uitgesproken in deze positie, terwijl het Oostflakkees de *n* laat vallen: *'t iz-en lust om der nae te kieken* (in het westen van Flakkee) en *je heiter mi-je viengers of te bluve* in het oosten.

Een werkwoord dat als zelfstandig naamwoord gebruikt wordt, verliest zijn *n* als regel niet in de Zeeuwse dialecten: *'k hae 'd bie mien trouwen gekrehe; onder 't lôpen zeijen 't*. Zo is het ook op Flakkee, getuige deze twee zinnen uit Nieuwe en Oude Tonge: *je heitet mar voor 't langen; 'k hä 't mi wäärken verdiend.*

N-einde

Er is in de Zeeuwse dialecten nog iets aan de hand met de vorm van de lidwoorden dat typerend is en verder (behalve in Vlaanderen) bijna niet voorkomt. Neem de volgende zinnetjes: *d'n ouwe man is dood; Is d'n baes tuus? D'n dokter kom.* Elke keer betreft het een onvervalste man en een echt mannelijk woord. En in elke zin komt er achter het lidwoord een *n*. Dat is vreemd en niet volgens de spraakkunst van de standaardtaal. Dat een *ennetje* voor een klinker van het volgende woord ingevoegd wordt om de overgang wat gemakkelijker te laten verlopen, is tot daar aan toe, zoals in *d'n iezerboer, d'n iesbaon*, en dat is ook begrijpelijk voor een weggevallen *h*. In de volgende voorbeelden is bij *haring* en bij *hemel* de *h* verdwenen, waardoor het woord met een klinker begint: *den aeringk is te zout* of *as d'n emel valt*. Maar in de Zeeuwse dialecten komt de *n*-uitgang veel algemener voor. De voorbeelden komen uit allerlei windstreken. *Den draot is kepot, den tas lei fol mi aoi* (de hooizolder ligt vol met hooi), *den tiet fliech so ma. Den*

êesen is een jôon, de twidde ie een misje, hlôv ik (de eerste is een jongen, de tweede is een meisje, geloof ik). Dit laatste is een voorbeeld uit het dialect van Oostelijk Zuid-Beveland waaraan ook de volgende zinnen ontleend zijn: *Wêer zit dien aap toch? Den Bakker is nie tuus. Den bêest spelen. Mò j'een appel èn? Pakt dien hinten hrôoten mè.* Die *n* is in de Zeeuwse dialecten niet een naamvalsuitgang, maar geeft het woordgeslacht aan, zoals blijkt uit de voorbeelden.

Het verschijnsel van de *n* achter het lidwoord wordt behalve voor een klinker en een weggelaten *h* ook gesignaleerd voor woorden die met een *b, d* en *t* beginnen. Omdat het verschijnsel niet meer leeft, komt de *n* ook wel voor bij vrouwelijke woorden: *den elft is fô joe. Den broek ang buut'n, Den bleik is gemaoid. Den bangk stae fô tuus. Den deeken lei obäädе* (de deken ligt op bed in het Schouws). En voor sommige mannelijke woorden komt die *n* niet voor: *Zouen me de smid nie is litten kommen? M' èn de vent di net nòh ezien. Uut de wegt, jongers (joengers).* Doorgaans is in de Zeeuwse dialecten het oorspronkelijke geslacht van een woord (het genus) niet te zien. Alleen zoals in de standaardtaal door de verwijzing met een voornaamwoord: *is de vrouwe tuus? Nee's, da(t) is ze net nie.*

Over woordgeslacht gesproken: sommige woorden hebben in (sommige) Zeeuwse dialecten een ander *genus* dan in de standaardtaal. Zo is in het Nederlands *slik* onzijdig: het is *het slik*. In de Zeeuwse dialecten is het meestal *de slik*: *de slik angd an z'n broek.* Dat komt ook bij andere woorden voor: het feest, maar *op de fêeste kommen*; het touw, maar *hee mien die tôuwe*; het pad, maar *van de pad af raoken* of in het Midden-Zeeuws: *ofriken.* Een boer zal nooit over *de* machine maar praten over *'t mesien.*

Aardig is ook het andere geslacht van *het boek.* Oorspronkelijk kwam algemeen *de boek* voor. Tegenwoordig is het alleen nog *de boek* als het de bijbel of het kasboek betreft: *De dienge die a betael bin mô je nie in den boek schrieven.* En niet te vergeten: *Een kapittel uut den boek lezen.* Een oprechte Zeeuw weet hoe dan ook in zo'n geval wat *den boek* is.

Waste en vuulte

In het dialect van het Land van Axel kon je vroeger een moeder horen zeggen: *ik moe de waste nog doen.* En ook van andere vrouwen is bekend dat ze *eest de waschte te drôogen mosten hang'n.* Nooit heet het de *was,* altijd de

waste. Het is een eigenaardige vorm, -*te* achter *was*. Het woord komt zo ook in het westelijk Vlaams voor en er zijn er meer van dat type: *vuulte* bijvoorbeeld. Het West-Vlaamse woordenboek geeft er nog enige: *blakte, sleepte, spante, stelte*. In de Zeeuwse dialecten wordt alleen *blakte* gebruikt voor een 'vlakte, een open, weinig begroeide plaats': *'t Is mè koud op de blakte mie dien ôôste wind.*

Vuulte is onkruid*: dae stao vee vuulte in de bêêten* (onkruid tussen de suikerbieten). Meestal zal een dialectspreker hier geen 'bieten' zeggen maar *peën* of *sukerpeën*. De betekenis van *vuulte* komt tot uitdrukking in de volgende dialoog: *Obao, oe êêt dà rôôie blommetje? Dà weet'k nie, kind, dà's fuulte.* Zoals zo vaak wordt de *v* aan het begin van een woord een *f*-klank, maar niet altijd. *Bakker is aoltied an't wiejen, de vuulte die diejen laet stae, kù je wè in je zak steke*, aldus een spreker in Heinkenszand.

Het woord *vuulte* betekent behalve 'onkruid' gewoon 'vuilnis', maar het kan ook figuurlijk gebruikt worden. Zo betekent *in de vuulte weze mit de buuren* dat je ruzie met ze hebt. En als iemand zegt tegen je *dà's fuulte*, beschuldigt deze je van 'kwaadsprekerij'. Er zijn nog andere voorbeelden van figuurlijke *vuulte*. Als met lichte afkeuring gezegd wordt *waor groeit toch de vuulte*, wordt bedoeld dat een kind eigengereid is of zelfs dat een stelletje te jong aan het vrijen is.

Woorden als *waste* en *vuulte* zijn op het eerste gezicht gevormd van een basiswoord met het achtervoegsel *–te*. Of zou er eerst een *t* toegevoegd zijn, zoals zo vaak gebeurt in het westen van Nederland? Achter dat *wast* zou dan een Zeeuwse of Vlaamse *e* zijn gekomen. Of zou *waste* gevormd zijn als *vuulte* en zou de – *te* wijzen op een collectieve betekenis zoals in *gebeente, gebergte, geboefte, geboomte, gedierte, gesteente*? De slot-*e* is in nieuwere taal soms afgevallen: *gehucht*. Maar *ge* ontbreekt en noch *waste*, noch *vuulte* heeft een abstracte betekenis zoals *schaamte*. Rare zaken.

E-afval

In alle Zeeuwse dialecten hebben we bij zelfstandige naamwoorden een verschijnsel waardoor velen de Vlaamse en Zeeuwse dialecten associëren met ouder Nederlands, zelfs met het Middelnederlands. In het middeleeuwse Nederlands eindigden veel zelfstandige woorden op een *-e*: *aensichte, beelde, gesinde, here, cruce, kinne.*

Al in de veertiende eeuw begint die slot-*e* te verdwijnen en in de vijftiende eeuw wordt dat proces voortgezet. Het Middelnederlandse *hane* werd *haan*, *zonne* werd *zon* en de *mane* werd de *maan*. In de Zeeuwse dialecten hebben veel woorden die -*e* bewaard. Zo is het *baade* (bed), *deure, aande* (einde), *viehe* (vijg), *hoote* (goot), *iele* (hiel), *keele, tonge, oore, puupe, vareve* (verf), *weeke, zeune, schoôle*. Het is lastig om de klanken hier goed weer te geven; wat is beter: *baede, baade* of *bääde*? Dit zijn voorbeelden uit het dialect van Schouwen, voor andere dialecten in Zeeland zijn er wel klankverschillen, maar overal is in deze woorden de slot-*e* gehandhaafd. Het niet elimineren van de oorspronkelijke slot-*e* in vrouwelijke en sommige mannelijke woorden is buitengewoon typerend voor de Zeeuwse dialecten. Er zijn ook woorden waar die eind-*e* verdween: zo was het in het Middelnederlands *pitte* en *rigge* maar het werd in de Zeeuwse dialecten *pit* en *rik*.

Niet alleen bij zelfstandige naamwoorden ging die *e* aan het eind van een woord in de standaardtaal verloren en bleef die in de Zeeuwse dialecten veelal bewaard. Zo gebeurde het ook in de werkwoordsvervoeging, met name in de eerste persoon enkelvoud. Het middeleeuwse *ic neme* is er een voorbeeld van. In de dialecten van de eilanden zien we het oorspronkelijke beeld: *ik roepe, ik laete, 'k diengke.* Maar hier liggen de verhoudingen toch nogal ingewikkeld en vooral in Zeeuws-Vlaanderen is het beeld vaak anders. Daar wordt de *e* dikwijls weggelaten.

Ook de telwoorden hebben in de Zeeuwse dialecten de (oorspronkelijke) uitgang op –*e* bewaard: *eane, tweae, drieje, viere, vuuve, zasse* of *zesse, zeevene, achte, neehene, tiene, aeleve, twolve*, enz. Die slot-*e* verschijnt ook in samengestelde getallen: *ondertinzasse, drieondertintiene.* Dit zijn voorbeelden uit het Schouws. Hier volgt er een uit West-Zeeuws-Vlaanderen: *'k èn d'r viere.* Bij bijwoorden en bijvoeglijke naamwoorden zien we die slot-*e* evenzeer: het Nederlandse *lang* was in het Middelnederlands *lange.* Zo zegt men in West-Zeeuws-Vlaanderen nog *die vent is rieke* en *ze was mao stille.*

5. Zinsverschijnselen

In de vorige twee hoofdstukken zijn aspecten aan de orde geweest met betrekking tot de klanken en de woordvormen. Dit hoofdstuk gaat over enkele voor de Zeeuwse dialecten opmerkelijke zinsverschijnselen. Woord- en zinsaspecten zijn niet gemakkelijk te scheiden en bovendien hebben de dialecten in Zeeland geen zinsbouw of woordvolgorde die opvallend afwijkt van die in het Nederlands.

Naar zinsverschijnselen in de Zeeuwse dialecten is weinig onderzoek gedaan. Een en ander heeft tot gevolg dat in dit hoofdstuk slechts aan de hand van enkele voorbeelden op de grens van zins- en woordleer aandacht zal worden besteed aan aspecten van de zin in de Zeeuwse dialecten.

Driedubbele voornaamwoorden

In het voorafgaande is er verschillende keren op gewezen dat in het dialect van West-Zeeuws-Vlaanderen de voornaamwoorden verdubbeld worden, in het bijzonder als zij als onderwerp na het vervoegde werkwoord staan: *dad ènnekik g'lôôfd; dad eijegie geweet'n; dad eisezie gegeev'n.* De betekenis van deze zinnen is in het Nederlands: 'dat heb ik geloofd, dat heb je geweten, dat heeft ze gegeven', waarbij de eerste twee zinnen in het dialect nog een betekenisaspect hebben dat in het Nederlands verloren gaat, namelijk een vorm van ongeloof en argwaan.

Zoals uit deze zinnen blijkt, komt de herhaling niet alleen bij *ik* voor. Er is

al in de negentiende eeuw aandacht voor gevraagd, door niemand minder dan Van Dale, de schoolmeester van Sluis. Zijn zwager, Gerrit Roos, had 'een oud-Vlaamsch liedeken' in het dialect van Aardenburg vertaald. Het gedicht heet: *Ik moene kik altiit bluven oud* en na deze regel volgt er een soort meilied met een ondertoon van melancholie en vergankelijkheid. In het Nederlands luidt het begin van het lied: 'ik moet altijd oud blijven' (ondanks de mei die alles jong maakt). Het teken *ii* duidt hier op een lange, licht diftongische *ie*. De derde strofe begint in het Aardenburgs met: *Ik wazzekik joenk.*

Interessant bij dit lied zijn de taalkundige aantekeningen van Van Dale over die eigenaardigheid: de herhaling van het voornaamwoord *ik*. Ter verklaring suggereert hij dat de spreker de relevante persoon nadrukkelijk wil aanwijzen. Van Dale meent dat in *ik moene kik* en *ik wazzekik* een driedubbel *ik* te vinden is: de eerste *k* in *kik* verklaart hij namelijk als een restant van een *ik*. Het verschijnsel dat algemeen is in de streektaal van West-Zeeuws-Vlaanderen, komt als gezegd niet uitsluitend bij de eerste persoon voor. Van Dale: 'Vragende zegt men: b.v. *kun je gi, mag je gi* enz., doch bevestigend sprekende: *je kun je gi* of *ge kun je gi.* Het meervoudige *je* (gij), *we* (wij) en *ze* (zij) gaat in de herhaling over tot *jilder, wilder* en *zilder* of *julder, wulder* en *zulder*, verbasterd uit *gijlieden, wijlieden* en *zijlieden*: *we kunnen wilder, ze kunnen zulder* enz.'

Hoewel de historische verklaring van de schoolmeester van Sluis aannemelijk lijkt, herkent de taalgebruiker van nu in het eerste en tweede *ik* en de andere vormen niet restanten van een persoonlijk voornaamwoord, zodat er feitelijk een nieuw voornaamwoord ontstaan is. Iets soortgelijks zien we ook in andere vormen.

Zo komen in het Land van Hulst vormen voor als *komde gij. Komde* is een contractie van *kom je* of beter nog van *komt ge*, want *je* komt alleen voor in vragende zinnen met de werkwoorden 'zijn, kunnen, doen, moeten, staan, gaan en zien'. *Komde ge* is daarom eveneens een herhalingsvorm. Zo bestaat in het Land van Hulst *zijde gulder theùs?* voor 'zijn jullie thuis'. De vorm *zijde* – vorm van 'zijn' – moet een contractie zijn van 'zijt ge' maar ook combinaties als *vroag-je-gulder* komen voor. Herhaling van het voornaamwoorden doet zich nog in een ander zinspatroon voor, zo zal nog blijken.

Ja en nee en nog wat

In veel dialecten in Zeeland volgt na het woord 'ja' en 'nee' als antwoord op een vraag nog een voornaamwoord. Zo komen in Westdorpe – tussen Axel

en Sas van Gent, maar met een eigenaardig grensstreekdialect – de volgende zinnen voor: *goade gij mee? Joa èk. Nêê èk. Moet'k mee? Joa'g! Nêê'g! Mag'ij mee? Joa'j! Nêê'j! Doe me(n) dà? Joa'm! Nêê'm!* ('Doen we dat?, Ja we!') *Doen zulder dà? Joa 'ns! Nêê'ns* (ja ze).

Het verschijnsel is niet beperkt tot Zeeuws-Vlaanderen, maar komt in een of andere vorm in heel de provincie voor: *jae'k, jaeje, jae'n, jaeme.* Uit Heinkenszand in de zak van Zuid-Beveland: *ik è vandaehe 'n tientje verdiend. – Jaeje!* ('t Is niet waar?). Uit het Walcherse Domburg: *was Ko d'r oek bie? – Jae'n, dien is aoltie Pietje-de-vôôste.*

De combinatie van *ja* en *nee* doet zich ook voor bij de bekende Zeeuwse uitroep van verbazing en verrassing *bèl, bèl: bèlnêeë(t)* of *be(l)jae(t)* met een reeks kleine variaties. Met een fraaie herhaling van het onderwerpsvoornaamwoord tot *beljae's* in: *zou Jikke* (Jacomina) *noe gin aore musse è az-dien ouwerwessen? – Beljae's, wou ze niet, mè z'onsiet de moeite om'n aoren op te zetten* (maar ze ontziet de moeite om een andere op te zetten). Of deze uit Heinkenszand: *vaoder, de geite freet blaeren van de troembôômen* (knotwilgen), *gaet'n di nie dôôd fan? – Belnêên'n, jôôn! ie zà d'r nie fan wete'oor.* ('gaat hij daar niet dood van? Wel nee hij, jongen, hij zal er niet van weten, hoor!'). Opvallend is ook nog een zeer verouderde combinatie *bè-'k-èn-doeë(n)* voor 'welnee', letterlijk 'wel ik niet doe'.

Soms kan de combinatie *jae-nêê* de betekenis krijgen van 'wat denk je wel'. Uit Domburg tekent het woordenboek op: *Jaop, van joe kriege me toch wè 'n riesdaelder, zeker, je zit 'r nogà goed bie, tegenwôôrdig? – Jae nêê, 'k zou je lekker bedanke.* Of zelfs met een dubbele ontkenning uit Krabbendijke, compleet met herhaling van het persoonlijke voornaamwoord als onderwerp in de betekenis 'nog net niet': *zumme 'n d'onkosten mè hliek-op dêêl'n? Jilles, oe dienk jie d'r over? – Jae- nêê-nie, 'k bin ik d'r hlad nie bie ewist, dà mott'n julder mè opknapp'n.*

Dubbele ontkenningen

Hierboven kwamen al enkele zinnen en uitdrukkingen voor met een dubbele ontkenning. In de Nederlandse spreektaal is een dubbele ontkenning vrij normaal. *Ze zegt nooit geen verkeerd woord over je. Ik eet nooit geen vis. Ze heeft nergens geen last meer van.* Normale spreektaal. In de dialecten, gesproken talen bij uitstek, is het niet anders. Daarom slechts enkele uitdrukkingen waarin de dubbele ontkenningen optreden, uit één regio.

In Oost-Zeeuws-Vlaanderen wordt *nie* ('niet') gebruikt, ter versterking van een andere ontkenning: *ik ên nietske(n) niemer.* In het Land van Hulst: *ik ên niks niemer. Ik ên d'r gêêne zin niemer in.* In Axel zegt men: *die kost 't nèrg's nie vinn'n. Dad èn ze me noojt nie gezeit.*

Doen

Er is nog een werkwoord waarvan het gebruik leidt tot opvallende zinsverschijnselen: het gebruik van het werkwoord 'doen'. Met name in de dialecten van Walcheren en Zuid- en Noord-Beveland en Schouwen heeft dat *doen* in veel gevallen niet meer betekenis dan een neutrale omschrijving van de handeling die in het hoofdwerkwoord genoemd wordt. Het verschijnsel is ook in de spreektaal van het algemeen Nederlands niet onbekend, maar in de Zeeuwse dialecten van boven de Westerschelde is het prominent aanwezig. Een Walchers voorbeeld zal het verschijnsel verduidelijken. De zin *Ik doe zò hroag schrive* heeft de betekenis 'ik schrijf graag'. *Doen* doet niet meer dan de handeling noemen, de handeling van het schrijven omschrijven. Soms krijgt dit *doen* zelfs de vorm van een tegenwoordig deelwoord: *Ẓie is nôôit klaer, z' is oaltie doende* – ze is nooit klaar, ze is altijd bezig. Vergelijkbare voorbeelden uit het dialect van Noord-Beveland, waarbij de merkwaardige vervoeging van *doen* ook aandacht verdient: *ik doewe nie mee. Wat doet er op. Lae me doewe. Wie doet 'r schrieve?*

Ook als hulpwerkwoord, vooral als krachtige bevestiging of nadruk op een handeling, komt dit *doen* voor: *m'n doe de aerpels kooke* (we koken de aardappels). *Ik doe verjaere*: ik ben echt jarig. Ook Schouwen mag hier niet ontbreken met een voorbeeldzin met *doen* als omschrijving: *Op reize gae dee je mà zelden.* Omdat het dialect van Bruinisse *(Bru)* afwijkt van de rest van Schouwen en Duiveland hier een paar regels uit het plaatselijke volkslied: *In m'n komme van Bru, in m'n wete van niks, in dat doe m'n à 500 jaer.* (En we komen van Bruinisse, en we weten van niets, en dat doen we al 500 jaar).

Dit opvallende gebruik van *doen* zien we ook in het dialect van Goeree en Overflakkee. Het is in wezen niet anders dan op Schouwen en de overige Zeeuwse eilanden. Wel komt daar een bijna Engelse constructie met 'doen' voor: *'k Glaove dat 't noe reegent, doewt niej?* (ik denk dat het nu regent, nietwaar?, letterlijk: doet het niet?)

Van datte, à *en* àn

Een van de karakteristieke eigenaardigheden van een 'Zeeuwse zin' is het gebruik van *a* of *an* in bepaalde posities. Historisch-taalkundig is het een vorm van *dat* op een plaats in de zin, waar 'dat' in de standaardtaal niet voorkomt. Maar het is wel in het Middelnederlands bekend. Omdat het verschijnsel een bijzonder element is in de zinsbouw en in alle Zeeuwse (en ook West-Vlaamse) dialecten voorkomt, wordt het hier wat uitgebreider toegelicht. Dat maakt het ook mogelijk de verschillende varianten en typische aspecten te zien.

Eerst enkele voorbeelden uit het dialect van de Duivelandse plaats Bruinisse, *Bru*, dat ook hier een lokale variant heeft. *Die at in ôôhheid ezete was.* Hier staat letterlijk: 'die dat in hoogheid gezeten was'. Het is duidelijk: *dat* na 'die' hoort er niet te staan. Volgende voorbeeld: *waerkers die atte an 'n hebonde vekansje zitte* (werkmensen die (dat) aan een gebonden vakantie zitten, van een vastgestelde vakantie afhankelijk zijn). Hier zien we dat het voegwoord *atte* als het ware verbogen wordt. Het lijkt wel alsof het een meervoudsaanduiding is. Vergelijk ook de volgende zinnen uit *Bru: maensen die atte hêên waeter kenne; 'n durp wae atte vee toeristen komme; atte d'r dan 'n paer reken uutespit ware.* Met achtereenvolgens de betekenis: 'mensen die (dat) geen water kennen; een dorp waar (dat) veel toeristen komen; dat er dan een paar rijen uitgespit waren.'

Bijna overal heeft dit *dat* een iets andere vorm: *à* of *an*, dit laatste veelal in het meervoud. In veel dialecten heeft het element de betekenis van 'als'. Hier is een voorbeeld uit het Land van Axel: *Ik doên 't, àn'k 'r iêts àn kàn verdiên'n*: ik doe het, als ik er iets aan kan verdienen. In de volgende zinnen uit dezelfde streek heeft *a* onmiskenbaar de functie van een extra zinsverbindend 'dat': *'k Begruup'n nie, waor a 'k da geleit èn. Vraog's waorom a se nog tuus zien. Die liêgt of a 't gedrukt staot.* In vertaling: 'ik begrijp niet, waar (dat) ik dat gelegd heb. Vraag eens waarom (dat) ze nog thuis zijn. Die liegt alsof (of dat) het gedrukt staat.'

Meestal wordt *a* toegevoegd aan het betrekkelijk voornaamwoord: *De vrouwe, di a ta gezeit eit. De vènt, die a ta gedaon eit. Wiên a t 'r êêrst 'is, mag meeriêje. 'k Weet nie, wien a ta was.* Het meervoud krijgt *àn*: *De kinders, die àn tuus sien.*

In het dialect van West-Zeeuws-Vlaanderen is het niet veel anders met *à* en *an*. Nog sterker: het *Woordenboek der Zeeuwse Dialecten* weet onder 'dat'

te vermelden dat die regio in alle omstandigheden *an* gebruikt. Hoe dan ook, hier slechts een voorbeeld dat hierboven niet voorkwam, namelijk daar waar *a* toegevoegd is aan een bijwoord: *Me gaon à binnendeur.* In de volgende zin staat een typische uitdrukking waarin dit *à* ook optreedt: *Dà wiss'n me allangk à.* Ook in het westen van Zeeuws-Vlaanderen wordt *à* consequent geplaatst na een vragend voornaamwoord en ook na een vragend bijwoord: *Wien à me daor èn! Vraog'n' kêêr, waorom àn ze nog tuus zien.* In de laatste zin wordt *an* ter aanduiding van het meervoud gebruikt.

De Walcherse zin *de vrouwe, die as 't hezeid eit* ('de vrouw, die dat het gezegd heeft') kent de variant *as.* Zou *as* de vrouwelijke variant van *a* zijn? Mogelijk, het verschijnt echter ook in een zin met een duidelijk meervoudig onderwerp: *Julder, die as't hedaen ebbe.* In ieder geval treedt het voegwoordelement op na een betrekkelijk voornaamwoord: *De vrouwe, die as 't hezeid 'eit. Da's toch Aarjoan nie, dien à dè komt?* Ook op Walcheren komt de eerder gesignaleerde bijwoordelijke uitdrukking voor met *à: 'k è d'r à langk à nie geweest* – ik ben er sinds lang niet geweest.

Ook daar *à* na een betrekkelijk of vragend woord, met name na *wien*, dat in de standaardtaal 'wie' zou zijn. *Wien às t 'r t' ee(r)ste is mag fò niks mee.* Na een ander betrekkelijk woord volgt *à* of *às* waar een spreker van het Nederlands in minder formele situatie nog wel eens 'of' toevoegt: *Ik kan nie lezze, wat à(s) t'r opstaet. 't Was Wannus nie die à(s) 't gezeit eit. Kiek 's wie à(s) me daer è!*

Soms is de zinsverbinding nog herkenbaar: *Je bin so oakelug aza dat je hroot bin* (je bent zo vervelend als dat je groot bent). Dat valt ook te zien in de volgende zinnen waar na het zinsverbindende woord 'dat' ingevoegd is: *Weet je nie, wi dà 'k 't geleit è?* (weet je niet, waar dat ik het gelegd heb?). *'k kan nie leeze, wat tat 'r opstaet.*

Vergelijkbaar zijn de gegevens op Zuid-Beveland. Ook daar zinnen als *Wien à t'r't èeste is mag mee* (wie (dat) het eerste is, mag mee). Eveneens hier een differentiatie tussen *à* en *àn* (respectievelijk voor enkelvoud en meervoud): *de vrouwe die à ezeit eit* tegenover *de huus(t) die a(n) tuus bin* (de kinderen die thuis zijn). Zuid-Beveland kent bovendien de bijwoordelijke uitdrukkingen met *à: Da wisse me allangk à. À cheel nie*: in het geheel niet.

Noord-Beveland: *De vrouwe die à tat hezeid eit* en *wien à t'r't êêst is, mag meerieje.* In de volgende Noord-Bevelandse zin herkennen we duidelijk een vorm van 'dat': *'k Heloav' à jie d'r bie was*: dat jij er bij was. In veel zinnen

heeft *à* of *àn* geen duidelijke functie: het voegt niets toe aan de betekenis en de zinsverbinding wordt door een ander woord uitgedrukt. Toch kent het dialect hier een extra voegwoord: *Die liegt, of à 't gedrukt staet. Toen à se di weunde...Kiek 's wien à m'n di è. 'k behriepe nie wi à 'k 't heleid è. Vraeh's wirrom à se nog tuus bin.* De voorbeelden verschillen in details van die op de andere eilanden.

Dat *à* op Tholen en op Sint-Philipsland is geen verrassing: *'k Gloave à jie d'r nie was* (ik geloof dat jij er niet was); *om à m'n te laete waer* – omdat we te laat waren. Taalhistorisch is dit laatste voorbeeld nog wel interessant omdat we hier net als in het Middelnederlands kunnen vaststellen dat 'om' en 'dat' twee woorden zijn.

De eerder gebruikte voorbeeldzinnen verschijnen op Tholen als volgt: *'k Behriepe nie' waer à 'k dat geleit è. Vraeg 's, waerom à se nog tuus bin. Die liegt, of à 't gedrukt staet.* Soms is het iets bijzonders: *De kinders, die àtte tuus binne* komt kennelijk voor naast *die àn tuus binne*. Vergelijk ook: *Die à(t) nae de kèrremus gaet, is 'n bilslag waert.*

Schouwen en Duiveland – met Bruinisse begon deze verkenning – levert geen nieuwe gezichtspunten op. Goeree en Overflakkee kennen het verschijnsel eveneens, zij het dat de klankvorm weer enigszins afwijkt. Zo komt daar *nat* voor naast *à*: *'k weet niet, hoe diep nat ze geplant motte*, aldus een spreker in Ooltgensplaat.

Met het zinsverbindende en soms schijnbaar overbodige *dat* is in de Zeeuwse dialecten nog meer aan de hand. In sommige zinnen valt de betekenis van het *dat*-element te omschrijven met 'terwijl, daarentegen': *ie is ook nog mè vuuftiene, dat d'n ander al achttiene is* (hij is nog maar vijftien, terwijl de ander al achttien is).

In een andere zin leidt *dat* een bevel in, compleet met een oude conjunctiefvorm van het werkwoord: *dà 'k je nie mêêr ôôre* (laat ik je niet meer horen!).

Veel van wat in Zeeuwse dialecten met *à*, *àn* en *datte(n)* aan de hand is, komt ook in andere dialecten, bijvoorbeeld in het Vlaams, op deze of een vergelijkbare manier voor. En ook in oudere taal, het Middelnederlands bijvoorbeeld, zijn de hier aangeduide verschijnselen, die taalkundigen wel samenvatten met de term 'congruerende voegwoorden' niet onbekend. Er is wel beweerd dat in mededelende zinnen vooral *datte* gebruikt wordt en in vragende zin *à*, respectievelijk *at*. Maar op basis van het rijke materiaal uit

de regioboeken en het Zeeuwse woordenboek is deze of een andere indeling niet gemakkelijk te maken. Hoe dan ook, het is duidelijk dat de Zeeuwse dialecten hier een bijzonder zinsaspect vrij consequent bewaard hebben.

Nog meer eigenaardigheden

Een bijzonderheid in Zeeuwse dialecten is het weglaten in sommige uitdrukkingen van het lidwoord. Zo schijnt vrijwel overal voor te komen: *in schure, nae kerke, teehen winde.* In andere uitdrukkingen herkennen we oude naamvalsvormen: *nae den duune* bijvoorbeeld. Vergelijkbare gevallen zijn: *uutte lichte, uut den uuze(n)* (uit het licht, uit het huis).

Een andere eigenaardigheid van de Zeeuwse dialecten is minder verrassend: het gebruik van *as* in plaats van *dan* na een vergrotende trap. De meeste sprekers van het Nederlands doen dat ook, *dan* is typisch voor de standaardtaal die op de verzorgde schrijftaal is gebaseerd. Een Zeeuw zegt: *ie is vuler as joe.* Verder hoeven we daar geen woord aan vuil te maken.

West-Vlaamse wielrenners hoor je tijdens interviews nog altijd zeggen *hij reed beter of ik.* Na een vergrotende trap komt *of* ook in Zeeuws-Vlaanderen voor: *Ie is nie sò grôôt of gie. Joen uus is grooter of 't miene.* Dat *of* kwam ook in andere constructies voor: *Je mag nie of fraege je't nog sò dikkels* 'je mag niet, al vraag je het nog zo vaak'.

Ten slotte nog iets over het gebruik van het woord *van.* Er zijn van dit woord in de Zeeuwse dialecten verschillende van het normale gebruik afwijkende toepassingen. De meeste zijn een kwestie van betekenis. Enkele zorgen voor een bijzondere zinsconstructie. Zo kan *van* 'af' betekenen: *bluuft 'r van* – blijf er af. Ook 'vanaf': *dà sie je van 'ier* (dat zie van hier, d.w.z. dat is heel duidelijk). In de volgende zinnen betekent *van* achtereenvolgens 'ten gevolge van': *z' is gestorve(n) van de kanker,* 'mee, over': *ij was 'r nie kontent van* en 'voor': *ze was'r zôô bang van. Van mijn part keu je blijve(n).* Een specifieke betekenis komt voor in sommige zegswijzen: *ij is niet feel van zêgge(n)* 'niet spraakzaam'. *Doar nie fan*: daar gaat 't niet over, daar ligt het niet aan. *As 'k van oa was*: als ik in jouw plaats was. In de volgende zin heeft *van* de functie van 'door': *die is van'n auto oov'rreej'n.* Vergelijk ook deze uitdrukkingen: *'t Is van geen wonder. Z'en mee gevrooh'n vàn te schriev'n* – om te schrijven.

6. Woorden en hun betekenis

De klanken, de woordvormen en de zinsbouw vormen de basis van een spraakkunst, in dit geval van de dialecten in Zeeland. Al die grammaticale regels en eigenschappen dienen om woorden en uitdrukkingen met hun betekenissen te kunnen gebruiken. Hieronder volgt een persoonlijke bloemlezing van de woordenschat van de Zeeuwse dialecten.

In eerste instantie komen enkele woorden en uitdrukkingen wat uitgebreider aan de orde. Vervolgens wordt aandacht besteed aan woorden die ook deel uitmaken van de standaardtaal, maar in Zeeuwse dialecten in betekenis afwijken. De volgende paragraaf gaat over woorden met een opvallende betekenis of vorm. Ten slotte volgt een keuze van woorden die aan het Frans ontleend zijn en vooral in Zeeuws-Vlaanderen gebruikt worden.

Enkele woorden en hun verhaal

Kacheltje

Wie een beetje Zeeuws wil *praete,* noemt bijna altijd *kacheltje* als voorbeeld van een typisch woord. Als het niet zo vaak genoemd was, zou het allang vergeten zijn, want in het dagelijkse leven maakt het geen deel uit van de normale woordenschat. Trouwens in Zeeuws-Vlaanderen komt het helemaal niet voor. Men zei het vooral op Zuid- en Noord-Beveland en Schouwen.

Het is wel vreemd dat het niet in het meest Vlaamse deel van Zeeland

gezegd wordt. Het woord moet ook in het West-Vlaams en het Vlaams in Noord-Frankrijk voorkomen: daar komt het woord *kachel* of *kachtel*, ook wel *kachsel, kassel* eigenlijk vandaan, maar in het *West-Vlaams Etymologisch Woordenboek* staat het niet. Wel in het grote gewone West-Vlaamse woordenboek van de negentiende-eeuwse priester Leonard de Bo.

Een *kachel* is een veulen, een jong paard. *Kiek, kiek, een kacheltje op d'n diek* luidt de fameuze uitspraak van de Zeeuw die niet vies is van zijn dialect. Het Zeeuwse woordenboek heeft bij dit zinnetje nog iets aardigs gezet: 'het is gefabriceerd om de 'Hollanders' in de war te helpen'. Het woord *kachel* lijkt op het Engelse *cattle* voor vee en daar heeft het via een omweg mee te maken.

Het verhaal van *kachel* begint eigenlijk in het Latijn, bij *caput* voor 'hoofd'. Ons Nederlandse woord *kapitaal* komt daar ook van. De Romeinen hadden de gewoonte als ze een optelsom maakten het totaal boven de rij plaatsen. Zo kwamen we van *summa* aan *som*, dat letterlijk 'het hoogste' betekent. Vervolgens werd de betekenis 'bovenste regel van een optelling', daarna 'uitkomst van een optelling' en ten slotte 'rekenopgave'. Bij *kapitaal* is het niet anders: we kennen al sinds de Middeleeuwen de vertaling 'hoofdsom'. Soms hoor je nog wel eens iemand het woord *kapitaliseren* zeggen. Waarschijnlijk een rijke intellectueel. Met het woord *kapitaal* hangt ook samen het woord voor 'hoofdstad', bijvoorbeeld in het Frans en het Engels. En godvrezenden kennen, ook op de Zeeuwse eilanden, nog *het kapitteltje dat uut de bibel* gelezen werd. Een hoofdstukje uit een *ouwe schriever* is er ook lang goed ingegaan.

In het middeleeuwse Latijn betekende *capital* 'bezit' en met die betekenis werd het ook gebruikt in de volkstaal van Noord-Frankrijk in de vroege Middeleeuwen: *captel* of *cattel* was 'eigendom, bezit'. Eigenlijk moet er nog iets bij. Het is niet een gewoon bezit, dat zijn goederen, maar het is 'verplaatsbaar bezit'. Vandaar het Engelse *cattle* voor 'vee'. Dat kun je meenemen.

Het Zeeuwse *kachel* moet dus eerst *kaptel* geweest zijn ergens in het Romaanse taalgebied. Daarna moeten we aannemen dat er een *kaftel* is geweest voordat het *kachel* of *kachtel* werd . Dat zou heel redelijk zijn want dat de *p* een *f* wordt, is een bekende klankverandering. En dat geldt ook voor de *f* die in veel gewone Nederlandse woorden ook *ch* werd. Is het niet *Luft, Kraft, sanft* in het Duits en bij ons *lucht, kracht en zacht*. Zo ook in het Engelse

laugh dat ons *lach* is. En in het Nederlands hebben we nog een hecht paar met het verschijnsel *gracht* en *graf.*

Dat beroemde Zeeuwse *kacheltje* heeft dus een lange weg afgelegd voordat het via de mond van dialectsprekende Zeeuwen bewaard wordt op een *diek* op de Zeeuwse eilanden. Eigenlijk is er met dat *paerretje* maar één probleem. Hoe kan nou een veulen zo genoemd worden. Je zou dat eerder verwachten van een groot paard, daar kun je *kapitaal* tegen zeggen, maar een veulentje? Toch betekent het echt een jong *paerretje*, want in het Zeeuws komt ook voor *ingstekachel* en *merriekachel.*

Misschien ligt de oplossing hierin. Dat een merrie die moest *kachelen* een *kachelmerrie* of *kachelpaerd* werd genoemd en dat was natuurlijk wel wat waard. Vandaar misschien dat het veulen het *kacheltje* werd.

Hoe dan ook, in de Zak van Zuid-Beveland waar nog dijken zijn tussen het herverkavelde land lopen nog *kacheltjes*, zij het dat het niet meer de oude werkpaarden zijn. *Kiek, kiek...*

Kruum an der broek

De uitdrukking 'een vrouw met *kruum an der broek*' moet ik voor het eerst gelezen hebben in een *sriller* van Rinus Ferdinandusse die in Zeeland speelde: *de bloedkoralen van de bastaard.* De hoofdpersoon wordt getroffen door de aanblik van een vrouw met forse dijen. De man in zijn gezelschap roept uit: '*Bel, bel, das ok een wuuf mie kruum an d'r broek!*' Als Rutger Lemming aan de spreker vraagt wat hij bedoelt, is het antwoord: 'Dat is het soort vrouw dat de Zeeuwen het liefst hebben. Kijk naar die kont. Daar had Rubens een hele tube voor nodig. Dat noemden ze hier vroeger *kruim aan de broek.*'

In de Zeeuwse dialecten heeft de uitdrukking *z'ei kruum an d'r gat, z'ei kruum an d'r broek* niets dubbelzinnigs. Je zegt het als je bedoelt dat een vrouw stevig is, mollig, brede heupen heeft. Het sluit de suggestie van lichtzinnigheid niet uit, want de *pakkans* is groot. In het burgerlijke Middelburg wordt het eerder gezegd van een vrouwspersoon die bazig is, haar op d'r tanden heeft. Ook buiten Zeeland schijnt een variant van de uitdrukking wel voor te komen: *iemand heeft kruim in z'n vingers* als hij sterk is. Aldus ongeveer de informatie uit het *Woordenboek der Zeeuwse dialecten.* Maar het verhaal achter *kruum* is toch ingewikkelder dan het lijkt.

Het woord *kruum* komt vanzelfsprekend voor in de Nederlandse variant

kruim. Het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* heeft er een mooie kolom over met veel citaten. Een stukje van een of andere spijs, in het bijzonder brood of beschuit en vervolgens wordt *kruim* vaak gebruikt als aanduiding voor 'voedsel van weinig waarde' en bij uitbreiding zelfs in de betekenis 'iets van weinig waarde', 'een beetje'. Zo lijkt *kruim* bijna identiek aan *kruimel*. En op dezelfde wijze kan *kruim* gebruikt worden voor 'fijne afgekookte stukjes aardappel', of 'stukjes taart of amandel'. Dit betekenisaspect kan kennelijk uitgebreid worden: *geen kruim* is 'geen sikkepit, niets'. Het *WNT* heeft hierbij een uitdrukking *de kruimen steken hem* met enkele fraaie citaten, maar met een weinigzeggende verklaring. Gelukkig is er in het *Spreekwoordenboek* van Stoett een spreekwoord dat opheldering verschaft: *de broodkruimels steken hem* wordt gezegd van iemand die de weelde niet kan dragen, en dartel en balorig is, zelfs met de betekenis *brooddronken*, wat een aardige woordspeling is.

Verder heeft het *WNT* nog een tweede betekenis: het zachte binnenste van het brood. Op basis daarvan kan hiermee een nieuw aspect aangeduid worden: 'iets fijns, goeds, bruikbaars, het beste deel'. In de woordenboeken van het Vlaams staat dat *kruum* daar de betekenis krijgt van: 'pit, degelijkheid, verstand, kracht en dat laatste vooral in fysieke zin'. Daar vond Ghijsen bij de samenstelling van haar *Woordenboek* de uitdrukking *die vent heeft kruimen in zijn vingers* met de betekenis: 'hij is sterk'. Het woordenboek voor het Zuid-Nederlands heeft het voorbeeld *het kruim van onze jeugd*, het beste deel van Vlaanderen.

Dit alles maakt de Zeeuwse uitdrukkingen *die vrouw heeft kruum an d'r gat* of *kruum an d'r broek* er niet eenvoudiger op. Dit klemt immers nog meer omdat *deze* uitdrukking in Vlaanderen en Zeeuws-Vlaanderen niet bekend is. Zou die Walcherse of Zuid-Bevelandse meid gewoon iets lekkers aan d'r *gat* of *broek* hebben, lekkere kruimels om zo te zeggen, die smaken naar meer? Zou ze zelfs een beetje balorig of uitdagend zijn. Inderdaad, een gedachte om *brooddronken* van te worden.

Neukedeunen

Wat is *neukedeunen*? Waarschijnlijk is het een woord waarin twee keer hetzelfde wordt gezegd. Een woord met herhaling. Voor Zeeuwen die geen dialect spreken heeft het iets aantrekkelijks: ze vinden het een mooi woord. Dat komt door dat *neuken* natuurlijk. Maar hoewel in het Zeeuws en Vlaams

neuken een gewoon woord is voor 'gooien, werpen, stompen, hard slaan', heeft dit *neuken* daar niets mee te maken, laat staan met 'geslachtelijke omgang hebben'. *Neuken* is hier *nukken*, en dat betekent 'kuren hebben'. Het woord *humeurig zijn* komt in de Zeeuwse dialecten niet voor. Wel *nukkedeunen*. Daarom is het eerste deel van *neukedeunen* een variant van *nukken*. Zoals dat wel vaker gebeurt, helpt het rijm een handje. Het woord *deun* is 'plezier, leedvermaak': *dien Diengenes ei ter aoltied z'n deun in, az'n ander d'r invlie:gt.* Daarom is *neukedeunen* 'rare dingen doen, kuren hebben'. Vooral op Zuid-Beveland. Elders ook wel, maar daar gebruiken ze *neukedeunen* niet zo snel. Aanstellerij en flauwe grappen noemen ze ook wel *fertuten* – zie onderstaande woordenlijst. Maar voor een Zuid-Bevelander is het *ie eit piene in z'n buuk, zeit'n, mè dà bin mè deunen, ie wilt nie ni schôôle.*

Peeneuken

Als je een woord als *peeneuken* aantreft in je Zeeuwse woordenboek, wil je toch wel weten wat het betekent. Het woord werd overal gebruikt, maar niet zo vaak op de eilanden. Daartegenover wel op Goeree en Overflakkee en ook is het in westelijk Zeeuws-Vlaanderen bekend. Het betekent 'zeuren, zaniken'. Een *peeneuker* is dan ook een zeur.

Het tweede deel van het woord *neuken* zal ook hier wel te maken hebben met *nukken* 'kuren hebben'. *Geneuk* wordt vaak gebruikt in de zin van: gezeur, gezanik. In het Nederlands van Vlaanderen ook in de betekenis van: 'uitschot, bocht' (van personen en van zaken). En *pee*? Het is het gewone woord voor wortel van een plant, *sukerpeeën*.

Postekop

Wie in het *Woordenboek der Zeeuwse Dialecten* het woord *postekop* zoekt, vangt eerst bot: het lijkt er niet in te staan. Maar *poskop* staat er wel in en ook *perskop* met de betekenis 'hoofdkaas'. Als je verder leest zie je daar plotseling ook de variant *postekop* en als toetje ook nog *peskop*. Het is een raar gerecht, *postekop*. Een grijze, vettige massa, een soort gelei van vlees. Sommigen zijn er gek op.

De woordenboekmaker van Sluis, Van Dale, nam het woord op in zijn eerste woordenboek in 1872. *Hoofdkaas* omschreef hij als 'fijngehakt en in 't zuur gelegd hoofdvleesch', maar hij vond het kennelijk een woord dat vooral in zijn gewest voorkwam. *Zult* schreef hij erachter, en *worstekop, postkop,*

geposte kop. Van Dale wist niet goed waar het woord vandaan kwam en meende dat er een *r* in thuishoorde: *porstekop, geporste kop.* Dat zou dan van *persen* zijn. Het is niet zo'n gekke gedachte want die *r* die verdwijnt voortdurend in het Zeeuws op zo'n positie voor de *s*.

Toch is er misschien nog een andere verklaring. Dat *postekop* komt vooral in Zeeuws-Vlaanderen voor, en dat is Vlaamser dan de rest van Zeeland. Welnu, in het Vlaams heet *hoofdkaas* geen *postekop* maar *pastekop*. Dat *paste* moet wel het Middeleeuwse *paste* voor 'deeg' of 'massa' zijn, ontleend aan Oudfrans paste (Frans *pâte*), dat teruggaat op het Latijnse *pasta*. Nou ja, Latijn, in Italië is er nog steeds *pasta*.

Het echte dialectische woord voor 'hoofdkaas' was in sommige streken in Zeeland traditioneel *hoofdvlakke*. Als je dat opzoekt in het woordenboek van het Zeeuws moet je echt weten hoe je moet zoeken. Bij *poskop* staat inderdaad wel *ôôfflakke*, maar dat woord zoek je in het Zeeuws niet bij de letter *o*, want dan vind je het nooit. Je moet naar de letter *h*. Maar omdat een Zeeuw die *h* niet uitspreekt, heeft het woordenboek aan het begin van die woorden de *h* maar weggelaten. Zo wordt het Nederlandse *hoofd* in de meeste Zeeuwse dialecten *ôod*, in Zeeuws-Vlaanderen is de *oo* meer naar de *aa* en laat men ook de *f* niet weg. Goed, *oofd* dus, maar hoe zit het met *oofdflakke*, of in de spelling van de standaardtaal *hoofdvlak*, dat vooral in de grensstreek van het westelijk deel voorkwam?

Een vlak is een 'plak, een dunne snee'. In het Middelnederlands kwam het woord voor als *vlecke*, 'een stuk of zijde spek', een *bake* zogezegd. In het woord herkennen we het Franse *flêche de lard*, in het Oudfrans *flique, flec.* En dat laatste lijkt erg op het Vlaamse en Zeeuwse *hoofdvlakke, vlecke.* Net zo'n woord als het Engelse *flitch.*

Hoofdkaas werd ook wel *zult* genoemd, althans een bepaald soort. *Zult* – eigenlijk een gewoon woord voor *zout*, dus gezouten vlees – werd trouwens omschreven als 'afval van het varken'. Misschien was het toch wel afval dat de slager verkocht.

O ja, *postekop* wordt in het Noord-Zeeuws – dus op de eilanden – ook nog gezegd van een dwarskop, een eigenzinnig persoon, zeg maar *dwassak.*

Reepje-rapje

In het eerste boek dat de Vlaamse schrijver Eric de Kuyper over zijn jeugd schreef, *Aan Zee*, vertelt hij over de gewoonte dat de Brusselse tak van de

familie zich jaarlijks te Oostende verenigde met de rest. Tijdens één vakantie staat het strandhokje niet op de eigen stek, maar tussen andere cabines: '*Ze keken uit op de groen-wit-gestreepte cabines, op de zeilen van 'vremde' of misschien wel van 'ripje-rapje', het plebs dat daar in groten getale op de meer populaire plekken aanwezig was. Dagjesmensen.*' In het tweede boek over zijn kinderjaren in Brussel gebruikt De Kuyper weer dat *ripje-rapje.* Nu is het een aanduiding voor slecht volk dat aan het eind van de oorlog aan het plunderen slaat.

Een raar woord, dat *ripje-rapje,* waar komt het vandaan? Het Zeeuws woordenboek heeft het als *rêêpje-rapje,* maar... toen het opgetekend werd was het al zeldzaam. Waar moet het bekend zijn geweest? In Goes, op een paar plaatsen op Schouwen en in Zeeuws-Vlaanderen. De betekenis wordt omschreven met 'Jan Rap en zijn maat'. Dat lijkt op die lui van Eric de Kuyper.

Wie het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* opslaat, om naar *Jan Rap* te zoeken, knippert even met zijn ogen. Daar staat dat *Jan Rap en zijn maat* verwant is met *rapalje,* maar ook met een uitdrukking die in Sluis voorkwam, met *ripje-rapje.* Sluis? Van Dale?

Inderdaad. De uitdrukking hangt samen met het Engelse *riffraff,* maar ook met een Vlaams *rifraf.* In een boekje met West-Zeeuws-Vlaamse uitdrukkingen uit de jaren zestig van de twintigste eeuw stond het nog: *'t Is allemaole ripje-rapje wà dao komt* voor mensen die niet veel bijzonders zijn. In die verzameling vind je ook een vergelijkbare uitdrukking als men wil zeggen dat het niet veel zaaks is: *'t Is mao riefje-rafje.* Verouderd West-Vlaams staat erbij.

De uitdrukking komt al in de Middeleeuwen voor. In een beroemd mysteriespel, dat van de eerste blijdschap van Maria, staat dat iedereen in de hel zal komen, *rif en raf.* Zowel in het Frans (*ripopée,* mengelmoes), het Duits (*mischmasch*), het Italiaans (*riffa-raffa*) en het Spaans (*rifi-rafa*) zijn deze uitdrukkingen bekend. Schorriemorrie is er overal.

Zowel *ripje-rapje* als *rif-raf* zijn woorden die een opvallende vorm hebben, een verdubbeling van de lettergreep. Het lijkt wel alsof het *rap* van die Jan Rap met een iets andere klank ervoor geplaatst is. Zo'n verdubbeling komt heel vaak voor. *Zigzag, triktrak, wirwar,* de hele *mikmak.* Er kan een beetje variatie zijn want er zijn er ook met i/o: *pingpong, tiptop,* en met drie lettergrepen: *pimpampet, ginnegappen, kwik, kwak en kwek.*

In de Zeeuwse dialecten zijn er ook een heleboel. Van Dale spaarde ze. Als jong onderwijzer schreef hij er een stukje over. Het begint met de uitdrukking van *bibo naar babo.* Van Dale: 'Wanneer men iemand nu hier dan daar zendt, zonder dat deze ergens te regt komt, zegt men: *men stuurt hem van bibo naar babo.*' Onder meer suggereert hij de verklaring: 'Zoude deze spreekwijs niet ontleend zijn aan of verbasterd uit *bij- of biboord* en *bakboord?* Op sommige plaatsen toch zegt men: *van biikboord* naar *bakboord*'. Vervolgens geeft hij het beginwoord van 'het kinderliedje van de klok': '*Biem, bom, beijere. De klokke lust geen eiere, enz.*'

Zo gaat dat verder met een mooie verzameling dialectwoorden: *brimbram, gigagen, gribbel- grabbel, kinkkank, kipkap, klikklakken, klitsklets,* etc. In deze lijst ook de vondst *riepje rapje* of *reepje rapje,* die later in het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* terecht zal komen. Via een omweg heeft het zijn rustplaats gevonden in het *Woordenboek van Zeeuwse Dialecten,* want niemand in Zeeland gebruikt de uitdrukking *reepje rapje* nog. Het huidige Vlaamse Nederlands kennelijk wel. Zie de vertellingen van Eric de Kuyper.

Strao, strange

Zeeland heeft zijn stranden in de aanbieding. Om wat te verdienen. Je hoort alleen nog de oudere generatie het strand *strange* noemen of zelfs verkorten tot *strao,* of *stra.*

Op het eiland Schouwen was er een oud volksgebruik waarbij jonge boeren in optocht met de paarden naar het strand reden. Het kwam voor in Brouwershaven, Renesse, Haamstede, Noordwelle, Serooskerke, Ellemeet, Scharendijke en Dreischor. Elk dorp vierde het strandrijden op een eigen dag, maar Haamstede opende de rij. De eerste keer dat we ervan horen is in 1841, maar het gebruik moet veel ouder zijn, want de serie dagen waarop naar (het) *strao* gereden wordt, lijkt afgeleid te worden van de vastentijd en dat moet dus van voor de Reformatie zijn. Tegenwoordig is er een boel kermispret bij, wat folkloristisch vermaak met harde muziek en iedereen is tevreden. *Stra-rieën* heette het vroeger, of de dag werd aangeduid als *de strao.*

Het woord *strao* kwam buiten Schouwen niet voor. Een echte Walchenaar zegt *strange.* De bewoners van Vrouwenpolder werden in een versje belachelijk gemaakt als lui die 's nachts langs het strand liepen en door de duinen om te jutten en verder de kolder in hun kop hadden: *'s Nachs jutte en strope/*

Over strange en dune lope. In ulder kop de kolder. Da bin de zandfreters vante-Polder.

Strange komt ook in de kuststreek van West-Zeeuws-Vlaanderen voor. Maar in Oost-Zeeuws-Vlaanderen heb ik het nog nooit gehoord. Daar zeggen ze niks tegen het strand waarschijnlijk. In West-Vlaanderen komt het overal voor en ook in Nederland is het aan de kust verderop niet onbekend. Dat woord *stra* of *strao* zal wel een gewone verkorting zijn. Een beetje zuiniger dan het al te lange *strange.* In het middeleeuwse Nederlands komen al naast elkaar voor *strand* en *stranc* en dat laatste woord had ook als variant *strange.* Een strook naast de zee, een inham of een rivier werd ermee aangeduid. Met het woord *stranc* en *strange* is eigenlijk net zoiets aan de hand als met *dinc* en *ding.* Waarschijnlijk is het woord *strange* verwant met *strenge,* wat we nog kennen als *streng, band.*

Strand heeft een andere oorsprong, hoewel het ook 'zijde, zoom, rand' en daardoor 'oever' kon betekenen. In het Engels bestaat het ook en via een omweg ook in het Duits. Dat woord *strand* heeft iets te maken met werkwoorden in vreemde talen die 'uitstrekken, uitbreiden' betekenen.

In ieder geval gebruikte geen enkele Zeeuwse kustbewoner in oorsprong het woord *strand.* Dat was voor lui die verder landinwaarts woonden. Tegenwoordig kennen de houders van strandtenten aan de Zeeuwse duinen nauwelijks meer het woord *strange* of *stra.* Maar de Middelburgse dichter Laurens Geerse vertelt in zijn stamkroeg gedurende de zomermaanden dat hij de vorige dag tussen Oostkapelle en Vrouwenpolder naar *strange* is geweest. Daar is hoe dan ook een *naektstrange.*

Ambras

In het Zeeuws en het Vlaams betekent dit woord 'drukte, beslommering, hinder, last, romslomp'. Het woord is afkomstig uit het Frans: *l'embarras* – drukte, hindernis. Vooral in Zeeuws-Vlaanderen en Zuid-Beveland wordt het woord nog gehoord: *'t Is 'n 'eelen ambras, zoo'n feeste.* Ook in de betekenis 'rommel' komt het wel voor: *Wat 'n vulen ambras.* Zelfs voor een drukke familie waarmee iemand aan komt zetten kan het gebruikt worden: *Ie kom mieten 'eelen ambras, zeven guus, en z'n wuuf niet te vergeten, die schreeuw nog t'arst van aol.* Wat een gedoe.

Keuteprie

Dit dialectwoord voor de jurk in de Zeeuwse klederdracht gaat terug op het Franse *queue de Paris*, letterlijk 'staart van Parijs', de damesmode van omstreeks 1880. Deze 'tournure' werd alleen van achter gedragen, in tegenstelling met de *bagge* van de boerinnedracht, die rondom de taille liep. Toch werd ook deze laatste wel *keuteprie* of korter *keu* genoemd. Eigenlijk is *keu* een kussentje van zaagsel of iets dergelijks, opgevulde stof om de heupen te verbreden en de rokken te steunen in de boerinnekleding.

In het Land van Hulst en Axel heette dit een *bagge*. Dat woord werd ook wel gebruikt voor *een woste*, een overdrachtelijke 'dikke vrouw': *'n dikke bagge*. Dat *bagge* zou etymologisch hetzelfde woord kunnen zijn als het Engels *bag* 'zak'. Maar omdat het niet zeker is zijn er ook wel andere mogelijkheden: in het Noors bijvoorbeeld kwam *baggi* voor, in de betekenis van 'pak, bundel'. In Vlaanderen is een *bagge* een tas, een mand.

Het woord *keuteprie* en *keu* moet onderscheiden worden van *keus* 'rok', met name de onder- en bovenrok in de klederdracht. Dat woord *keus* of *keuze* was oorspronkelijke *keurze*, maar in de Zeeuwse dialecten viel de *r* weg. Hier past de vermelding van de uitdrukking *keusje lichte(n)*: bij het touwtje springen het touw strak trekken zodat de rokken omhoog gaan.

Petaote, petate

Het woord *petaote* voor 'aardappel' is in sommige streken in Zeeland als het gewone woord in gebruik: Zuid-Beveland, Tholen en Sint-Philipsland kent het, maar vooral de grensstreek van West-Zeeuws-Vlaanderen. Het woord is afkomstig uit het Frans en uiteindelijk ontleend aan het Spaans.

Het gewone dialectwoord in de andere streken voor de aardappel is niet *petaote*. Sommige streken leerden het woord *petaote* pas kennen nadat omstreeks 1930 de patatkramen er kwamen. Toen werd *petat* de naam voor de versnapering. Maar ook dan werd het woord vaak voor de grap gebruikt, het gewone dialect voor een zakje gebakken aardappelrepen werd *friet*. Op Walcheren werd, aldus het woordenboek, in 1914 *petatten* niet begrepen, toen het werd gebruikt door de Belgische vluchtelingen.

Buiten de genoemde streken met de *petaoten* spreekt men van *aerepels*. Het kan ook als scheldwoord gebruikt worden, zoals elk woord in principe: *Stommen aerepel, dà je bin*. Daar staat tegenover dat van een goedzak gezegd wordt: *ie zà't kwaed nie in d'aerepels brienge.*

Nederlandse woorden met een Zeeuws betekenisaspect

aangenaam, angenaem

In het Nederlands is *aangenaam* een deftig woord, maar in de dialecten van de Zeeuwse eilanden is het volstrekt alledaags: *'t Is toch zo angenaem e, om is bezoek te kriegen, ajj in 't Siekenuus leit. Zoo'n zunnetje is toch we zo angenaem, az-aol die regen, me 't is daerm we vee kouwer, de leste daegen.*

anouwer

Natuurlijk is dit woord niets anders dan 'aanhouder', maar de Zeeuwse betekenis is wel bijzonder. *'n Anouwer* is de aanduiding voor een varken dat tot de herfst of zelfs de winter wordt gehouden, of een kalf dat wordt grootgebracht. Veel aardiger is het woord in de betekenis van 'minnaar', iemand met wie men een ongeoorloofde verhouding heeft. *Z' ei 'n an'ouwer* zegt men van een gehuwde vrouw met een buitenechtelijke relatie. Het werkwoord is *anóuwe mé*: 'het houden met'. Overigens staat erbij dat het zeldzaam is.

beleid

Ook *beleid* is een mooi voorbeeld van een hoogdravend woord dat in de dialecten dat betekenisaspect niet heeft. Het betekent in de eerste plaats 'beleid in zaken en vooral in het huishouden', zoals blijkt in het volgende zin: *Zo as die guus van Jaone d'r noe toch uutsië, de flinters ange d'r bie en 'k docht noga, dat d'r man zo goed verdiende. Ao mèns, dè lei't nie an, oor. Mè z'ei glad geen beleid-e, en ze kan nog geen naelde draë.* Het woord had nog een betekenisaspect: 'omhaal van woorden' vooral op Walcheren: *Wad-ao Sentien toch aollemaele te vertellen, z'ei wè'n aolef ure an de deure gestae? Ao, 't was niks'ôôr, z'ao't allêênig mè over de kleinen, mè z'ei sôô'n beleid-é.*

bescheid

In het Nederlands is dit het woord voor 'inlichting, bericht, antwoord', vandaar ook de betekenis 'bewijsstuk'. In de Zeeuwse dialecten wordt het gebruikt voor 'met het oog al dan niet kunnen onderscheiden'. *Gêên bescheid kunne zie:n*: 'geen hand voor ogen kunnen zien'.

edel

Dit wordt gezegd van het weer: *'t Is zukken edelen wêêr* of *'t Is zuk edel wêêrtje.*

fertuut, vertuut

Dit woord wijst naar het West-Vlaams. Het is in het Middelnederlands gekomen als *virtuut* via het Oudfranse *vertu*, dat weer ontstaan was uit het Latijnse *virtus* 'mannelijke kracht, moed'. In het West-Vlaams heeft *vertuut* de oorspronkelijke positieve betekenis van 'levenskracht, deugd, levendigheid'. Het Zeeuws daarentegen kent dit woord vooral in *ongunstigen* zin van 'aanstellerij, lelijke streken': *fertuten uut'aolen*. Ook komt het voor zonder die negatieve betekenis: *fertuten doe:e vò iets* 'zijn uiterste best doen'.

foef(e)

In het West-Vlaams heeft *foefe* de oorspronkelijke betekenis van 'lap, vod, lomp'. Hieruit ontwikkelt zich de betekenis 'list, leugen, smoes'. Op mensen toegepast zelfs een aanduiding voor 'vuile vrouw, slons, slet'. In het Midden-Zeeuws is *foef* de benaming voor plooi, bijv. in de muts: *je musse is uut de foefe.*

gezeggelijk

In de dialecten van vooral de eilanden komt dit woord behalve in de Nederlandse betekenis ook voor als aanduiding voor het weer. *'t Weer is noga hezeggeluk. 't Is noga gezeggelik wêêrtje éé.*

haveloos, aeveloos

Dit *haveloos* betekent in de dialecten net als in het Nederlands 'slordig, armetierig', maar krijgt in het Zeeuws ook het aspect 'onbehoorlijk': *Kwa, joen, ouw die vlahhe nie so aeveloos vast, steekt 'n is ni boven* (komaan, jongen, hou die vlag niet zo slordig, steek hem is omhoog).

kaveeren

Dit weinig bekende woord, ontleend aan het Latijnse *cavere*, komt in het Nederlands voor onder andere in de betekenis van 'verhoeden, bezorgd zijn over iets'. De Zeeuwse dialecten kennen de aanvullende betekenis 'voor iets of iemand opkomen, moeite doen': *Zou de kelekte vò 't urrehel* (orgel) *vee opbrienge? 't Dienke van wè 'ôôr, ze kavêêre d'r nogà vò.*

keutelen

In de dialecten heeft dit woord geen associatie met *keutels* 'uitwerpselen', maar betekent het 'weinig uitvoeren, treuzelen' en vooral 'kleine werkjes

doen, rondscharrelen': *Wà loopje toch wì te keutelen, dè kom niks uut j'n anden.*

kro

In het Zeeuws komt dit woord voor in de betekenis van 'samenhangende troep, massa, van niet te grote omvang': *Me gae mie 'n eele kro ni de kermesse. Waster veel volk op 't durp? Nou, op d'n oek stond 'n kro van eene en varder zag j'ok nie fee.* Het woord *kro* hangt samen met *kruien* en betekende oorspronkelijk 'kruiwagenvracht'.

oprijzen, oprieze

Dit is in het Nederlands een gedistingeerd woord voor 'opstaan'. In het dialect heeft het dat deftige volstrekt niet: *Riez-is op Jaopje, d'r bin nog dege mènsen die stae, dà sie je toch.* In deze zin heeft *dege* de betekenis van 'volwassen'.

opzicht

Het woord *opzicht* heeft vooral in Zeeuws-Vlaanderen de betekenis van 'oogopslag' en wordt vooral gezegd van iemand die mooie donkere ogen heeft: *Onder de mènsen in Zêêuws-Vlaonderen ei je d'r êêl wa, die doenker van opzicht zien.*

opzien

Dit is in de gewone betekenis in het Zeeuws niet zo'n bijzonder woord. Het betekent 'vooruitzicht': *'n bedrukt opzien*, uitgesproken met een hele lange *ie* met naslag. Het kan ook gebruikt worden in de betekenis van 'op het eerste gezicht': *in 't êêste opzien.* Er is echter nog een ander *opzien* dat wel eigenaardig is, namelijk in de uitdrukking: *daer is hêêl wat an op te zien* 'dat brengt zware lasten mee'.

ordinaer

Dit woord heeft in het Zeeuws oorspronkelijk geen negatieve betekenis. Het betekent gewoon 'in de regel': *D'êêste jaeren èmm'n nog trouw geschreve, mit verjaeriengen en nieuwjaer, mè op de langen duur hae je 't versloffe, dà gaed-ordinaer zôô.*

pikant

In het Nederlands betekent dit woord 'scherp, pittig, prikkelend', dat laatste ook met een erotische bijgedachte. In de Zeeuwse dialecten, in het bijzonder op de eilanden, komt dit woord voor in de betekenis 'kwaadaardig, snibbig, afgunstig, gauw beledigend': *je moe nie daolik zò pikantig weze. Waor is se noe wêê pikant over?*

pissen

Dit woord geldt niet als triviaal, maar is algemeen voor 'plassen'. Er is daarnaast een ander gebruik: *heit de kleine al epist?* Dat is een typische vraag die in Goeree gesteld wordt om aan te kondigen dat men op kraamvisitie komt om een glaasje te drinken op de gezondheid van moeder en kind. Men dronk dan *kraemannies*, een woord dat je even op je moet laten inwerken maar in de standaardvorm helder is: *kraamanijs*, anisette dat men bij een kraamvisite schenkt.

roenselaer

In het Nederlands is dit het woord *ronselaar*, 'iemand die ronselt', d. i. soldaten en matrozen werft of prest om dienst te nemen. In het Zeeuws heeft dit woord een iets andere betekenis: scharrelaar, vooral een ongeregelde handelaar in vee.

Een *bitje* Zeeuws

Echte Zeeuwse woorden die verder nergens voorkomen zijn er niet of nauwelijks. Wat typerend lijkt voor de Zeeuwse dialecten komt dikwijls ook in Vlaamse of soms ook in Hollandse dialecten voor. Hieronder volgen enkele woorden die beschouwd kunnen worden als 'min of meer typisch Zeeuws'.

aerebezems* en *frenzen: In grote delen van Zeeland komt voor de 'aardbei' het woord *aerebezems* voor, o.a. op Walcheren en in Zeeuws-Vlaanderen. Op Zuid-Beveland bestaat het meervoud *aerebémes*, terwijl Tholen behalve *aerbeesems* ook *aerebeesjes* kent, wat enigszins lijkt op *aerebéze* in Hulst. Daarnaast komt eveneens vrijwel overal voor *frenze, freze*, dat in West- en Frans-Vlaanderen het gebruikelijke woord voor 'aardbei' is en juist in Walcheren

en West-Zeeuws-Vlaandere als *frenze*, dus met nasalisering, werd overgenomen. In het Vlaams komt het woord vooral voor als *freze*, soms als *frinze, frenze. Frenze, frese* is ontleend aan het Frans: *fraise*. In de Vlaamse en Zeeuws-Vlaamse vorm werd een *n* ingevoegd, een verschijnsel dat vaak voorkomt.

affesaosie: een variant bij het werkwoord *avvecêêre* 'voortmaken', ontleend aan het Frans. *D'r zat nogal affesaosie achter*, 'er zat haast achter'. *Affeseer ees 'n bitje.*

akketesse: akketisse, lett. *hagedis*. Het werd ook overdrachtelijk gebruik: *z'n wuuf is 'n lilleke akketesse.*

àlze(n)leev'n: altijd, vast en zeker; letterlijk: 'heel zijn leven'.

ama(a)i: uitroep van verbazing, leedvermaak, komt in oorsprong via het Vlaams voor in sommige dialecten van Oost-Zeeuws-Vlaanderen, overgewaaid naar de eilanden.

april, opril, aprel, oprel - het gewone dialectwoord voor 'helling, oprit', niet in de betekenis van 'oprijlaan', maar van 'omhooglopende straat'. Het moet via het Franse *appareil* uit het volkslatijn zijn afgeleid.

astertoe: toeroep om iemand tot haast aan te zetten 'haast je ertoe'. Het kan als stopwoord allerlei afgeleide betekenissen krijgen, zelfs optreden als versterkend bijwoord'. *Ie vlie:gt astertoe* – zo hard hij kan

baomesse, bamis: najaar. Het woord is afgeleid van 'het feest, de mis van Sint-Bavo'.

bekant, bekanst, bekan: bijna. *Ei toch nie zò'n drift mènse, mè nog zêêë van tied en 'k bin bekant klaer. IJ is bekant onderd jaor.*

bèrmèrtig: de Zeeuwse variant van het Nederlandse *barmhartig*. Bijzonder is de betekenis in de dialecten, namelijk het tegenovergestelde 'onbarmhartig', vandaar 'vreselijk, heel erg'. *'t Is bèrm'`ertig koud vandaege. 'k è zò bèrm'èrtig dost gekrege van die zoutevis.*

bestolieng(ks): stiekem, stilletjes. *Wà kom jie dè bestolienks an.*

binst: binnen. *Binst à me daor zien:* terwijl we daar zijn. *Binst d'n oorlog*: gedurende de oorlog.

effenaf: precies, echt, zonder omwegen. *'t is effenaf onderd hulden* (precies). *'t effenaf schande dà tà kà gebeure* (echt). *'t effenaf gezeen, gezeed, gezeid.* Ook: *effenan, effenof.* Vooral in Zeeuws-Vlaanderen in gebruik.

forsig, fossig: krachtig, ruw. In Oost-Zeeuws-Vlaanderen komt *forsig* voor, de rest van Zeeland heeft een voorkeur voor *fossig*. Oost-Zeeuws-Vlaamse

grensstreek: *nie zuë forsing* 'kalm aan'. Het woord is gevormd onder invloed van het Frans, vergelijk ook het Nederlandse *forceren*. In dialecten komt voor *forsie, fossie* voor 'kracht, geweld', maar ook wel, bijvoorbeeld op de eilanden *fosje*: *past 'n bitje op mé die flesse, as je de stoppe d'r mé fossie uut'aelt, dan breek je'n* (Arnemuiden). *Je douw vò de mieter vee 't 'ard, nie sò fossig!* (Oostburg).

guus: de kinderen. Het woord komt merkwaardigerwijs niet algemeen voor. In Walcheren en Zuid-Beveland is het woord zeer gebruikelijk. Daarentegen is het op Schouwen niet gangbaar en in Zeeuws-Vlaanderen vrijwel onbekend. De uitspraak varieert van *guus* tot *huus*. Je zegt het in de eerste plaats voor de kinderen van één gezin, maar figuurlijk ook voor een bepaalde groep kinderen. Ook: *'n klein guusje* 'een klein kind'. *'t is êêl wat vò de moeders ass' ulder guusjes vò 't êêst ni 't schôôltje brienge.* De oorsprong van dit woord *guus* is niet helder. Het is in verband gebracht met het Franse *gosse* 'kind, jochie', maar het valt niet goed te begrijpen waarom dit woord dan niet in het West-Vlaams en Zeeuws-Vlaams voorkomt. Het is ook in verband gebracht met het Nederlandse *guit*.

julen: 'huilen, schreien' van een mens, vooral van een kind. *Ie stoeng te julen az'n kind toen à s'n ond overreje was.* In Oost-Zeeuws-Vlaanderen komt het niet voor. Het woord kan ontstaan zijn doordat in de dialecten de *h* van *huilen* weggelaten werd en de *ui* een *uu* bleef, maar het lijkt eerder de dialectvariant van het Nederlandse *joelen, jolen* en *juilen*. Je kunt *julen* ook gebruiken voor de wind en voor een hond en in Zeeuws-Vlaanderen is dat laatste normaler, want *wenen* van een mens heet daar 'schreeuwen': *az je geslohen wier, ging je schreeuwen. Az dieën ond 's nachts zò bluff jule, mogge m'n mè wegdoe. Oôrt de wind is julen in de schouwe, 't sà zwaor wêêr zien op zêêë.*

juun: ui, *de juun* ook als verzamelnaam voor 'de uien'. *De juun stae goed van de jaere.* Domburg en omgeving: *leid-is 'n klusje juun in de kelder, dan è'k se bied'and vò d'èrtesoepe.* Er bestaan veel fraaie vergelijkingen met *juun*: *zo vals az'n juun* 'schijnheilig, gemeen'; *zo zot az'n juun* 'uitgelaten, door het dolle heen'; gekleed gaan *az'n juun mé êên schelle* 'te luchtig, dun gekleed gaan'. Het woord *juun* komt van *ajuin*, dat al dan niet via het Franse *oignon* ontleend is aan het Latijn.

'tjuunemeltje: op Zuid-Beveland de spotnaam voor de oud-gereformeerden, waarschijnlijk afgeleid van de plaats waar zij in het begin van hun bestaan samenkwamen: een boerenschuur waarin op de zolder de uienvoorraad was

opgeborgen. Volgens het *Woordenboek der Zeeuwse dialecten* is de benaming verbonden met het verhaal dat tijdens een kerkdienst de zolder instortte.
't kakke(r)nisje: 'de kleinste uit het nest', ook gezegd van het jongste kind uit het gezin, het nakomertje, vooral als het teer en klein is. Er zijn veel plaatselijke varianten van dit woord: *kak-in-'t- nisje* (Schouwen), *kaekelnisje* (Tholen), *kakkernestjen*: Land van Hulst. Dit woord is met allerlei varianten ook in Vlaanderen bekend, zoals zo vele Zeeuwse woorden.
kallesie, kallesei: 'straatkei', het is vooral de Zeeuws-Vlaamse variant van *kassei*, wordt ook aangeduid als 'kinderhoofdje'. In de rest van Zeeland minder algemeen, daar komt wel voor *kallesiekei*. Er bestaat ook een werkwoord voor 'straatmaken': *kallesieën*. Het woord kent overigens veel varianten en uitdrukkingen: *ie staot op de kallesieën* 'hij staat op de keien, hij is van zijn hofstee gezet'. Vergelijk ook de samenstelling: *kallesieweg*. Algemeen komt ook het woord *kei* voor, waarbij *keiefreter* hoort voor 'gevoelloos, kwaadaardig persoon'.
kallewuten: stoeien, stoeiend vrijen, vooral in West-Zeeuws-Vlaanderen, elders worden *kallen* en *mallen* gebruikt.
katijf: 'ziekelijk, sukkelend, gebrekkig'. Maar het wordt ook gezegd, vooral in Zeeuws-Vlaanderen, in ongunstige zin van een kwaadaardig persoon, met name van een vrouw: *'n lilleke, valse katief.* Het is een oud, Middelnederlands woord met dezelfde betekenis, maar in oorsprong hangt het woord samen met het Latijnse *captivus* 'gevangen', wat het ook nog in het Middelnederlands betekent. Van dit woord is afgeleid *katievig* of *ketievig*, dat vooral in Zeeuws-Vlaanderen gebruikt wordt, als het koud en nat weer is, maar ook gezegd van personen die sukkelen. *Ajje mé ta schraele wêêr aerepels in moe leie, bi je zò ketievig as je tuuskomt. 't Is ketievig zonder doek, zei opoe altied. D'ouwe Sanne ôôr mè ketievig, m`je moe rekene é, z'is à vuuventachentig.*
kelf, kèllef, kèllefjes: 'schoon, zindelijk'. *Kelven* is 'schoonmaken'. Het woord *kelf* is in Zeeuws-Vlaanderen niet zo bekend, maar in de dialecten in andere streken was het tot voor kort een normaal woord. Het werd gebruikt voor vrouwen, zowel operationeel als fysiek, ook voor huishoudens e.d. *Ouwe Maoie is'n kelf wuuf, ôôr, je moe mè's sie, oe ofter melkimmers uu'heschuurd bin, 't is glad 'n lust. Zò kelf az 'n juuntje. 'n Kelve meid. Je zieter wi kelf uut.*
k(e)uvelesse: vooral in Zuid-Beveland het woord voor 'kleine dakkapel'.
kontrarie: 'dwars'. *Ie is aoltiet kontrarie* 'hij is altijd in de contramine'. Ook:

'andersom'. *Mè kontrarie weeje*: maar net het tegenovergestelde. Het woord komt van het Franse *contraire*.
naebie: 'bijna'. Dit is (behalve in Oost- en Midden-Zeeuws-Vlaanderen) in grote delen het gewone woord voor 'bijna', maar je kunt het niet gebruiken in de betekenis waarin de standaardtaal *nabij* toepast. *Ajje d'affertenties gloven moe, kost't aol naebie niks mé't oprumienge, mè impersant* (maar ondertussen).
oba: 'grootvader' (kindertaal, maar algemeen gebruikelijk), inmiddels vervangen door het geïmporteerde *opa*, zoals *opoe* 'oma' geworden is. Behalve *oba* kwam ook wel *obba* voor, en zelfs varianten als *oteba*.
om: een interessant woord dat anders wordt gebruikt dan in het Nederlands. Bij werkwoorden wordt bijvoorbeeld *te* wel weggelaten: *die piene is niet om draegen*. Ook in de betekenis 'gaan halen of doen': *Me haen om boodschappen, hae 's om de huus* 'ga de kinderen halen'. *Wien komt'r om je?*
puut: 'kikker'. Ook komt voor: *puit, pui* (Oost-Zeeuws-Vlaanderen). Dit *puut* is wel algemeen vervangen door *kikker* maar nog bekend en in gebruik, vooral in allerlei uitdrukkingen: *'n puut in je kele è(n)* 'schor zijn'. *'N puut ei gin plumen* 'je kunt geen veren plukken van een kikker'. *D'r kan wè 'n puut in z'n kele zwemmen* 'hij heeft te veel gedronken'. Er werd onderscheid gemaakt tussen een kikker en een puut, dat laatste was een pad.
rissig, ristig, ritsig: 'knorrig, kort aangebonden'. *Ajje me weg wild-èn, zeg je't mè, zei Jikke 'n bitje ritsig*. Een paard kan ook *'n bitje rissig* zijn. Interessant is de aanduiding *rissig* voor paardrift, met name bij konijnen, maar overdrachtelijk voor alles en iedereen.
rufte, ruufte: 'slecht volk, tuig'. In Zeeuws-Vlaanderen ook 'landloper'. *'t Zijn vrènde ruften*, aldus een typische uitspraak (naar vorm en betekenis) in Westdorpe. *Ruffe* komt in het Vlaams woord. Misschien is de vorm *rufte* te vergelijken met *waste*.
schoef: 'schuw, schichtig, bang'. Uit deze betekenis ontwikkelde zich de nu veel frequenter gebruikte 'wild, onbesuisd, onhandig'. Op sommige plaatsen (Walcheren) wordt de slot-*f* niet uitgesproken en elders is de uitspraak meer als *schouw*. Over een schichtig paard: *Niet te dicht bie d'n brune komme, Jaopje, ie is 'n bitje schoef. Je zou d'r schoeë van weze, de kinders allêên nè schole te stieren mit aol die auto's op de wegt*. Over een onhandig persoon: *kiekd-uut j'n ôgen, schoeven turk dà je bin, je zou dad-ouwe mènse omvarre rieje*.

seffens: 'dadelijk', vooral in Zeeuws-Vlaanderen, wordt elders wel gebruikt maar als Vlaams beschouwd. Het woord komt van *even*, dat oorspronkelijk samenhangt met *effen*.
stuitje: 'poos(je)'. *Wè bi(n) je toch zò lange gebleve, 'k stae à 'n êêle stuit te wachten. Bluuf nog 'n stuitje.* Een *stuitje* mag echt niet te kort van duur zijn. Het wordt nooit uitgesproken als *stuutje*, maar is een van de uitzonderlijke woorden in de Zeeuwse dialecten met een *ui*. Voor het *stuitbeen* wordt wel eens *stuutje* gezegde, ook *stietje*. Voor *stuitje* in de zin van 'poosje' komt ook *tochje* voor: *j'ei 'n êêl tochje eslaepe! Bluuf nog 'n tochje, mèns.*
swint: 'intussen, in die tussentijd'. Een Zuid-Bevelands en Zeeuws-Vlaams bijwoord.
totelokke(n), teutelokke(n): dit woord wordt gebruikt wanneer een jongen en een meisje (bijvoorbeeld op de kermis) elk aan het uiteinde van een lang stuk taai-taai naar elkaar toe eten, tot ze elkaar kunnen zoenen. Vanzelfsprekend wordt (of werd) het ook wel gebruikt voor een stelletje dat voortdurend zit te kussen.
van ens'n tende, essentènde(n): 'van het ene eind tot het andere, helemaal'. *De gerdiene is van essententen gescheurd. 'k A spiet, dà 'k mé de fiets was, want dao stong zóvee wind, 'k'è(n) van essentende moete lôôp(e)n.*
vrommes: 'vrouwmens, vrouwspersoon'. *'t Is mè-r nie:tig vrommens* (klein vrouwtje) *mè z'is nie nôôzel* (verlegen). Vaak heeft echter de aanduiding *vrommes* de tegenovergestelde bijbetekenis: *'t Was 'n vrommes uut d'n diek gehouwe*: 'een struise, stevige vrouw', op zijn Zeeuws: *'n diek van'n wuuf*.
vrôôn: 'grasland, vlakte achter de duinen'. Dit is een bijzonder woord. In de eerste plaats etymologisch. Het is afgeleid van een oud, Germaans woord voor 'heer', zodat het letterlijk betekent 'van de heer'. De stukken land werden 'vroonlanden' genoemd waaraan weinig of geen polderlasten waren verbonden. Door de ligging was de bijbetekenis 'minderwaardig stuk bouw- of weiland'. In de eerste betekenis was het *het vroon*: *op 't vrôôn bie Oôskappel ôôr d'n lesten tied fee gebouwd. Je zie nog wel schaepen op de vrôône in de West'oek van Schouwen, mà nie sovee mêêr as vroeger.*
weeral: alweer.
wêêren, waeren: 'haasten, zich reppen'. In het Land van Axel uitgesproken als *wèrren. M'è(n) zò motte wêre om d'n oest binn'n te kriegen vò de rehen.*

Woorden ontleend aan het Frans

abijt: kostuum (habit – kledingstuk)
affenture(n): wagen (aventurer)
affèr'n: een zaak (une affaire). *Affèr'ntje* is ook: kleine boerderij, een *gedoetje*. *Dà sijn (enz) mijn aff(j)êres nie*: dat gaat mij niet aan
affesére(n), a(o)ffesser'n, aveseren: voortmaken, haasten (avancer- opschieten).
affront: belediging; *affrontére(n):* beledigen. *Op zin (enz) affront trekken:* kwalijk nemen. *Da neemt ie op z'n* **affront.** (faire un affront à quelqu'un – iemand beledigen)
àgosie: *Dà's mijnen àgosie nie:* daar heb ik geen verstand van (le négoce- de handel)
àjeùn, jeùn, ardzjuun: ui (un oignon – een ui)
akkerdére(n), akkordére(n): het eens zijn met iemand, het goed met elkaar kunnen vinden (s'accorder – overeenstemmen)
alliansie: omgang. *Z'èn gêên alliansie mee makoar*: ze gaan niet met elkaar om (une alliance – een verbintenis)
ambetant: lastig, vervelend (embêtant)
ambras: leven, ruzie. *Ambras (moake(n)*: leven maken (l'embarras – drukte, hinder)
ammezuur: mondstuk van koperen muziekinstrument. *Ammezuur ên*: vlot en gemakkelijk op een instrument spelen (embouchure – mondstuk)
anveron, anvuuron: omgeving (les environs – omstreken)
arroazie, orroazie. *De troane(n) schoten in 'eur uëge(n) (enz.) van arroazie:* van ergernis, kwaadheid (arracher des larmes – tranen ontlokken)
astrant: brutaal. *Astranterik:* brutaal kind (assurant-zelfverzekerd)
attrapére(n): betrappen (attraper – vangen)
àvans. *Dà's gêênen avans*: dat gaat te ver (avancer – vooruitgaan)
avàns. *Da's gêên avàns*: zo hoort het niet (des avances- beleefdheden).
babbelie: kleine kletskous (babiller – babbelen)
barêêle(n), b'rêêr'n: vroegere afsluithekken bij spoorwegovergangen, hek van een weiland (une barrière – wegversperring)
bas(se): leren koker om strengen van paardentuig (un bas – kous)
batter'n: slaan (battre)
begarde: drukte (la bagarre- relletje, opstootje)

bezêêre(n). *'IJ (enz.) bezêêrden ' m nie*: bewoog zich niet, reageerde niet (bouger)
bezonjes: werk, bezigheden (la besogne)
blàheur: opschepper (un blagueur- grapjes, iemand die onzin verkoopt)
boezeroen, bazzeloen: werkoverhemd (un bourgeron – kiel)
boezjeren: bewegen (bouger – zich bewegen)
bonneur: *da krieg je nog a la bonneur*, een onverdiend extraatje (le bonheur – het geluk).
borduur: rand van bloemen, rand van stenen (la bordure – de rand, zoom)
bottiene(n): schoenen (les bottines - rijglaarzen)
brasse(n); *De bêêste(n) brasse(n)*: voer geven met voedselrijk vocht gemengd (brasser – mengen)
delebrére(n): druk paraten (délibérer- beraadslagen)
devuëre(n). *Zijn devuëre(n) doen*: zijn plicht doen (faire ses devoirs – zijn plicht doen)
fars. *Iemand 'n fars levere(n)*: beetnemen (une farce – een grap)
fasse(n): bakkebaarden (des favoris – bakkebaarden)
fassoade: boezem (une façade – een gevel)
felaar: das (un foulard – zijden halsdoek)
floor: *'n flore(n) broek* (velours – fluweel)
foe: gek (fou)
folle: verwend kind. *Folle*: jongensgek; *folle(n), fôôle(n)*: een kind, een dier verwennen (une folle – gekkin)
fonddeùf: duif voor het vliegen op grote afstanden (le fond – uithoudingsvermogen)
fors, forsie, forsig. *Mi volle fors beginne(n), forsig beginne(n)*: met geweld, met kracht beginnen (la force – de kracht)
frank: vrijpostig. *'Ne, 'n frankoard*: vrijpostig kind (franc – vrijmoedig)
frên: rem (le frein)
friet: gebakken aardappelen (pommes frites)
galjaar: smeerlap (un galérien – galeiboef, dwangarbeider)
garêêl, grêêl: leren halsjuk voor trekdier (Middelned. *goreel*, waarschijnlijk van het Oud-Franse le gorel)
genjêre(n). *Die à zin êrmoe nie genjêrt, is se nie wjêrd*: wie het niet kan doen met zijn armoe, is ze niet waard (sarcastisch) (se gener – in verlegenheid zijn)

gette(n): beenkappen (la guêtre – de slobkous)
giedon: stuur (le guidon)
goesting, *goeste*: smaak, zin, eetlust (le goût – smaak)
hèrdon: theestoof (le guéridon- het pronktafeltje)
inpassant, impassant, imp'rsan, empesant: intussen (en passant)
jêrke(n), êrke(n): wijsje, melodie (un air – een melodie, lied)
kaban: wijde regenmantel (un caban – matrozenjas)
kadee: bijdehantse, bazige vrouw, vrouw van losse zeden. Zelden van mannen: *'Ne, 'n flinke kadee*: flinke jonge kerel (le cadet – de jongste van de groep)
kaduukelèk: slap, wankel, versleten (caduc – bouwvallig)
kalleboes: grote knikker (une calebasse – kalebas)
kammenèt, kamminèt: hand- en ladenkast (un cabinet- kastje met vakken)
kapoabel: bekwaam (capable)
kareu(t), karoot: streek: deugnieterij, kunstje (tirer une carotte à qn. – iem. beetnemen)
karkasse: geraamte van draad, om een bepaalde muts op te maken (une carcasse)
karoot, kroote: gele, rode biet (une carotte – wortel, peen)
kastaar: durfal (un costaud – potige kerel)
kastelein: zetboer (un châtelain – slotvoogd)
kastrol, kastrolle: kookpan met deksel (casserole)
kater, kader: lijst om foto, ook frame van een fiets (un cadre –lijst, frame)
katiiv'g: armetierig, zich niet lekker voelend (chétif- zwak, ziekelijk) – zie: *katijf* (p. 100).
kavièt: *Eùt zijn kavièt komme(n)*: uit bed komen (la cavité – holte)
klassenére(n): praten (faire la classe – les geven)
kliesters: testikels (contaminatie van *kloten* en *testicules*)
koefer: koffer, ook: achterwerk (le coffre – kist)
koep: beker (la coupe – beker, kelk)
koers'n: hard lopen, fietsen (courir).
koffrefòr: achterwerk (le coffre-fort – brandkast)
kol: boord (le col – kraag, boord)
koljêr, keljêr, klêr: woede (la colère – drift, kwaadheid)
kommeer(e): kwaadspreekster, kletskous (la commère – kletskous)
kompannie: gezelschap (la compagnie)

kompassie: medelijden (la compassion)
komsa. *Da gao vàn komsa: zoo!* (comme ça- zo)
kont'n. *Da bìn mao kont'n*: dwaze verhalen (conter- vertellen)
malgree: heel graag, goedschiks of kwaadschiks (bon gré, malgré)
mankeer'n: missen. *Die altie op tiid; da mànkeer noojt* (manquer)
mèrp'l: knikker (marbre- marmeren voorwerp)
miezérie: ellende (la misère)
nonk'l: oom (un oncle)
p(e)rtàn: evenwel, toch (pourtant)
passeviet: roerzeef (un passoire-een zeef)
peenetènsie: kwelling (la pénitence)
pies in kor: prima in orde (pis encore- wat nog erger is)
proop'r: netjes (propre)
r(e)tàr. *in r'tàr ziin*: te laat zijn (être en retard)
r(e)toêr. *Die is op z'n retoêr*: gaat achteruit (le retour- de achteruitgang)
ripper'ment: standje (une reprimande)
sepapje: ventielslangetje (la soupape- klepje)
strebant: hardnekkig. *Strebànt deuwèrk'n*: aanhoudend doorwerken (être avant- haantje de voorste zijn).
tasse: kopje, bakje
trevalje, travalje: hoefstal (travailler: werken).

7. Teksten

Het Land van Hulst

De klomkes van Wardjen (door M. Wiersma-Menu):
Ik goan 's iets opschrijven van Klôôster, dad echt gebeurd is. Wij oaien vroeger ammel 'oute vloeren in 'uis en tot onze arroazie [ergernis] kwam toar altijd moar de 'zwam' in. Dà kwam van 't vocht, zeeje ze en de planken, die toar boven loagen, die rotten weg. Dan mosten doar – vôôr à m'n gingen kuisen – 'stikken' in gestoken ôôren.
'Uitgestikt' noemde ze dà en dan most 'r 'nen timmerman kommen: Wiesken Bouwes of Wardjen van Kerk'oven of Pietjen Verh'oagen. Woarom ze mannen en vrouwmensen altijd mee verkleinwoordjes noemden, snap ik nog nie.
Moar nou noar Wardjen, want die dee tà bij ons thuis: de vloer uitstikken. 'IJ kwam gjêrn bij ons, want wij oaien 'n meid (zeeje ze toen) en doar oait 'ij wel'n ôôgsken op; loater is t'r 'ij mee onder zeil gegoan.
Joa, 'ij trouwden mee Maria Kokke. Z'êêtten feitelijk Platjouw, maor ze wier Kokke genoemd; 'eur moeder 'êêten Nanne Kokke. Da deejen ze, omdat 'r zôôveel van dezelde noam woaren en dan wier te moeder d'r bij g'oalen. Maria zee altijd: 'Anne kik trouw, moet 't 'r êênen mee 'n stieleke zijn" en Wardjen oai 'n stieleken: timmerman.

Het Land van Axel

Nieuwjaarsdag 1925. Zôô was dâ (Jeugdherinnering van C. Witte, Axel):
Me zitt'n în 't ouw'uus àn d'n Nieuw'n Diik, flak bie d'n Tol. 't Is net nao de middag, om in naobie êên uure. Me-n-aot'n altie(d) om 'alf twaolleve. Ik weet nie mêê of da me toên da gemieter al aod'n mee d'n ouw'n in d'n nieuw'n tied.
Me zaot'n in d'n uuze. Nao de schôônmaok in Optoob'r [oktober] ver'uusd'n me altie(d) vàn de kêête nao d'n uuze. In in April gong'n me wee t'rug nao de kêête. In d'n uuze ao j'àn de voorkànt twêê raom'n. 's Aovers gong'n de veunsters dicht, in wiêr'n àn de binn'n kant de schèrz'n opgestook'n [ijzeren bouten voor de afsluiting]. In 't midden stieng de ronde taofel, in àn 't schutsel vier biêzematte stoêl'n. An de muur, tussen de raomen, de spiegel. In àn de Noordkant twee teksten, in de klokke. Oôk àn diezèl'de kant stieng de buuzekachel, in àn de zouder [zolder] 'ieng de spekladder mee baok'n spek in zôô. Achter 't schutsel woar'n
de bèsteej'n [bedsteden], in dao tussen in de spinde [kast]. Boov'n taofel: d'ouwe peetroolielampe.

Land van Cadzand

Bezoek:
A t'r verziete kwam, of sôômaor volk op 't onverwags, dan was 't àltied: 'Komt'r in, pak 'n stoel en zet je', en dad 'ôôr je nog. Tegen 'n ouwere vrouwe zei t'n baos: 'Pak 'n zetel, nichte' en dan krêêg z'n stôôfje meej'n gloej'ndig kooltje in de stôôfteste, vò de voet'n te wèrm'n.
Waz de verziete bestèld, liek az mì te Paoss'n of Pienkst'r of Koss'ndag [Kerstmis], dan wier de buuzekachel in de proenkkaomer angemaokt, 'n schôôn'n mì vêê blienk'nd nikkel d'r an – of laoter de vulèrd [vulkachel].
De familje kwam 'taf achter de middag rond twee uur'n. D'n hèrridon stoeng gerêêd meej 'n kooltje. Eêst droenk'n ze tee mì dominoklompjes [witte en bruine kandij]; dan gieng 't manvolk boer'n [de stallen, de landerijen en de gewassen bekijken] en de vrouwe of bezinne vroeg d'and're vrouwlieng'n 'gaom's rondgaon?'

Walcheren

Ver'uuzienge van Ter 'Oohe ni 't Ouwe' Of, zoas Mw. M. de Visser-Dekker 't meemaekte:

'k Bin nog 'n weeke op Ter 'Oohe hebleeve om de boel an de kant te doen, dus m'n man ei 'n 'êêle weeke nì Middelburg gereej.

Voader de Visser zei: 'J'oef nie iedere dag te haen!!' Mèr ie deej 't tan toch mè! Dan bei je nog joengk ee! Daenae ei foader me mee sò'n 'oohe koese hebrocht. 'k Weet nog goed ee, d'n onderwegt stieng 'n laehe onder waeter. De paeren kende de pad an de rietkanten van de dulleve. 'k Docht tat 'êêl 't koesje omhieng deu de haeten in de wegt. Achter 't koesje kwam de waehen mee m'n spullen en 't kammenèt.

Ik oa twi kammenètten. 'k Kreeg 'n nieuw mehoonie 'oute as 'k getrouwd bin. Toen m'n ouwe hrôôtmoeder ooverleen is, kreeg 'k eur ouwerwes eiken'oute kammenèt. 'k Èête nì 'eur, duz dat kammenèt kwam ook nì mien. Toen is 't waeter hekomme en de kammenetten bin deu 't soute waeter 'êêlemaele uut mekoaere hevaolle. Dat fong 'k wè 'êêl errug. Dit oa'k sòvee 'n 'eekel an.

In de schuufjes van 't kammenèt dee je je houd en zilver. In de schuuven lag je de klêêren van je man en van je zelf. Van 'êêl j'n uus'ouwen laehe de klêêren in 't boovenste hedêêlte van 't kammenèt.

À je trouwde kreeg je twoallef 'emden, twoallef onderbroeken en twoallef boezeroenen. Dat wier oal zèllef genoajd. 'k Kreeg oalles 'n twoallef stel van mien ouwers en m'n man van zien ouwers. 'k Kreeg 'n kammenèt en m'n man kreeg 'n klêêrkiste. Ketoene laekens en sloopen kreeg 'k ook in twoalleffoud.

Booven in 't kammenèt stienge de kleine spulletjes, zò az de luurbenne [luiermand] en de biebeltjes, 'n spaerpot. Ook op êên van de plangkenn stieng de 'oejedôôze.

Zuid-Beveland

Jan van Gilst uit Krabbendijke schreef in het dialect van het oostelijk deel van Zuid-Beveland:

Zuud-Beveland, 't'artje van Zêêland, is net as Nôr-Beveland in de lôp van d'n tied voe't groste hedêêlte deur mènsen op 't waeter verôverd. In 't noorden en 't zuuën ei'j waeter: langs de noordkant 't Veerse Meer, de vroehere Zandkreeke, en d'Oôsterschèlde, langs de zuudkant de Westerschèlde (of d'Onte zoas ze vroeher zeien).

In 't ôôsten en 't wèsten zit 't teehenwoorug vast: an Noord-Brabant en Walcheren.

Dat is niet aoltied zò ewist. A'j ouwe kaorten bekiekt en a'j over Zuud-Beveland vroeher leest, dan dienk je soms bie j'n eihen: oe is 't voe de wêreld meuheluk dat 't noe is zò à 't is.
Zuud-Beveland is 'n polderland. D'r bin ruum onderd en vêêrtug hrôôte en kleine polders. Die bin d'r nie aoltied 'ewist natuurluk, net zò min as de vier hemêênten die à t'r noe bin. Nòh nie zò lank eleen wazzen d'r vierentwintug hemêênten op Zuud-Beveland, mè nae 1970 bin d'r viere overebleven: Bossele, Hoes, Kapèlle en Reimerswaol. Die leste naem is 'n naem uut vroeher jêren. Dirrom noe 'n stikje heschiedenis.

De dichter-schrijver Hans Warren leerde eens het dialect van Borsele, westelijk Zuid-Beveland:

Toen 'a 'k 'n joenksje van 'n jaer of zesse was, è 'k op 't 'of van de bure, bie Ko Priester en op 't oefje van Arjaen Rottier Zeêuws, 'Bossels', 'elierd.
Tuus moch 'k nie boers praote, mè a'k mee m'n ollans bie de huus ankwam, lachten ze m'n uut. A'k Zeêuws prombeerden te praote, lachten ze m'n 'ok uut, wan ik mikte vee foute, ik wis niet wirom je ajje 'grôôte' zei, ok nie kon zèhe: 'Kiek di zit 'n zwelmpje op de gôôte – mè dan moste ze lache. 't Was verhemes moeilik om Bossels te lêêre, mè 'k è 't elêêrd, en hoed ok.
Ik bin a vuufendertig jaer van Bossele wig, en 'n misje dà 'k di vroeher ekend è, ister nog langer wig, die trouwden mêe 'n lengelsman. Amme mekaore nog es zieë, dan praote me Bossels mêe mekaore, da gi nog stik hoed. Dan è me 't over *j' eigen laete uuttrokke*, over 'k è *m'n putokken* bie de slachter laete ligge, over 'n *Batse reize, de tuun en de têêltuun*, en me roepe *hosternokke en weet jie nog ajje hrottevoder aoltied z'n prume op de foôie lei'n.*
Mè amme in Bossele komme, dan kieke de mènse 'n bitje aorig ni oans. *'Wa praote julder toch stik ouwerwès'*, zegge ze dan. Zokke dienge zègge oans hlad nie mi, oans gae ni de fotograaf en amme *tuun* zegge dan bedoele me 't of. Nieë, julder bin oûwerwes, je binne nie mee je tied meehehaen!"
Zò za't wè weze.
En dan kieke Pietje en Jewannes mekaore merris an, ellellellelel, 't is toch vrêêd ee, da Bossels van vroeher bestae nie mi, en wasse d'r nie praote behun verhemes vee op plat-ollans te lieke!

Noord-Beveland

Aardappels

Vroeher oa-je vee kwaed in d'aerepels, dì ôôr noe voo hespoote. Deu de radio zeahe ze: 't weer is hunstug voo 't kwaed, dus vroeg sproeie. Mee de messienen rieje ze *rikken* [ruggen], dì leit te pôôtmessiene de aerepels in, op ofstan(g)d. Meej'n *anaerder* worre de rikken over heree en de wiemessiene haet 'r ok deu. 't Is oal Bintje, môôie hrôôte hladde aerepels. Dat zette ze tehenwoorug. Noe bin d'r Pipo's bie hekomme, mè die breeke nie vee deu, die bin rôôd van kleure, ok wè hrôôt. Achter de rôôier loape de meansen noe vee aerepels te raepen, de vrimdeliengen ok; 't ei 'n stuit hewist da je dat nie zag, d'n tied ôôr seker earmer. In d'n 'oap hae ze nie mì, mêêst in 't koeluus, à tat vol is, poeiere ze nog wè 's 'n 'oapje, dan krieg je d'r hin schooten op.

Erwten en bonen – Zealfs èrten, die vroeher mee te *pik* geoest wiere, doe ze noe mee 'n messiene pikke, die hae op de ruiters, en worre ok wè *van de stroake hedosse*, dan mot 't droahe bluuve. Dat hae oal nì de Silo.

Bruune bôônen bin vee laeter riepe, die hae *in 'n tol* [worden om een tolhout gestapeld].

Schouwen-Duiveland

Mitten Tram

Jaeren geleje bin ik op een môôie zomerdag es mitten tram nae m'n oom en tante op ten Ouwendiek gewist. Toen ik op de Caubrugge liep, adde ze â geflote dattet tied was. Kon der nog net insprienge, want zô'n sneltrein was tie koekedôôze noe ok nie. Padmos, de conducteur, kwam mit z'n zienken boek om een kaertje te verkoopen. Diere was 't nie, mâ vlug nog minder. Nae vee gefluit en gesis waere m'n der. De wegt nae 't durp was nie zô'n ende.

M'n oome dee 't postketoortje in was nog ontvanger ôk. Mâ stress zou je der nie kriege. 'k Liep achteromme deu 't poortje. 'd Oenders in 't kot vloge overende. Tante was an 't smoerelen in der keukentje. 'Jen omme is in 't ketoor', zie ze nae de begroeting.

As kinders addons dae vee gespeeld mit de postweegschaele in de stempels. Soms zatte m'n ok an de telefooncentrale in gieng der zô'n bèlle. Dan kwam m'n oome angevloge in zei dammen der mit onze tengels af moste bluuve! Mâ das wi een stuitje geleje.

Z'adde vier jongers, twêê die werkte oover waeter in twêê waere der getrouwd. M'n oome zette juust een stempel op een pakje in smakt'et in de mande 'Oe ister mee ?' zeiten, 'aordeg dajjes kom kieke. M'n zummar es thee gae drienke'.
Tante zat al achter de taefel mittet theeblad vô der. 'Bie 't êêste kommetje krege m'n lang beschuutje in bie 't twêêde een babbelaer.
M'n grôôtvaoder in grôôtmoeder ienge in ovale zwarten liesten an de muure, 't was net of z'in je kommetje keke. Om vier uure gieng tante oltôôs even voo 't lienker raem zitte, want dan gieng de schole uut in kwam der ôk nog een oud ventje mit vier koeien verbie. Da was t'r dagelijkse vezetje, oe is 't mogelek êê?
Ammen d'r waere, at ze oltôôs stokvis met riest. ''k een lekker maeltje', zei ze, mar ik wist et netuurlek 'a lang 'â.

Tholen en Sint-Philipsland

Vroeher toen à m'n nòh schooljongens waere, deeje m'n voo schooltied dikkels *koppeltjenop*. Dat was 'n spilletje mee *jongersknoppen*, dà bin knoppen die àt àn de bovenkant glad bin en àn d' oare kant zitte dan de haetjes om 'n àn je jas te zètten. Mae je most oak nòh *'n mulleper* [knikker] è. De mêêste tied wier 't gespeeld mî twee of drie man. M'n hae noe 'n spilletje doeë mee z'n tweejen, dat gieng as volllugt in z'n wèrrek. M'n deeë dat op 'n schoolplein, dae was 'n klienkerpad van anderoalleve meter brêêd.
De voehen tussen de stêênen zaete vol mee hrond, dus 't was net asfalt. Je trok mee je klompe 'n streep op de hrond, dat was *de meete* [beginlijn]. 'n Meter of drieje varder trok je wee 'n streep en dae zetten je twee jongersknoppen, onheveer 80 cm uut mekoare, dat was *'t êêste koppel*. Onheveer drie meter varder *'t tweede koppel*.
Je krauwden mee 'n knoppe over de pad, dan bleef 'r 'n bitje hrond an zitte, en dan kò je 'm zoo steil overènde zette. Iedere speeler zetten 'n koppel. Die àt *êêsje* riep, die mocht êêst behinne. Je nam je mulleper tussen de toppe van je wiesvienger en de knokkel van je duum, en dan mikte j' op êên van de knoppen van 't voorste koppel. A je bevobbeld de rèkse knoppe rocht, die dan omviel, dan nam je die weg.
Ajje mulleper zoo dichte bie 't koppel was bluuve lèhhe *à je 'tan kon* [met 'n handpalm tussen de knikker en de lijn het koppel aan kon raken] dan moch je de tweede knoppe oak wegpakke.

Goeree en Overflakkee

Een huis bouwen

As t 'r 'n huus gebouwd most worre wier d'r êêrst 'n teekenieng gemaekt deur de tummerman of de metselaer. Soms deur *'n arkeutekt*. Dan wier 't gebouw uutgezet: op vier plekken wiere houte paeltjes gezet. êrst most 'r 'n fundeerieng gegraeve worre. Die kwam geweun op d'n bôôm. As de grond *moerachtug* oftewel wat drassug was, dan wier d'r 'n wèrkvloer gestort van beton. Daerop wier 'n kelder gemesseld of van beton gestort tot de haogte van de vloerbalken. Op de wèrkvloer wiere de buutenmuuren gemesseld tot de haogte van de deuren in de kezienen.
Deuren in kezienen wiere op de tummerwienkel gemaekt. Dat most nogal sekuur, want alles most goed haeks weeze. As ze klaer waere, wiere ze gesteld. Daeromheen kwam 't messelwèrk. As de zolderhaogte bereikt was, kwam de tummerman om de zolderbalken te lèggen. Die wiere in de murren gemesseld. Daerboven kwam weer 'n laeg stêênen, de borstweering. Daerop kwam de kappe mit de kapspanten. D'r boovenop 'n zwaeren balk waeran de spanten wiere vastgemaekt. Vroeger was 't dek hêêlemael miet dunne panlatten gemaekt, d'r was gêên *bordewèrk*. Je keek dus zoo van binnenuut tegen de pannen an. Laeter wier soms 't hêêle dek betummerd, *'n beschoote dek* wier dat genoemd.

Nawoord

Het schrijven van dit boek zou een hachelijke onderneming zijn geweest als er over verschillende dialecten geen wetenschappelijke studies waren verschenen. Uitvoerig zijn deze studies geraadpleegd, in het bijzonder enkele proefschriften: helaas was het niet mogelijk gezien de opzet van de reeks waarin dit boek verschijnt, in een notenapparaat elk ontleend voorbeeld of detail met een verwijzing te verantwoorden. Zonder het *Woordenboek der Zeeuwse dialecten* zou het zelfs onbegonnen werk zijn geweest. Dit werk van Hendrika Ghijsen is een onovertroffen bron voor de woordenschat van de Zeeuwse plattelandsdialecten. Vooral de schat aan grammaticale informatie in het woordenboek bleek belangrijk te zijn. Ook aan de door verschillende auteurs in samenwerking met E.J. van den Broecke-de Man samengestelde regioboeken is voor dit overzicht veel materiaal ontleend. Met name geldt dit de tekstfragmenten die als voorbeelden daaruit zijn overgenomen.

Voor commentaar op een eerdere versie van de tekst ben ik dank verschuldigd aan enkele kenners van het dialect van hun streek: André Bauwens, Jan Kleinepier, Jan van Gilst, Rinus Willemsen, Laurens Geerse. Rose-Anne van Akkeren nam de moeite om vooral naar de aan het Frans ontleende woorden te kijken.Veronique de Tier (streektaalfunctionaris van de Provincie Zeeland) en Nicoline van der Sijs dank ik in het bijzonder voor hun kritische opmerkingen.

Geraadpleegde literatuur

Algemeen

Berg, B. van den, *Oude tegenstellingen op Nederlands Taalgebied.* Leiden 1938.
De Bo, L., *Westvlaamsch idioticon.* Brugge 1873 (Gent 1892, tweede druk, bewerkt door J. Samyn). Herdruk 1970, Familia et Patria, Handzame.
Debrabandere, F., *West-Vlaams etymologisch woordenboek. De herkomst van de West-Vlaamse woorden.* Amsterdam-Antwerpen 2002.
Franck's Etymologisch Woordenboek der Nederlandsche Taal. 2^e^ dr. door N. van Wijk. *'s-Gravenhage* 1912.
Gerritsen. M. (red.), *Taalverandering in Nederlandse dialekten. Honderd jaar dialektvragenlijsten 1879-1979.* Muiderberg 1979.
Ginneken, J. van & J. Endepols, *De regenboogkleuren van Nederlands taal.* Nijmegen 1917.
Ginneken, J. van, *De studie der Nederlandsche streektalen.* 1943.
Heestermans, H. 'Da gieng mè 'n fievelefors. Enkele overeenkomsten tussen het West-Brabants en het Zeeuws', in: *Zeeuws Tijdschrift* 37 (1987), 226-228.
Meertens, P.J. & B. Wander, *Bibliografie der dialecten van Nederland,* 1800-1950. Amsterdam 1958.
Noordegraaf, J., 'Eene linguïstische kaart van Nederland'. Rondom de dialectenquête van 1879'. In: Gerritsen 1979, 36-51.

Opprel, A., *Het dialect van Oud-Beierland.* 's-Gravenhage 1896.
Scholtmeijer, Harrie, *Naast het Nederlands. Dialecten van Schelde tot Schiermonnikoog.* Amsterdam-Antwerpen 1999.
Schönfeld, M. *Historische grammatica van het Nederlands.* Zutphen 1954.
Schuermans L.W., *Algemeen Vlaamsch Idioticon.* Leuven 1865-1870.
Weel, M.A. van, *Het dialect van West-Voorne.* Leiden 1904.
Weijnen, A. 'Betrekkingen tussen Zeeuwse en West-Noordbrabantse dialecten'. In: *Onze Taaltuin* 7(1938), 262-279.
Weijnen, A. 'Merkwaardige overeenkomsten tussen de woordenschat der Zeeuwse eilanden en die van Brabant'. In: *Zeeuwsche dialectproblemen.* Amsterdam 1944, 15-35.
Weijnen, A. *Nederlandse dialectkunde.* Assen 1966.
Winkler, J., *Algemeen Nederduitsch en Friesch dialecticon.* (2 dln), 's-Gravenhage 1874.

Zeeuwse dialecten

Berns, J., 'Tussen Holland en Zeeland. De stadstaal van Zierikzee'. In: Joep Kruijsen & Nicoline van der Sijs (red.), *Honderd jaar stadstaal.* Amsterdam – Antwerpen 1999.
Broecke-De Man, E.J. van den, *Dialect in West-Zeeuwsch-Vlaanderen.* Groede 1978.
Broecke-De Man, E.J. van den & M. Dieleman, *Dialect in het Land van Axel.* Terneuzen 1981.
Broecke-De Man, E.J. van den & J.L. Eggermont, *Dialecten in Oost-Zeeuwsch-Vlaanderen.* Kloosterzande 1982.
Broecke-De Man, E.J. van den & L. Eikenhout, *Dialect op Noord-Beveland.* Kruiningen 1984.
Broecke-De Man, E.J. van den & J.A. van Gilst, *Dialect op Zuid-Beveland.* Kruiningen 1985.
Broecke-De Man, E.J. van den & A.A. Krijger-Goedegebuure, *Dialect op Tholen en St.-Philipsland.* Kruiningen 1986.
Broecke-De Man, E.J. van den & A. Francke, *Dialect op Walcheren.* Kruiningen 1987.
Broecke-De Man, E.J. van den, D.K. Soldaat-Poortvliet & P. Heerschap, *Dialect op Goeree-Overflakkee.* Ouddorp 1988.

Dek, J., *Het Kruiningensch dialect.* Middelburg 1928. (dl. 1)
Dek, J., *Het Kruiningsche dialect.* Middelburg 1934. (dl. 2).
Fraanje, K. e.a. (red.), *Supplement woordenboek der Zeeuwse dialecten.* Krabbendijke 2003.
Ghijsen, Ha.C.M., 'Kenmerkend Zeeuws'. In: *Zeeuwsche dialectproblemen.* (Bijdragen en mededeelingen der dialecten-commissie van de Nederlandsche Akademie van Wetenschappen.) Amsterdam 1944, 36-54.
Ghijsen, Ha.C.M., *Woordenboek der Zeeuwse Dialecten.* Van Goor, Den Haag 1964.
Landheer, H.C., *Het dialect van Overflakkee.* Met een vocabularium. Assen 1951.
Meertens, P.J., 'Vlaamse invloed op de Zeeuwse woordenschat.' In: *Zeeuwsche dialectproblemen.* (Bijdragen en mededeelingen der dialecten-commissie van de Nederlandsche Akademie van Wetenschappen.) Amsterdam 1944, 1-14.
Taeldeman, Johan, 'Op fonologische verkenning in Zeeuws-Vlaanderen.' In: *Taal en Tongval. Tijdschrift voor de studie van de Nederlandse volks- en streektalen* 31 (1979), 143-193.
Verschuur, A., *Klankleer van het Noord-Bevelandsch.* Amsterdam 1902.
Verzameling van West Zeeuwsvlaamse uitdrukkingen, gezegden, spreekwijzen en merkwaardig woordgebruik. In: *Archief Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen.* Middelburg 1966.
Vin, A. de, *Het dialect van Schouwen-Duiveland.* Assen 1952.
Vin, A. de (e.a.), *Dialect op Schouwen-Duiveland, in de tweede helft van de twintigste eeuw.* 1998.
Weijnen, A., 'Merkwaardige overeenkomsten tussen de woordenschat der Zeeuwse eilanden en die van Brabant'. In: *Zeeuwsche dialectproblemen.* (Bijdragen en mededeelingen der dialecten-commissie van de Nederlandsche Akademie van Wetenschappen.) Amsterdam 1944, 15-35.

Wat is *neukedeunen*? Wat is *ambras*?
Wat bedoelen Zeeuwen met *dibinderhin*?
Wat te denken van *verdisteleweere*?
Welke vrouw heeft *kruum an der broek*?

Sommigen zeggen dat de Zeeuwse taele de mooiste is van ollemaele. Een kwestie van gevoel moet het zijn, want wat is een mooie taal? En wat is eigenlijk Zeeuws? Eeuwenlang waren de Zeeuwse eilanden onderwerp van conflicten tussen de graven van Holland en Vlaanderen. In de Middeleeuwen moeten de Zeeuwse eilanden dun bevolkt zijn geweest. De weinige bewoners die er waren, kwamen oorspronkelijk van elders. De eilanden waren slecht bereikbaar. Die situatie zorgde voor grote verschillen tussen de eilanden onderling. In dit boek wordt een overzicht gegeven van de klanken en de woordvormen, van de zinsbouw en de woordbetekenis van de Zeeuwse dialecten.

Lo van Driel (Terneuzen, 1944) werkt als taalkundige bij de Hogeschool Rotterdam. In 2003 publiceerde hij een biografie over J.H. van Dale

www.taalinstadenland.nl

Sdu UITGEVERS